

O'zbek xalq ertaklari

OLTIN TARVUZ

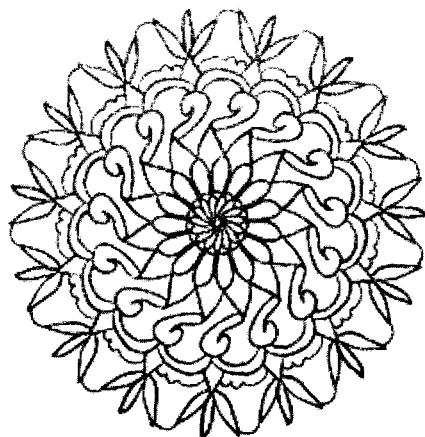
82

0-52

ЎЗБЕК ХАЛҚ ОҒЗАКИ ИЈОДИ

OLTIN TARVUZ

ERTAKLAR

Toshkent – 2019

UO'K: 398.21(575.1)

KBK: 82.3 (50')

0.52

Oltin tarvuz: O'zbek xalq ertaklari / To'plab, nashrga tayyorlovchi: Irodabonu Avvalboyeva ~ Toshkent: "Yurist-media markazi" nashriyoti, 2019. – 128 b.

ISBN 978-9943-4965-1-4

UO'K: 398.21(575.1)

KBK: 82.3 (50')

Taqrizchi va mas'ul muharrir:

Mahliyo Mirsoatova,
filologiya fanlari nomzodi

ISBN 978-9943-4965-1-4

© "Yurist-media markazi" nashriyoti, 2019.

2344/1
ZAKHAROVA AKM

AQL VA BOYLIK

Bir cholning to'rt o'g'li bor ekan. Bir kuni chol:

– O'g'illarim, men qarib-qartayib qoldim, – debdi. – Orangizdan bittangiz oila boshlig'i bo'lishingiz kerak. Kimki aqlli va davlatmand bo'lsa, u menga merosxo'r bo'ladi. Har qaysingiz menga aqlli va davlatli ekanligingizni ko'rsating.

Eng katta o'g'li zumrad ko'zli oltin uzuk taqqan qo'lini uzatib, debdi:

– Mana boyligim, boy odamda aql ham bo'ladi.

Ikkinchi o'g'li zarbof choponini kiyib ko'rsatibdi:

– Shu paytda meni ko'rgan kishi boyligimga va aqlimga qoyil qoladi, – debdi.

Uchinchi o'g'li kumush va javohirlar qadalgan kamarini beliga bog'lab, debdi:

– Hech kim umrida bunday kamarni ko'rgan emas.

Chol boshini chayqab, katta o'g'illariga bir nima dernabdi. Kenja o'g'liga qarab:

– Nega sen indamaysan? Sen qaysi boyliging bilan maqtanasan? – debdi.

– Menda zumrad ko'zli uzuk ham, zarbof chopon ham, qimmatbaho kamar ham yo'q. Lekin mehnatkash qo'lim bor, botir yuragim, aqlli boshim bor, – debdi.

Kenja o'g'lining javobi cholga yoqibdi, bor-yo'g'ini unga meros qilib qoldiradigan bo'libdi. Katta o'g'illariga esa uning gapidan chiqmaslikni tayinlabdi.

HAR KIMNING MEHNATI O'ZIGA SHIRIN

Bir ota-onaning yakka-yu yagona o'g'li bo'lgan ekan. Bola ota-onasining tarbiyasida katta bo'libdi. Bola voyaga yetgach, otasi o'g'lini chaqirib:

– O'g'lim, endi katta yigit bo'lib qolding, biror hunar o'rgangin, xor bo'lmaysan, – debdi. Bola:

– Xo'p, – debdi.

Ertasi ishiga ketayotganida uni onasi to'xtatib:

– O'g'lim, sen og'ir mehnat qilib joningni qiynab yurma, ko'chaga chiqib, o'rtoqlaring bilan o'yna, qaytib kelganingda otangga mana buni berarsan, – deb, bir tanga pul beribdi.

Bola xursand bo'lib ko'chaga chiqib ketibdi. Kechgacha o'ynab yuribdi. Uyiga kelsa, otasi hovuz bo'yida o'tirgan ekan. Onasidan olgan pulni unga beribdi. Ota tangani olib hovuzga tashlabdi. Bola indamaydi. Ertasiga ham shu voqea qaytarilibdi. Bu holdan hayron bo'lgan ona va bola hechqandam o'zlarini maslahatlashishibdi. Bola:

– Otam, bu pulni mehnat qilmasdan olib kelganimni bilganga o'xshaydi. Endi bugun bir mehnat qilib pul topib kelay-chi, nimu qilar ekan, – debdi-da, bir odamnikida xizmat qilib, pul topibdi.

Kechqurun uyiga kelib otasiga bersa, otasi u pulni ham hovuzga tashlabdi.

Bola otasiga bir xo'mrayib qarabdi-da, kiyimlarini yechib o'zini hovuzga tashlabdi. Haligi yarim tangani topib chiqibdi. Shunda otasi o'g'liga:

– Ko'rdingmi, o'g'lim, o'z mehnating bilan topilgan pul totli, qadrli bo'ladi, – degan ekan.

OLTIN TARVUZ

Bir bor ekan, bir yo'q ekan, o'tgan zamonda bir kambag'al dehqon bo'lgan ekan. Uning atigi bir tanobgina yeri bor ekan. Dehqon shu yerda kechayu kunduz tinmay mehnat qilib kun ko'rar ekan. Bahor kelib qolibdi. Dehqon yer hayday boshlabdi.

Yerni ikki marta haydab bo'lib, yaqinidagi katta soyning bo'yida salqinlab o'tirsa, osmonda uchib ketayotgan bir laylak yiqilib tushibdi. Dehqon qarasa, laylakning qanoti siniq emish. Dehqon haligi laylakni darrov uyga olib borib, siniq qanotiga taxtakach bog'lab bir qancha vaqt uni boqibdi. Laylak sog'ayib, uchib ketibdi.

Bir kuni dehqon chigit ekib yursa, laylak pastlab uchib o'tibdi. Dehqon esa chigitni ekaveribdi. Biroq laylak yana pastlab o'tibdi. Shu o'tishda uch dona tarvuzning i laslab ketibdi.

Bir necha kundan keyin chigit bilan baravar tarvuz urug'i ham unib chiqibdi. Ekinni vaqtida o'tlabdi, sug'atibdi, chopibdi. Shunday qilib, hosilni yig'adilgan payt ham kelibdi. Bir kuni tarvuzdan uchtasini uzib, uyiga olib ketibdi. Tarvuzlar juda katta ekan. Dehqon o'zining yaqin qarindoshlarini va oshna-og'aynilarini mehmon qilib chaqiribdi. Bir mahal tarvuzga pichoq ursa, pichoq sira botmas emish. Uni qo'yib ikkinchisini so'ymoqchi bo'libdi,

piehog o'tmabdi, uchinchisi ham shunday bo'libdi. Dehqon ham, mehmonlar ham hayron bo'lishibdi. Yerga bir urib yorib qarasalar ichi to'la tilla emish. Qolgan ikkitasini ham yorib ko'rishibdi. Ularning ichi ham tilla emish. Kambag'al sevinib ketib, hammasini mehmonlarga ulashibdi, ular ham xursand bo'lib, uy-uylariga tarqabдилar. Uch tup tarvuzning har biri o'ntadan solgan ekan. Dehqon qolgan tarvuzlarni ham yig'ib olibdi. Shunday qilib kambag'al dehqon juda boyib ketibdi.

Uning bir boy dehqon qo'shnisi bor ekan. U haligi kambag'al dehqondan: "Sen nima qilib boyiding?" deb so'rabdi.

Dehqon bo'lgan voqeani aytib beribdi: "Qo'shni, mening yerimni o'zingiz bilasiz. Erta bahordan yerni haydashga kirishdim. Bir kuni charchab, soy bo'yida salqinlab o'tirsam, osmonda uchib ketayotgan bir laylak yiqilib tushdi. Qarasam, bir qanoti singan ekan. Rahmim kelib, ko'tarib uyga olib keldim. Qanotini taxtakach bilan bog'lab, dori-darmon bilan parvarish qildim, boqdim. Laylak bir necha kundan keyin tamom sog'ayib uchib ketdi. Kunlardan bir kuni yer haydab bo'lib, chigit ekib yursam, haligi laylak tepamdan uchib o'tdi. Ishimni qilaverdim. Bir ozdan keyin laylak orqasiga qaytdi. Qaytishda pastlab uchib yerga uch dona tarvuz urug'i tashlab o'tdi. U urug'lar yerdan unib chiqdi. Uni g'o'zalarim bilan baravar parvarish qilaverdim. Tarvuzlarni so'ysam, ichidan tilla chiqdi. Shunday qilib boyib ketdim", debdi.

Buni eshitgan boy dehqon: “Zora men ham shunday oltinlarni qo‘lga kiritsam”, deb soyga borib turibdi. Bir vaqt boy nariroqda bir laylakni ko‘ribdi. U sekin borib, poylab turib laylakning oyog‘iga tayoq otibdi. Laylakning oyog‘i sinib, ucholmay qolibdi. Boy darrov uni tutib, uyiga olib kelibdi, oyog‘iga taxtakach bog‘lab, parvarish qilibdi. Bir necha kundan keyin laylakning oyog‘i tuzalib uchib ketibdi. Boy dehqon har kuni dalaga chiqib, laylakni kutaveribdi.

Kunlarning birida uning tepasidan tanish laylak o‘ta turib ikki dona urug‘ tashlab ketibdi. Urug‘i ko‘karib chiqib tarvuz solibdi.

Tarvuz pishishi bilan boy dehqon hamma qarindosh-urug‘ini mehmonga chaqiribdi. Tarvuzga pichoq urgan zamon ichidan katta-katta qovoq arilar chiqib, o‘tirganlarni talay boshlabdi. Boy tura solib ularni haydamoqchi bo‘lganda, arilar uni boshi demay, yuzi demay chaqib tashlayveribdi.

Oradan sal o‘tgach, boyning kallasi, burni, lablari shishib ketibdi. Buning alamiga chidolmay, o‘zini katta suvga tashlab cho‘kib ketibdi.

Kambagal dehqon halollik bilan murodiga yetibdi, boy dehqon o‘z qilmishiga yarasha jazosini tortibdi.

QILICH BOTIR

Bir bor ekan, bir yo'q ekan, bir zamonda Qilich botir degan bir polvon bor ekan. Kunlardan bir kun Qilich botir safarga chiqibdi. Bir necha kun yurgandan keyin bir odamga duch kelibdi. Bu odam Qilich botirga:

– Yo'l bo'lsin, og'ayni, – debdi. Qilich botir unga:

– Men Oqbilak oyim oldiga boraman, sen nimaga qilib turibsan bu yerda? – deb so'rabdi.

Qilich botirga uchragan odam bo'zchi ekan, u:

– Shu tomonda Qilich botir degan bir polvon chiqqan emish. O'sha bilan kurashmoqqa chiqib turibman, – debdi. Qilich botir:

– Kel bo'lmasa, men ham Qilich botir bilan birga yurgan edim, men bilan bir bel ushlashib qo'y, – degan ekan, bo'zchi:

– Xo'p bo'lmasa, bir kurashib olaylik, – debdi. Shu bilan ikkalasi kurash boshlabdi. Ko'p vaqt o'tmabdi. Qilich botir bo'zchini ko'tarib yerga uribdi.

Bo'zchi o'rnidan turib Qilich botirga:

– Kuchingga qoyilman. Endi senga do'st bo'lay, – debdi. Qilich botir bo'zchiga ikki dona naycha bera turib:

– Mana bu naychalarni ol. Agar biridan qon tomsa, beg'am bo'l, biridan zardob tomsa, tezda qanot bog'lab, orqamdan uchib yet, – deb yo'lga tushibdi.

Bir qancha yo'l yurgandan so'ng yana bir odamga duch kelibdi. Bu odam temirchi ekan. U ham:

– Ha yigit, yo'l bo'lsin? – deb so'rabdi. Qilich botir unga:

– Men Oqbilak oyim oldiga bormoqchiman. Xo'sh, nima uchun sen bu yerda turibsan? – debdi. Haligi odam Qilich botirga:

– Qilich botir degan bir pahlavon kelayotgan emish, shu bilan kurashmoqqa chiqib turibman, – debdi. Qilich botir:

– Men ham Qilich botir bilan birga yurgan edim, agar kurashmoqchi bo'lsang, avval men bilan kurashib ko'r, – debdi. Shunda temirchi:

– Kel bo'lmasa, kurashaylik, – deb Qilich botir bilan bel ushlabdi. Qilich botir temirchini ham yiqitibdi. Keyin uni o'rnidan turg'azib qo'yibdi. Unga ham ikki dona naycha beribdi: biridan qon, biridan zardob tomishini, qon tomsa, beg'am bo'lish, zardob tomsa, orqasidan uchib yetish kerakligini aytib, “Bitta eding, ikkita bo'lding, o'zim bilan uchta bo'ldik”, deb yo'lga tushibdi.

Yo'l yurib, yo'l yursa ham mo'l yurib, oxiri bir qishloqqa yetibdi. Bu qishloqda bir suvchi bor ekan, u ham yo'lga chiqib turgan ekan. Qilich botir u bilan ham so'rashib, ikkisi kurashibdi. Qilich botir uni ham yiqitibdi. Bunga ham haligi naychadan ikki dona beribdi: “Sen bilan uchta bo'ldik, o'zim bilan to'rtta bo'ldik, to'rtovimiz ham bir kishi. Shu naychaning biridan qon tomsa,

beg'am bo'l, biridan zardob tomsa, tezda yetib bor", deb yo'lga tushibdi. Yurib-yurib sahroda bir gala qo'y boqib yurgan cho'ponga duch kelibdi, u bilan so'rashib bo'lib:

– Bu qo'ylar kimniki? – deb so'rabdi. Cho'pon unga:

– Oqbilak oyimniki, – deb javob beribdi. Qilich botir:

– Oqbilak oyim qaerda? Siz bilasizmi, unga yetish yo'li bormi? – deb so'ragan ekan, cho'pon:

– E azamat yigit, sizga o'xshagan bo'z yigitlar, shahzodalar uni kelib ololmay, o'zlarini nobud qilishdi. Ko'rdingizmi, hov anavi qo'rg'on sizga o'xshaganlarning kallalaridan yasalgan. Siz qanday qilib u yerga bora olasiz? – debdi.

Qilich botir biroz o'ylab turib:

– Men albatta boraman, buning uchun nima qilish kerak? – deb so'rabdi. Cho'pon javob beribdi:

– Siz bozorga borib, bir xurjunning ikki ko'zini to'latib kishmish oling. Oqbilak oyimning bir oti bor, u kishmish yeydi. Agar Oqbilak oyimning oldiga biror kishi kirsam, oti kishnab yuboradi. Oqbilak oyim uydan chiqib, kelgan kishining kallasini qilich bilan uzib tashlaydi. Endi siz shunga bir hiyla qilasiz: uzoqdan yer tagini kavlab borib, xuddi ot turgan joyning tagidan chiqasiz. Bir bordon olasiz. Haligi kishmish bilan birga bordonni olib kelib, teshikning og'ziga keltirib qo'yasiz. Kechasi bo'lganda teshikdan chiqib, bordonni

teshik og'ziga tortib, o'zingiz panada turasiz, buni otga bildirmaysiz, agar buni ot bilib qolguday bo'lsa, sizni pachoq-pachoq qilib yuboradi. Oqbilak oyim uxlagan vaqtida darrov chiqib, kishmishni ot oxuriga solasiz, shu bilan Oqbilak oyimni qo'lga kiritasiz.

Qilich botir cho'pon bilan xayrlashib, uning aytganlarini birma-bir bajarishga kirishibdi: yerni kavlab borib, otning oxuri yonidan chiqibdi. Otga bildirmasdan, bordonna teshik og'ziga yopmoqchi bo'lib turganda, ot sezib qolib, birdan kishnab yuboribdi. Buni eshitgan Oqbilak oyim yotgan yeridan tura solib ot yoniga kelibdi:

— Ha, jonivor, nima sir bor, kishnab yubording? — deb otning boshini silabdi, u yoq-bu yoqni ko'zdan kechiribdi, hech narsaning sharpasini sezmagandan keyin, qaytib ketibdi. Endigina ko'zi uyquga ketgan paytda ot yana kishnabdi. Oqbilak oyim yana chiqibdi. Qarasa, hech gap yo'q emish. Keyin:

— Sen muncha kishnayverding, uyqumdan bezovta qilding! — deb otga bir-ikki qamchi urib, so'ngra ichkariga kirib uxlab qolibdi. Shunda Qilich botir birdan chiqib, otga kishmish solibdi. Ot kishmishni yeya boshlabdi. Qilich botir sekingina uyga kirib qarasa, Oqbilak oyim uxlab yotgan ekan. Tezdan uning boshi tevaragiga qirqta qoziq qoqib, qirq kokilini qoziqlarga bog'lab qo'yibdi. Bir vaqt Oqbilak oyim uyqudan ko'zini ochib qarasa,

tepasida bir yigit tikilib o'tirgan emish. Oqbilak oyim Qilich botirga qarab:

– Ne uchun kelding? Menda nima qasding bor? O'rnimdan tursam, kallangni olaman! – deb qattiq intilibdi, lekin kokillari qoziqlarga bog'langani uchun o'rnidan turolmabdi va Qilich botirning tadbiriga qoyil qolibdi. So'ngra yigitga taslim bo'libdi, shu bilan ikkovlari birga yashay boshlabdilar.

Qilich botir haligi otni minib, ovga chiqib yuribdi. Oradan bir necha yil o'tibdi. Har qanday podsho sovchi yuborsa ham, Oqbilak oyim aslo unamabdi. Axiri Qoraxon degan podsho sovchilikka bir kampirni yuborib, unga: “Agar o'sha qizni keltirsang, bo'ying barobar oltin beraman”, debdi.

Kampir eshakka minib, yo'lga tushibdi. Qilich botirning ovdan qaytadigan yo'li ustiga borib, eshakning bir oyog'ini urib sindiribdi-da, o'zi bir chekkada yolg'ondan yig'lab o'tiraveribdi. Sal o'tmay, Qilich botir ovdan qaytibdi. Kampir qilich botirga yalinib, ho'ng-ho'ng yig'labdi, eshakning oyog'ini ko'rsatib:

– Bolam, menga rahm qil, bu odamzod yo'q cho'l-biyobonda qolib ketib, halok bo'lmay, – debdi.

Qilich botirning kampirga rahmi kelib, uni orqasiga mingashtirib uyiga olib ketibdi. Oqbilak oyim erining shu ishiga juda achchig'lanibdi va erini pana joyga chaqirib olib:

– Bu shum kampirni nega keltirdingiz? Boshimizni yeydi-ku! – degan ekan, Qilich botir:

– E buning qo‘lidan nima kelardi deysan. Qaytaga senga dalda bo‘lib o‘tiradi, og‘iringni yengil qiladi, – debdi.

Kampir Oqbilak oyimga xizmat qilib yuraveribdi. Kunlardan bir kun kampir Oqbilak oyimdan so‘rabdi:

– Bolam, Qilich botirning joni qayerda bo‘larkin, bilasizmi? Buni bilib olsangiz, yomon bo‘lmas.

Oqbilak oyim:

– Qanday so‘rasam ekan? – desa, kampir:

– Kechqurun botir kelganda, unga ro‘yxush bermasangiz, aytadi. Ana shu bilan bilasiz-qo‘yasiz, – debdi.

Kechqurun Qilich botir ovdan kelibdi. Oqbilak oyim Qilich botirga ro‘yxush bermabdi, otiga ham qaramabdi: bir burchakda to‘mtayib o‘tiraveribdi. Xotinini bu ahvolda ko‘rgan Qilich botirning dili siyoh bo‘lib, o‘zini qayoqqa urishini bilmabdi. Keyin sabrsizlanib, Oqbilak oyimdan so‘rabdi:

– Nega xafasiz, jonim? Nima bo‘ldi sizga?

– Shu choqqacha men sizning hech bir nishonangizni bilmayman.

– Xo‘sh, qanday nishonamni?

– Sizning joningiz qayerda turadi?

Qilich botir aytmaslikka urinsa ham, hech iloji bo‘lmabdi. Oxiri noiloj qolib:

– Mening jonim qilichimda, qilichsiz asti yurolmayman, – debdi.

Oqbilak oyim yoshlik qilib, bu sirni o'sha ondayoq makkor kampirga yetkazibdi. Shum kampir ich-ichidan quvonib, o'zicha "hmm, murodimga yetar kunim ham bor ekan-a!" debdi. Ammo sir boy bermaslik uchun Oqbilak oyimga:

– Qo'ying-ye, bolam, bu gapingizga ishonmayman. Sira ham ishonmayman. Eringiz sizni aldagandir. Qani bo'lmasa, botir erta bilan ovga ketishida qilichini olib qo'ying-chi, nima bo'lar ekan? – debdi.

Ertalab Oqbilak oyim eridan qilichini tashlab ketishini so'rabdi. Qilich botir xotinini xafa qilmaslik uchun qilichini zo'rg'a beribdi va o'tlanib, ovga chiqib ketibdi.

Kampir darrov qilichni tosh bilan bukib, soyga tashlabdi. Xuddi shu paytda Qilich botir yo'lda yiqilib qolibdi. Kampir tezda yog'och ot yasabdi: o'ng qulog'ini burasa, ucharmish, chap qulog'ini burasa, tusharmish. Yog'och otni minib, u yoq-bu yoqqa uchirib, Oqbilak oyimni aldash payiga tushibdi.

– Bolam, siz ham minib boqing-chi, qanaqa bo'larkin. Bahona bilan hamma yoqni tomosha qilib kelasiz, – debdi.

Makkor kampir Oqbilak oyimni orqasiga mingashtirib, uchib ketibdi: bir zumda Qoraxon podshoning shahriga yetibdi. O'rdaga borib, podshoga ta'zim qilib:

– Shohim, mana, xizimatingizni ado qildim: Oqbilak oyimni olib keldim, – debdi.

Qoraxon podsho kampirga ko'targanicha tilla berib jo'natibdi. Keyin qirq kecha-yu qirq kunduz to'y-tomosha qilibdi.

Endigi so'zni Qilich botirning safarda uchratgan oshnalaridan eshiting.

Birdaniga haligi bo'zchi, temirchi va suvchining naychalaridan zardob toma boshlabdi. Bular tezlik bilan Qilich botirning holidan xabar olgani kelibdilar. Qilich botirning eshigi oldiga kelib qarasalar, bir daryo oqayotgan emish. Bo'zchi suvchiga qarab:

– Suvni bog'la! – debdi.

Suvchi suvni bog'labdi. Soyga tushib qarasa, botirning qilichi bukilib yotgan emish. Uni temirchiga berib:

– Sen buni to'g'rilab peshla! – debdi suvchi. Temirchi qilichni peshlabdi. Shu bilan Qilich botir o'z holiga kelibdi. Uyga kelib qarasa, Oqbilak oyim vo'q emish, uyda esa oshnalari o'tirishgan emish. Oqbilak oyimni ko'p qidiribdi, hech qayerdan topolmagandan keyin:

– Bu nima sir? Attang, Oqbilak oyim qo'ldan ketibdi-da! – deb qayg'uribdi.

Bo'zchi, temirchi bilan suvchi Qoraxon podshoning shahriga qarab jo'nabdilar. Ular juda ko'p yurib, to'y boshlanguniga bir kam qirq kun bo'ldi deganda Qoraxon podshoning shahriga yetishibdi, podshoning ravog'i tagidan o'taverishibdi. Qarasalar, hamma yoq shovqin, to'polon emish.

Suvchi Qoraxon podshoning xizmatkorlaridan:

- Nima gap o'zi? – deb so'ragan ekan, u:
- To'y bo'layotir, – deb javob beribdi. Suvchi:
- Qanday to'y? – deb so'rasa, xizmatkor:
- Qoraxon podsho Oqbilak oyimga uylanmoqchi, – debdi.

Uchovlari voqeadan xabardor bo'lib, uni Qilich botirga aytibdilar. Keyin hammalari maslahatni bir joyga qo'yib, Qoraxon podsho huzuriga jo'nabdilar.

Qilich botir dehqon va hunarmandlardan qo'shin to'plab, Qoraxon podshoga qarshi qattiq jang boshlabdi. Qoraxon podsho asir tushibdi. Qilich botir bo'zchini shu mamlakatga podsho, suvchini unga vazir qilib qo'yibdi. Oqbilak oyimni otga mindirib, temirchini boshlab o'z yurtiga ravona bo'libdi. Bir necha vaqt yo'l yurib, oxirida Oqbilak oyimning daryo bo'yidagi joyiga yetishibdi. Shu yerda temirchi ham ular bilan birga yashabdilar.

MOMIR BILAN SOMIR

Bir necha yuz asrlar ilgari Turkman mamlakati bir shoh bo'lgan ekan. Shohning ikki o'g'li bo'lib, birining oti Momir, ikkinchisining oti Somir ekan. Shoh har ikki o'g'lini ham benihoya yaxshi ko'rar va cheksiz muhabbat bilan tarbiyalar ekan. Nomdor qahramonlar har ikkisiga ham pahlavonlik mashqlarini: kamon bilan o'q otish, shamshirbozlik qilish, gurzi bilan dushmanni urish va boshqa xil mashqlarni o'rgatar ekanlar. Shohning o'zi ham

dunyoda o'tgan eng zabardast pahlavonlar bilan teng kuchga ega bo'lib, ko'p-ko'p devlarni qirgan ekan. Ko'hiqof tog'ining nariyog'ida omon qolgan bir qism devlar, o'z avlodlari uchun shohdan o'ch olish yo'llarini izlar ekanlar.

Kunlardan bir kuni devlar shohning ikki o'g'li borligidan xabardor bo'lib, ularning kelajakda otasi kabi pahlavon bo'lishlariga ko'zlari yetib, shoh o'g'illarini yoshligida o'g'irlab o'z makonlarida bir necha yil tarbiya qilgandan keyin ularni o'z otalariga qarshi otlantirib, shohdan qasd olmoqchi bo'lishibdi. Devlar shahzodalar tarbiyalanayotgan bog'ga kelishibdi. Momir bilan Somir ikkisi mashq qilayotganini ko'rib qulay fursatni qo'ldan bermasdan shahzodalarga hujum qilishibdi.

Shahzodalar ham devlarga qarshilik ko'rsatishibdi. Bir necha soat jang qilganlaridan keyin devlar Somirni bandi qilib olib ketishibdi. Momir ukasiga qaraganda kattaroq va kuchliroq bo'lgani uchun devlarga o'zini bandi qildirmay, bir necha devni o'ldirsa ham, ukasi Somirni ajratib olishga kuchi yetmabdi.

Devlar Somirni olib qochib ketibdilar. Bu voqeadan shoh xabar topib, g'azablanib "Devlar mening bergan zarbamni unutibdilar-da", deb mamlakatdagi butun pahlavon va lashkarlarni to'plab, o'g'li Somirni topib, devlardan qasos olish uchun yo'lga chiqibdi.

Shoh bir necha yil qidirsam ham devlarni topa olmabdi. Devlar Somirni joylariga olib borib, o'z

tillariga o'rgatib va o'z yemishlaridan yedirib tarbiya qila boshlabdilar. Somir o'n uch yoshga kiribdi, bilaklari kuchga to'libdi. Somir o'sgan sari ko'zi ochilib, o'zining devlarga o'xshamasligiga ajablanib, o'zini ulardan yiroq seza boshlabdi. Somir tog'lar orasida bekor sang'ib yurishdan zerikib, g'orlardan, o'rmonlardan bir necha yuz ayiqlar tutib kelibdi. Oldin o'z kuchini sinamoq uchun qirq ayiqning bo'yniga ajdar yolidan qilingan arqonni boylab, uning uchini ushlab turib, ayiqlarni hayday boshlabdi. Ayiqlar oldiga tomon yurgach, Somir bir zarb bilan ularni orqaga tortibdi. Ayiqlarning kallasi uzilib yerga tushibdi. Bunga qoniqmagan Somir, yana shu zaylda yuz ayiqni yenggach, birdan besh yuz ayiqni bir tomonga qo'yib, ikkinchi tomonda o'zi turgan holda ayiqlarning bo'yniga solingan arqonlarning hammasini bir qo'lida tutib, ularni oldinga haydabdi. Ayiqlar qo'y podasidek oldinga intilganda Somir yana bir zarb bilan ularni orqaga qaytaribdi. O'zining bu kuchini ko'rgan Somir, o'z-o'zicha: minorday gavdalari bilan devlar mendan kuchli emaslar, deb o'ylabdi. Bu sirni bilish uchun hamma devlar uyquga kirganda, yarim tunda eng katta devning oldiga kirib boribdi. Uni uyqudan uyg'otibdi. Devdan savoliga javob berishni so'rabdi. So'zlashib o'tirib, dev Somirni aldamoqchi bo'lib:

– Sen o'zimizning eng zo'r avlodimizning o'g'li-san. Shuning uchun sening kuching ko'p, – debdi. Bu javobga ishonmagan Somir:

– Nima uchun mening gavdam devlarga o'xshamaydi? – deb yana so'rabdi.

Somirning so'rog'iga javob berishdan o'jiz qolgan dev Somirga o'dag'aylabdi. Somir devning boshiga bir musht uribdi. Devning boshidagi ikki shoxi oyog'idan chiqib, yerga bir chinor bo'yi kirib ketibdi. Ertasiga devlar shohini shoxi bilan yerga mixlab qo'yilgan holda topib olibdilar. Ular bu ishni Somir qilganini sezishibdi. Devlardan biri:

– Shahzoda Somir o'z otasidan otabobolarimizning qasosini olib berish o'rniga, bizlardan qasdini ola boshladi. Shuning uchun endi Somirni ko'plashib o'ldirib yuborish yoki tog'ning naryog'iga olib borib adashtirib kelish kerak. Agar yana bir-ikki yil shu xilda borsa hammamizni qirib bitiradi, – debdi. Bir dev turib aytibdi:

– Somirni o'ldirib bo'lmaydi. Chunki u oldingi yili tog'dan besh yuz ayiqni tutib kelib o'ldirgan. Men Somirning besh yuz ayiqdan kuchli ekanini o'z ko'zim bilan ko'rganman. Shuning uchun Somirni adashtirib kelishdan boshqa chora yo'q, – debdi.

Bu maslahatni bergan devning so'ziga boshqa devlar ham qo'shilibdi.

– Somir adashtirmoqchi bo'lganimizni sezib qolsa, hammamizni yer bilan yakson qiladi.

Shuning uchun ehtiyot bo'lib, uni adashtirib yuboraylik, — debdi.

Devlar bir kuni Somirni ov qilish uchun olib chiqibdilar. Bir necha kun tog'ma-tog' yurganlaridan keyin, uni bir joyda yolg'iz qoldirib, o'zlari qochib ketishibdi. Somir o'zini devlar adashtirib ketganini bilgach, qayerga borarini bilmay, tog'dan o'ziga bir g'or topib, makon qilibdi. Kechalari g'orda yotib, kunduzlari har turli vahshiy hayvonlarni tutib, xomligicha yeb, ayiq terilaridan kiyim kiyar ekan. Somir devlar orasida o'sib, badani tuklar bilan o'ralib, yoshligida ko'rgan odam endi tanimaydigan tusga kiribdi.

Somir shunday yashay bersin, endi Somirning otasi shohdan eshiting. Shoh bir necha yillar jigarporasi Somirdan tiriklayin ayrilganiga xafa bo'lib yurib, oxiri Somirni esidan chiqaribdi. Kunlardan bir kun u Hind shohining bir qizi borligidan xabar topib, uni o'zining yolg'iz qolgan o'g'li shahzoda Momirga loyiq ko'rib, hind shohiga quda bo'lmoqchi bo'lib, elchi yuboribdi. Hind shohining qizi elchilarga:

— Kimki meni maydonda yengsa, shunga tegaman. Bo'lmasa shahzoda bo'lsa ham tegmayman. Agar shohning o'g'li shu shartni bajarsa, qarshiligim yo'q, — debdi.

Podsho elchilardan bu javobni eshitgach, o'g'li Momirga: “Qalay, kuching yetarmikan?” debdi. Momir qizni yengishga so'z beribdi. Shoh bir necha kun safar hozirliklarini ko'rib, jami

lashkarini yig'dirib Hindistonga jo'nabdi. Shoh o'z lashkari bilan bir necha oy yo'l yurib, bir tog'ga yetibdi. Shu tog'ning yonida bir necha kun dam olmoqchi bo'lib to'xtashibdi. Biroz orom olishgach, Momir tog'ga chiqib ov qilmoqchi bo'lib, otasidan ruxsat so'rabdi. Shoh o'g'liga ijozat berib, yoniga to'rtta nomdor pahlavon va yuz ellikta sipohi qo'shib beribdi. Momir tog'larni aylanib sherlar, yo'lbarslar bilan olishib, ularni o'ldirib ov qilib yurganda, bir yovvoyi odamning yurganini ko'rib qolibdi. Shahzoda Momir ikki pahlavon bilan bir necha sipohini shu yovvoyi odamni tutib keltirish uchun yuboribdi. Ular "yovvoyi" odam yurgan yerga borib ayiq terisini kiygan bir odamni ko'rishibdi. Pahlavonlardan biri yovvoyi odamga:

– Shahzoda Momir sizni chaqirdi, biz bilan yuring, – deb baqiribdi. Somir pahlavonning baqirib gapirishidan xafa bo'lib indamabdi. Pahlavon Somirning indamay turganini ko'rib:

– Haqiqiy yovvoyi odam ekan, kelinglar, hammamiz har tomondan o'rab olib, ushlab shahzodaning oldiga olib boramiz, – debdi. Ikki pahlavon va bir necha sipohi har tomondan Somirga yaqinlashib kela boshlabdi. Somir bu odamlarning o'ziga qasd qilayotganini ko'rib, yonida o'sib turgan archa daraxtini ildiz-pildizi bilan ko'chirib olib ularga otibdi. Pahlavon bilan sipohilar o'libdi.

Shahzoda Momir yuborgan odamlari yovvoyi odam tomonidan o'ldirilganini eshitib, tezda otasi

yoniga borib xabar beribdi. Shoh, Somir turgan joyga kelib, ishongan pahlavonlarini unga qarshi jangga tushira boshlabdi.

Somir otsiz, qurol-yaroqsiz o'rtaga tushib pahlavonlarni pisand qilmay urib, mayda-mayda qilib tashlay beribdi. To kechgacha urishibdi. Kech bo'lgach, shoh urushni to'xtatib, davomini ertasiga qoldiribdi.

Keyin o'z safar taxtiga chiqib o'tirib, "yo'ldan chiqqan balodan" ko'p xafa bo'libdi. Shu mahalda shohning oldiga shahzoda Momir kirib:

– Men shu yovvoyi odam oldiga o'zim borib bir gaplashib yoki ishini bir yoqliq qilib kelaman, – debdi.

Shoh o'g'lining gapiga oldin ko'nmasa ham keyin javob beribdi. Tong otar-otmas shahzoda Momir bir necha pahlavonlarini yoniga hamroh qilib, Somirning kulbasiga boribdi. Somir ham dushmanlarining aslahasiz kelganini ko'rib, shahzodani o'z chaylasidan nariroqqa borib kutib olibdi.

Somir shahzoda Momirni va yonidagi pahlavonlarni kulbasiga taklif qilibdi. Momirning kiygan kiyimlaridan "kattaroq" odam bo'lsa kerak, deb uning tagiga yo'lbars terisini tashlabdi. Somirning bu idrokidan shahzoda Momir "Albatta, shu mening ukam bo'lsa kerak" deb, Somirdan hol-ahvol so'rabdi. Somir ham yarim dev tilida, yarmi Momir tushunarli tilda o'z boshidan kechirgan voqealarni aytib beribdi. Momir

Somirning boshidan kechirganlarini eshitib, o'z ukasi Somir ekanligiga shubhasi qolmay "Dod!" deb yuboribdi. So'ngra o'rnidan turib: "O'sha sendan tiriklayin ajralib qolgan akang — Momir menman", deb kelib boshqatdan quchoqlashib, yig'lab ko'rishibdi.

Shahzoda Momirning bu fig'onlarini ko'zi bilan ko'rib, dili bilan sezib turgan Somir ham o'z jigari bilan yana qaytadan ko'rishibdi.

Ikki aka-uka qattiq quchoqlashib ko'rishganlaridan o'z tanalaridagi qovurg'alari chaqmoq chaqqandek qars-qurs qilib ovoz chiqaribdi.

Shahzoda Momir ukasi bilan ko'rishib bo'lgach, bir choparini shohga suyunchi olishga yuboribdi, yana bir pahlavonni shahzoda Somir uchun shohona kiyimlar keltirishga jo'natibdi. Shoh o'g'lining topilganini eshitib, choparga qirq ming tilla suyunchi berib, o'zi bir otga minib, bir necha yuz amaldorlar bilan shahzoda Somirning yo'liga chiqibdi.

Shahzoda Momir ukasi Somirni o'z kiyimidek bir xil tusda shohona kiyimlar kiygizib, duldul otga mingizib tog' tarafidan shonu-shavkat bilan chiqib kelgach, shoh Somirga tomon o'zini otib, ota bilan o'g'il ko'z yoshi to'kib ko'rishibdilar.

Shunday qilib, podshoh lashkariga bir necha kun to'y-tomosha qilib beribdi, kichik o'g'lining topilganiga sevinib, Hindistonga safarini davom ettiribdi.

Yo'l yursalar ham mo'l yurib, tog'-u toshlarni kezib, ko'l-u daryolarni kechib, Hindiston mamlakatiga yetib boribdilar.

Hind shohi ham turkman shohini izzat-u hurmatlar bilan o'z o'rdasiga tushirib, shahzoda Momir bilan Somirga ham yaxshi shohona uylar berib, bir necha kun turkman shohining kelganiga ziyofatlar beribdi.

Endi muddaoga kelaylik. Hind shohining qizi bilan kurashadigan kun yetib kelibdi. Maydonda ikki tarafda ikki dengizdek lashkar saf tortib turibdi.

Hind shohining qizi erkaklardek kiyingan, boshida dubulg'a, egnida po'lat joma, bir qo'lida sirar, bir qo'lida shamshir, yonida bahaybat Rustam gurzisidek gurzi, nayzalar bilan qurollangan, yuziga niqob tortgan holda maydonga kirib kelibdi. Qizning bu dabdabalarini ko'rgan eng zo'r pahlavonlarning ham yuragi shuv etib ketibdi. Hind shohining qizi maydonda turib:

– Qani, uzoq ellardan kelgan pahlavon yigit kelsin, maydonga chiqsin! – debdi.

Bu xitobni eshitgan shahzoda Momir, otini javlon urdirib, o'z safidan ajralib chiqib, Hind shohi qizining barobariga borib, rasm bo'yicha bir-birlari bilan gurzilarini gurzilariga urib ko'rishibdilar. Bu ikki gurzidan chiqqan ovoz falakka yetib, dunyoga yoyilibdi.

Hind shohining qizi bilan turkman shohining o'g'li shahzoda Momir ikki xil maydondorlik rasm-

rusmlarini ishlatib, yetti kecha-yu yetti kunduz olishib, oxiri otdan tushib, aslahalarini tashlab, belma-bel kurashga o'tishibdi. Belma-bel olishib ko'rishish ham uch kun davom etibdi, shahzoda Momir charchab, hind shohining qizidan yengilishiga ko'zi yetibdi, qizga o'zining yengilganligini bildirib, maydondan chiqibdi.

Akasining ikki lashkar o'rtasida hind shohining qizini yenga olmay chiqqaniga shahzoda Somirning g'azabi kelibdi. U hind shohining qiziga:

– Men ham sening maydoningni ko'rmoqchi bo'lib kelgan edim! -- debdi.

Hind shohining qizi bugun dam olib, ertaga Somir bilan maydonda kurashmoqchi bo'libdi. Ertasiga yana maydondorlik boshlanib, Hind shohining qizi qizil liboslarga o'ralib, qizil duldul otga minib, qizil rangga bo'yalgan qurol-aslahalar bilan maydonga kirib kelibdi.

Shahzoda Somir ham duldul otini javlon urdirib Hind shohi qizining ro'parasiga boribdi, u bilan ko'rishib jang boshlabdi. Har ikkovi jangning turli xillari bilan olishibdi. Oxiri jang yana yerda yakkama-yakka kurashishga o'tibdi.

Shahzoda Somir bilan Hind shohining qizi yetti kecha-yu yetti kunduz bel ushlabdi. Oxiri sakkizinchi kuni shahzoda Somir hind shohi qizini azot ko'tarib yerga uray deganda, Hind shohi qizining yuzidagi niqobi ko'tarilib ketib, shahzoda Somirning ko'zi qizning jamoliga tushibdi. Yigit bir oh tortib, qizni sekin yerga qo'yibdi. Hind

shohining qizi Somirdan yiqilgan hisoblanibdi, kurash tamom bo'libdi.

Hind shohining qizi o'z saroyiga borib shahzoda Somirdan yiqilganiga va obro'sining to'kilganiga juda xafa bo'libdi. Xafachilikni tarqatish yo'llarini o'ylay-o'ylay, oxiri "raqib" shahzoda Somirni tun qorong'u bo'lgach, hech kimga sezdirmasdan borib o'ldirishga qaror qilibdi. Tun qoraygach, Hind shohining qizi Turkman shohi lashkari turgan joyga kirib, shahzoda Somirning chodirini qidirib topibdi. Eshikda turgan posbonlarga qarab behush qiladigan dori sepib yuboribdi. Ular behush bo'lib yiqilgach, po'lat xanjarini qo'lga ushlab, uxlab yotgan shahzoda Somirning tepasiga boribdi. Sham yorug'i tushib turgan Somirning yuzini ko'rib, unga qasd qilgan qizning yuragi erib, hushidan ketib Somir yoniga yiqilibdi. Bir necha daqiqadan keyin o'ziga kelib, sekin o'rnidan turib, o'zining Turkman shohi o'g'li shahzoda Somirga tegishini bildiribdi.

Hind shohi qizining bu so'zlarini eshitib, behad xursand bo'libdi.

– Ey, xudo, men ham umrimda kuyovlik bo'lar ekanman, – debdi.

Hind shohi Turkman shohi bilan to'y to'g'risida maslahatlashibdi. Hind shohi qirq kecha-qirq kunduz to'y-tomosha qilib shahzoda Somirga qizini beribdi. To'y tamom bo'lgach, Turkman shohi o'g'lini, kelinini va butun lashkarini olib o'z eliga qaytib ketibdi. Mamlakatiga yo'qolgan o'g'li

Somirni topib kelganini va unga munosib kelin ham olib kelganini bildirib, jarchi qo'yibdi. Yurtga qirq kun to'y-tomosha beribdi. Katta shahzoda Momirni ham uylantirib qo'yibdi. Bir qancha vaqtdan so'ng, shoh o'rniga shahzoda Momirni tayinlabdi. Shunday qilib aka-uka Momir va Somir murod-maqсадlariga yetishibdi.

XURSHID BILAN LAYLO

Bir bor ekan, bir yo'q ekan, bir zamonlarda Misr mamlakatida bir podsho o'tgan ekan. Uning otini Abdulaziz shoh der ekanlar. Shohning Abdukarim degan vaziri ham bor ekan. Abdulaziz shoh bilan Abdukarim vazir juda inoq ekanlar. Ular yoshlikda madrasada birga o'qishgan, ayniqsa, Abdukarim nihoyatda tirishqoq ekan. O'zi kambag'al oilasidan bo'lishiga qaramay, butun kuch-quvvatini ilmga berar, uni chuqurroq o'zlashtirishga harakat qilar ekan. Abdukarim vazir har vaqt shohga:

– Bu dunyo o'tar dunyo, yaxshilik qilsang ham o'tadi, yomonlik qilsang ham o'tadi, xalq bizning onamiz bo'ladi. Shuning uchun xalqqa yaxshilik qilmoq kerak. Yomonlik qilish har kishining qo'lidan keladi, ammo yaxshilik qilish har kimning qo'lidan kelavermaydi, – der ekan. Ular har bir ishni bamaslahat bajarishar ekan. Mamlakat ham o'sha davrda tinch va obod ekan. Lekin ular

dunyoning bir kamchiligidan nihoyatda xafa ekanlar. Shoh ham, vazir ham befarzand ekan.

Kunlardan bir kun shohning saroyiga bir qalandar kelibdi. Shoh qalandarni o'z oldiga chaqirib olib, unga:

— Ey qalandar, siz jahongashta odamsiz, ko'p shahar va qishloqlarni kezgansiz. Ko'p odamlarni duo qilasiz. Menga farzandsizlikning chorasini aytib berolmaysizmi? — debdi. Qalandar:

— Bilaman, — deb qo'ynidan ikki olmani chiqarib, birini shohga, birini vazirga berib, duo qilibdi. — Biringizga xudo o'g'il, biringizga qiz beradi, ammo ikkovingiz bir-biringiz bilan quda bo'lasiz, — deb qalandar shoh bilan vazirdan in'om va ehsonlar olib jo'nab ketibdi.

Olmani yeganlaridan so'ng shohning xotini o'g'il tug'ibdi. Otini Xurshid qo'yishibdi. Vazirning xotini qiz tug'ibdi, uning otini Laylo qo'yishibdi. Bolalar biaga tarbiya ko'rib, biaga o'sibdi. Xurshid bilan Laylo bir mayiz topsalar bo'lishib yer ekanlar, ittifoqlik, mehribonlik kundan kunga kuchayib boraveribdi. Laylog'il qalanda maktabda o'qisa, Xurshid o'g'il bolalar madrasasida o'qibdi. Yildan yil, oydan oy, kundan kun o'tib, Xurshid bilan Laylo ham o'qishni tugatibdi. Ular o'n sakkiz yoshga kiribdilar. Shoh o'g'li Xurshidni uylantirish harakatiga tushibdi. Vazirning qizi Laylogulga sovchi yuboribdi. Vazirning qizi sovchilarga:

— Shahzoda Xurshidning ko'ngli menda bo'lsa, o'zim bilan gaplashsin. Mening bir shartim bor. Agarda qabul etsa, men ham roziman, — debdi.

Sovchilar qizning aytgan so'zlarini Xurshidga yetkazibdilar. Xurshid vazirning uyiga boribdi. Mehmonxona o'rtasiga parda tutilgan ekan. Pardaning orqasida o'tirgan Laylogul shahzodaning tovushini eshitib, "Assalomu alaykum, shahzoda!" debdi. Shundan keyin ikkisi hol-ahvol so'rashibdi. Ular maktabga kirganlaridan so'ng, bir-birlari bilan ko'risha olmagan ekanlar. Laylogul Xurshidning taklifiiga shunday debdi:

— Men qarshi emasman, biroq bir shartim bor. Agarda qabul etsangiz to'yga roziman. Shartim shu: har kuni ertalab uyingizga boraman, kech bo'lmасdan o'z uyimga ketaman, — debdi.

Shahzoda qizning bu shartiga hayron qolib, nima javab qaytarishini bilmay qolibdi. So'ng Xurshid qiz-hushini bir joyga to'plab, shartini qabul qila-rog'iga: "Borgach, boshqa chorasi topilib qolar. — Laylogul Xurshid Laylogulga:

— Shartingizni qabul etdim, — debdi.

O'sha kuni to'y bo'libdi. Shahzoda uchun qator uylar juda yashilab bezatilgan ekan. Ammo bu uylarning birontasida ham kelinchak Laylogul ko'rinmas ekan. Laylogul esa, o'z shartiga muvofiq, to'yning ertasigayoq erta bilan nonushtaga kirib kelibdi. Xurshid shoshilganicha Layloni kutib olibdi-da, uyga boshlabdi. Ular qator uylarni bir-bir tomosha qilib, o'n birinchi uyga

kiribdilar. Kanizak qizlar dasturxon yozibdilar. Dasturxon noz-ne'matga to'la emish. Ular suhbatlashib o'tirib, kunni kech qilibdilar. Laylogul boshiga paranjisini yopinib, otasining uyiga jo'nab qolibdi. Xurshid og'zini ochib, qizning ketidan qarab qolaveribdi.

Bu ahvol har kuni takrorlanaveribdi. Ko'pincha, Laylogul parishon bo'lar, Xurshidning gaplariga ham e'tibor bermas ekan. Xurshid nima gapligini bilolmay, og'ir ahvolda qolibdi.

Kunlardan bir kun Xurshid o'ylab-o'ylab maktabdosh do'sti Abdumutalning oldiga boribdi. Do'sti madrasa hujrasida turar ekan. Xurshidni xursand bo'lib kutib olibdi. Abdumutal sayohatga ketgani uchun ular anchadan buyon ko'rishishmagan ekan. Abdumutal Arabistonning ko'p shaharlaridan tashqari, Hindiston, Peshovur kabi uzoq mamlakatlarda bo'lganini gapirib beribdi. Abdumutal o'ttiz ikki yoshlarda bo'lib, ancha ziyarak yigit ekan. Xurshidning xafaligini kelgan zamon sezibdi. Ular ovqatlanib, choy ichib, suhbatlashib o'tiribdilar. Abdumutal sekin gap boshlabdi:

— Do'stim Xurshid, siz shohning o'g'lisiz. Hamma narsa siz uchun tayyor. Husn, aql, idrok, ilmda Arabistonda yakka-yu yagona vazirning qizi sizning xizmatigingizda bo'lsa-yu, tag'in nega xafa ko'rinasiz?

— Mening xafaligimni qayerdan bildingiz? — deb so'rabdi Xurshid.

– Hech kimdan, lekin betlaringiz sargʻayganidan, xayolingiz parishonligidan gumon qilaman, – debdi u. Xurshid doʻstiga hozirgi ahvolini bir boshdan aytib beribdi. Abdumutal bu soʻzlarni eshitib, qoʻliga qogʻoz-qalam olib, qandaydir duo yozib, Xurshidning qoʻliga beribdi.

– Mana shuni xotiningiz uydan chiqib ketayotganda peshanangizga yopishtirib oling. Qizning orqasidan boravering. U sizni koʻrmaydi. Ketidan borsangiz, hamma sir-asrordan xabardor boʻlasiz, – debdi Abdumutal.

Xurshid xursand boʻlib, qogʻozni olib, oʻrtogʻiga minnatdorchilik bildirib, uyiga qaytibdi. U kechani uxlamay oʻtkazibdi. Erta bilan nonushtaga Laylogul yetib kelibdi. Kundagidek ikkisi birgalashib nonushta qilibdilar. Xurshid har kuni qani endi kech boʻlmasa-yu, Layloning husniga toʻysam, deb niyat qilar ekan. Bugun esa tezroq kech boʻlsin, buning sirlarini tezroq bilib olay, deb oʻz-oʻzidan hovliqar ekan.

Nihoyat, Layloning ketar vaqti boʻlibdi. U paranjisini yopinib joʻnab qolibdi. Xurshid ham vaqtni gʻanimat bilib, peshanasiga doʻsti yozib bergan xatni yopishtirib, xotini ketidan ketaveribdi. Laylogul toʻgʻri otasining hovlisiga kiribdi. Onasi uni koʻrib:

– Ha, keldingmi, qizim, – deb quchoqlab koʻrishib, ikki yuzidan oʻpibdi. Boshidan paranjisini olib, ayvondagi mixga osib qoʻyibdi. Kanizak qiz xitoyi laganda osh olib kelibdi. Dasturxon atrofida

vazir, Laylo, uning onasi o'tiribdilar. Xurshid ham bexavotir o'tirib olibdi. Hammalari ovqatga qo'l uzatibdilar. Onasi bir suyakni Layloning oldiga qo'yibdi. Uni Xurshid qo'lga olib go'shtini yegan ekan, ichidan oshiq chiqib qolibdi. U oshiqni olib, tozalab, cho'ntagiga solib qo'yibdi. Oshni yeb bo'lib, ustidan bir piyoladan choy ichibdilar. Laylo o'rnidan turib:

— Oyi, men ketdim, — deb boshiga paranjisini yopinib jo'nabdi. Xurshid ham uning ketidan ketaveribdi. Laylo borib-borib bir darvozani qoqibdi.

— Olmagul, Olmagul! — deb chaqiribdi. Darvoza ochilibdi. Hovlida bir kelishgan chiroyli qiz olma to'ldirilgan kumush laganni ko'tarib turgan ekan. Laylogul olmadan birini olibdi. Uning ketidan Xurshid ham bitta olma olibdi.

Laylogul Olmagulga:

— Do'stim, tezroq ketaylik! — debdi. U qiz ham boshiga paranjisini yopinib chiqibdi. Hovlidan uch kishi indamasdan jo'nabdilar. Borib-borib Olmagul yana bir darvozaning halqasini qoqibdi. Darvoza ochilibdi. Laylo:

— Anorgul! — deb chaqiribdi. Bir qiz qo'lida bir laganni anorga to'ldirib ko'tarib chiqibdi. Anordan Laylo bir dona, Olmagul ham bir dona, Xurshid ham bir dona olibdi. Anorgul laganni qo'yib, boshiga paranjisini yopinib chiqibdi. Endi bular to'rt kishi bo'libdilar. Ular gapirishib, xaxolab kulishib borar ekanlar. Kulganda Olmagul og'zidan olmagul, Anorgul og'zidan anorgul to'kilar edi.

Xurshid ham birga kulishib borayotganidan ular xabarsiz ekanlar. Qizlar shahardan tashqariga chiqibdilar. Nihoyat, tevaragi baland devorlar bilan o'ralgan bog'ga yetibdilar. Bog'ning darvozasi qizil yog'ochdan yasalgan ekan. Anorgul darvozaning halqasini qoqqan ekan, ikki haybatli dev chiqib ochibdi. Devlar qizlarga qarab ta'zim qilishibdi.

Xurshid ham ular orqasidan bog'ga kiribdi. U bog'ga qarab hayron bo'libdi. Bog'da yilning to'rt faslini ko'rish mumkin ekan: bog'ning bir tomoni bahor – daraxtlar gullaganmish, ikkinchi tomoni esa yoz, mevalar pishib, tagiga tushib yotganmish.

Uchinchi tomoni kuz, daraxtlarning bargi sarg'ayib yerga tushayotganmish... To'rtinchi tomonida esa hovuzdagi suv muzlab, qor pag'a-pag'a bo'lib yog'ib turgan ekan. Bu ajoyib bog'ni ko'rib Xurshid hayron qolibdi. Qizlar bog'ning o'rtasidagi yo'ldan uzoqda ko'rinib turgan qo'rg'on tomonga yuribdilar. Qizlar yasatilgan qirq uydan o'tib, nihoyat, qirq birinchi uyga – saroyning bekasi Guliqahqah parining oldiga kiribdilar. U Ko'hiqofdagi parilar podshosining qizi ekan.

Guliqahqah pari Laylogulni yaxshi ko'rib, unga yaqinroq bo'lish niyatida shu yerga bog' yaratgan ekan. Laylogul parining izmidan chiqa olmas, Xurshidni qanchalik sevmasin, har kuni uni tashlab ketishga majbur ekan.

Anorgul bilan Olmagulga Guliqahqah pari Laylogulga xizmat qilasizlar, deb tayinlagan ekan. Laylogul bilan dugonalari Guliqahqah pari oldiga

kirganlarida u tilla taxt ustida yonboshlab yotgan ekan. Guliqahqah pari qizni ko'rib, o'rnidan turibdi va u bilan quchoqlashib ko'rishibdi. Keyin yoniga o'tqazibdi. Ular bir-birlaridan hol-ahvol so'rashibdi. Dasturxon yozilibdi. Maylar suzilibdi. Xurshid ham qizlar bazmini tomosha qilib o'tiribdi.

Musiqalar chalinibdi, qizlar navbati bilan raqsga tushibdilar. Oradan ancha vaqt o'tgach, Guliqahqah pari o'yinni to'xtatib, qizlarga:

– Charchadinglar, endi borib cho'milinglar! – debdi. Ularning hammasi bog'ga chiqishibdi. U yerda marmar toshdan ishlangan katta hovuz bor ekan. Hovuzning suvi nihoyatda tiniq ekan. Suv tagidagi qimmatbaho toshlar ko'zga ko'rinib turar ekan. Hamma qizlar yechinib, hovuzga o'zlarini tashlabdilar. Ular bir-birlariga suv sepishib, kulishib cho'milishar ekan. Xurshid shu paytdan foydalanib, xotini Laylogulning kiyimini olib qo'yniga solibdi.

Hamma qizlar cho'milib bo'lib, o'z kiyimini kiyibdi. Biroq Laylogul kiyimini topolmay hayron bo'libdi. Bog'ning ichi va tashqarisini rosa qidiribdilar.

Ko'ylak ham, bironta odam ham topilmabdi. Parilarning hammasi hayron bo'libdi. Bu yerda bunaqa hodisa hech bo'lmagan ekan. Bundan Guliqahqah pari nihoyatda xafa bo'libdi. O'zicha: “Buning tagiga yetmagunimcha, topmagunimcha qo'ymayman”, debdi g'azab bilan.

Pari devlarni chaqirib:

— Laylo, Anorgul, Olmagullarni uylariga olib borib qo'yinglar! — deb buyuribdi.

To'rt dev to'rt oyoqlik katta tosh taxtani keltirib ayyonga qo'yibdi. Uch qiz Guliqahqah pari bilan xayrlashib taxtaga chiqib o'tirishibdi. Xurshid hammadan avval chiqib o'tirib olibdi. Devlar tosh taxtani osmonga ko'tarib uchishibdi. Qizlar o'rgangani uchun churq etishmabdi. Xurshid esa ko'zini chirt yumib olibdi. Devlar taxta toshni yerga qo'yishibdi. Qizlar tushib uy-uyiga jo'nabdi. Xurshid ham uyiga kelib, kaniz qizlardan birini chaqirib, "Uyda yotaman, Laylo kelsa, meni uyg'otasan. Lekin seni so'ksam, ursam ham ko'nglingga olmagin", deb tayinlabdi.

Erta bilan nonushta vaqtiga Laylogul yetib kelibdi. Uyga kirib kunda o'tiradigan joyiga borib o'tiribdi. Laylo Xurshidni uyning bir burchagida kiyimlarini yechmasdan mast uyquda yotganini ko'ribdi. Shu vaqt kanizlardan biri shoshilganicha kirib, Xurshid yoniga borib:

— Shahzodam, turing, kelin oyim keldilar! — deb uyg'otaveribdi. Xurshid o'rnidan tura solib:

— Ey, la'nati, yaxshi tush ko'rayotgan edim, meni uyg'otib, tushimni chala qilding, bor, bir kosa tiniq suv olib kel! — deb do'q uribdi. Kanizak xitoy chinnida buloqning toza, tiniq suvidan keltirib qo'yibdi. Xurshid Laylodan:

— Meni kechiring, uxlab qolibman, — deb uzr so'rabdi. Undan keyin kanizga:

— Hozir suvga qarab turib bu kecha ko'rgan tushimni aytaman, ta'birini to'g'ri aytasan, — debdi.

— Tushimda, — debdi u, — xotinim Laylogul uydan chiqib, to'g'ri o'z uyiga boribdi. Oyisi bir lagan osh keltirib qo'yibdi. Oyisi Laylogulning oldiga qo'ygan suyakni tozalab, ichidan chiqqan oshiqni cho'ntagimga solib qo'yibman. Shu tushim rostmikan? — deb cho'ntagidan bir dona oshiqni chiqarib dasturxon ustiga tashlabdi.

Undan keyin Xurshid Laylogul o'z uyidan chiqib ketgani, Olmagul bilan uchrashgani, uning laganidan bir dona olma olib qo'yniga solganini aytibdi. U qo'ynidan olmani olib dasturxon ustiga qo'yibdi. Keyin Laylogulning Anorgul bilan uchrashgani, undan bir dona anor olganini aytibdi. Keyin ular bilan Guliqahqah parining to'rt fasllik bog'iga borgani, devlar bilan uchrashgani, Guliqahqah parining uyida qizlar bazmi bo'lgani, undan keyin gulbog'dagi hovuzda qizlarning cho'milgani, u yerda yo'qolgan Laylogulning kiyimini olib qo'yniga solganini aytib, ko'ylakni olib yoniga qo'yibdi.

Xurshid boshini ko'tarib Laylogulga qarabdi. Laylogul goh Xurshidga, goh dasturxon ustidagi olma, anorga tikilib qarar, biror og'iz gapirishga ham madori qolmagan ekan. Xurshid kulib, indamay Laylogulga qarab turaveribdi. To'satdan yuz bergan bu sirlarning ochilishiga Laylogul chiday olmabdi. Shartta o'rnidan turibdi-da,

paranjisini yopinib chiqib ketibdi. Xurshid ham peshonasiga xatni yopishtirib, uning ketidan jo'nabdi. Laylogul to'g'ri Guliqahqah parining oldiga boribdi. Bugungi voqeani unga birma-bir aytib beribdi.

Guliqahqah pari qizning so'zlarini diqqat bilan tinglabdi-da, o'ylab turib:

– Sen ko'p diqqat bo'laverma. Men ertaga azon vaqtida tosh taxtaga o'tirib, eringning hovlisiga boraman. Agar u kitob o'qib turgan bo'lsa, yaxshi – senga ruxsat beraman. Qaytadan to'y qilamiz. Agar men borgan choqda u g'aflat uyqusida bo'lsa, hovlisiga tosh tashlayman. Shahzoda Xurshid uy-joyi bilan yer ostiga kirib ketadi, – debdi va Laylogulga qarabdi. – Rozimisan?

Qiz hech narsa demabdi. “Borib Xurshidga xabar bersam, pari sezib qolib meni nobud qilishi mumkin. Unga xabar bermasam, uxlab qolsa, pari uni nobud qilishi mumkin. Unda Xurshiddan ajralaman, endi nima qilish kerak?” deb Laylogul bir qarorga kelmasdan o'rnidan turib, ketmoqchi bo'libdi.

Guliqahqah pari Layloga qarab:

– Bu kecha shu yerda qolasan, – debdi. Xurshid bu yerda bo'lgan so'zlarning hammasini eshitib uyiga jo'nabdi. Xurshid bu kecha uxlamabdi. U sahar vaqtida o'rnidan turib, yuvinib, toza va yangi kiyimlar kiyib, kitob o'qib o'tiribdi. Nihoyat, hovli tepasida “g'uv-g'uv, g'uv” degan ovoz eshitilibdi. Xurshid bu ovoz Guliqahqah parining uchar tosh

taxtasi ekanligini sezgan bo'lsa ham, o'zini bilmaslikka olib, boshini kitobdan ko'tarib qaramabdi.

Guliqahqah pari hovli ustida aylanib, shahzoda Xurshidni gilam ustida kitob mutolaasida o'tirganini ko'ribdi. Haqiqatan, shahzoda Xurshid go'zal, aqlli yigit ekan. Laylogulga munosib ekan, deb Guliqahqah pari o'z bog'iga uchib ketibdi. U Laylogulni chaqirib:

– Bor, Xurshidga ayt, to'yni boshlasin, to'yga men o'zim ham boraman, – debdi.

Laylogul xursand bo'lganicha yugurib Xurshid qoshiga boribdi. Qiz kelsa, u bechora hali ham kitob o'qib o'tirgan ekan.

– Turing, shahzoda, kitobni yig'ishtiring, avval to'yni boshlaylik, – deb kulibdi Laylogul. Xurshid Laylogulga parining ruxsat berganini, endi ular doim birga bo'lishlarini eshitib, juda sevinibdi. Shu kuniyoq to'y boshlanibdi. To'yning uchinchi kuni parilar bilan birga Guliqahqah ham kelib, kuyov-kelinga oq fotiha beribdi. Sevishganlar murod-maqсадlariga yetibdilar.

PODSHO, VAZIR VA BOYO'G'LI

O'tgan zamonda bir podsho-yu bir vazir bo'lgan ekan. Ular juda zolim, adolatsiz bo'lganidan qashshoq xalq adolatli podsho yurtiga ko'cha boshlabdi. Bu hol podsho bilan vazirni ham tashvishga solibdi.

Bir kuni vazir bir daraxtning yonidan o'tib ketayotib, ikki boyo'g'lining gaplarini eshitib qolibdi. Vazir "qani boyo'g'lilar nimalar haqida gaplashar ekan" deb, ularning gaplariga quloq solibdi.

Boyo'g'lilardan birining o'g'li, birining qizi bor ekan. Ikkovi o'zaro quda bo'lmoqchi ekanlar. Qizi bor boyo'g'li:

– Qalinga nima berasiz? – deb so'rabdi.

– Siz nima xohlasangiz shuni beraman, – debdi o'g'li bor boyo'g'li.

Shunda qizi bor boyo'g'li sayrab turib:

– Qizimning qaliniga o'nta choldevor bersangiz bo'ladi, – debdi.

O'g'li bor boyo'g'li esa:

– Siz bunchalik umidsizlikka tushmang, aksincha, – deb davom etibdi u, – agar hozirgi podshomiz taxtda tursa, manavi ikkiyuzlama sotqin vazirimiz ham o'z vazifasida yuradigan bo'lsa, qizingizning qaliniga o'nta emas, ellikta choldevor beraman. Chunki ikki zolimning dastidan bechora mehnatkash dehqonlar adolatli shoh hukmronlik qiladigan yurtga ko'chib ketmoqda, – debdi.

Shunday qilib bo'lajak qudalar o'zaro kelishib uchib ketibdilar.

Vazir ham saroyga kelibdi. Podsho esa:

– Nega bugun kech qolib keldingiz yoki biror yerda ushlanib qoldingizmi? Sababi bormi? – deb so'rabdi vazirdan.

– Ha, kech kelishimning sababi bor. Yo‘lda ikki boyo‘g‘lining o‘zaro suhbatini eshitib, dong qotib qoldim, – debdi vazir.

– Xo‘sh, o‘sha ikki boyo‘g‘li nimalar haqida suhbatlashishdi? – deb qiziqibdi podsho.

Vazir boyo‘g‘lilar o‘rtasida bo‘lgan gaplarni podshoga aytib beribdi va:

– Agar xalq zulmimizdan qochib adolatli podsho hukmdorlik qiladigan mamlakatga ko‘chib ketaverar ekan, boyo‘g‘lilar qalin evaziga ellikta emas, undan ham ko‘p choldevor beradigan bo‘ladilar, – deb gapini davom ettiribdi vazir.

Bu gaplar podshoni ham o‘ylatib qo‘yibdi. Podsho bilan vazir shu kundan boshlab adolatsizlik, zolimlik, tovlamachilikdan voz kechib, xalqparvar, adolatli bo‘lishga ahd qilishibdi.

VIJDONLI YIGIT

Bir bor ekan, bir yo‘q ekan, qadim zamonda bir chol bilan kampir yashagan ekan. Ularning bitta-yu bitta o‘g‘illari bor ekan. Unga yoshligidan yaxshi tarbiya berishibdi. U aqlli, vijdonli, insofli yigit bo‘lib o‘sibdi.

Yigit bir kuni qarasa, ariqda bitta qizil olma oqib kelayotgan ekan. U shu olmani olib rosa tomosha qilibdi. Olma juda chiroyli ekan, hidi ham o‘tkir ekan. Oxiri hech chiday olmay, olmani bitta tishlabdi. Olma shunaqayam lazzeatli ekanki, ta‘mi og‘zida qolibdi.

Yigit o'ylanib turib, olmaning egasini topishga, uning haqqini berishga qaror qilibdi. Yigit olma oqib kelgan ariq bo'ylab ketaveribdi. Yo'lda katta bir bog'qa duch kelibdi. Qo'lidagi olma bilan bog'dagi olmalarni solishtirib ko'rsa, bir-biriga hech o'xshamas ekan. Shunda yigit bog'bondan surishtira boshlabdi. Bog'bon yigitga:

– O'g'lim, bu olmalar uch kunlik yo'ldan oqib kelgan, – debdi.

Yigit o'z uyiga qaytib kelib, bo'lgan voqeani ota-onasiga aytib beribdi. Ular o'g'illarini o'sha joyga yaxshi borib kelishiga rozilik bildirib, oq fotiha berishibdi. Yigit uch kunlik xarajatlarni olib yo'lga tushibdi.

Yigit uch kun yo'l yurgach, katta bir bog'ning oldidan chiqib qolibdi. Bog'ning ichkarisiga kirsas, bir choldaraxtlarning tagini chopib, ishlab yurgan emish. Yigit cholgaga salom berib, kelishdan maqsadi nima ekanligini aytibdi. Shunda chold:

– Mening bog'imdagi olmalar pulga sotilmaydi. Mening uyimda bir qizim bor. Oyog'i shol, ko'zi ko'r. Olmaning haqiga shu qizimni olasan, – debdi.

Yigit bir oz o'ylanib turib, choldning gapiga rozi bo'libdi. Yigit qizni ko'rmoqchi ekanligini aytibdi. Qarasa, oy desa oy, kun desa kundek yuzi bor, qirq kokili beliga tushgan chiroyli qiz ekan.

Yigit o'z ota-onasi yoniga qaytib kelib, bo'lgan gaplarni aytib beribdi. Keyin yigitning ota-onasi bog'bonnikiga sovchilikka borishibdi. Tez kunda katta to'y boshlanib ketibdi. Yigit bilan qiz bir umr

birga ahil, totuv yashashibdi. Ular besh o'g'il, uch qizlik bo'lib, murod-maqсадlariga yetishibdi.

UCH NASIHAT

Bor ekan-da, yo'q ekan, och ekan-da, to'q ekan, o'tgan zamonda bir savdogar yashagan ekan. Uning bitta-yu bitta o'g'li bor ekan. Xotini farzand ko'rganidan keyin ko'p o'tmay o'lib ketgan ekan. Savdogarning o'zi ham ko'p vaqt kasal bo'lib yotibdi. Bu vaqt ichida bisotidagi bor davlatini sarflabdi.

Kunlardan bir kuni savdogar o'g'lini chaqirib:

– O'g'lim, sen juda yosh bo'lganingda onang o'lib ketdi. Men yolg'iz o'zim seni qiyinchilik bilan tarbiyaladim. Bor davlatimizni ham ishlatib bo'ldik. Endi sen ham katta bo'lib qolding, men esa qaridim. Bitta tanga topsang ham, uyga tashigin, – deb qo'liga bir so'm beribdi.

Shu vaqtgacha otasidan hech pul olmagan bola hayron bo'lib undan so'rabdi:

– Ota, men bu pulni nima qilaman?

– Ertaga katta bozor bo'ladi. Sen ham bozorga borib, oldi-sotdi qilib, ko'paytirib kelasan. Bundan keyin shunday qilib tirikchilik qilamiz, – debdi otasi.

Bola ertasiga saharda turib, bir so'mni olib bozorga yo'l olibdi. Yo'lda muyulishdagi katta qayrag'och tagidagi choyxonada odamlar gavjum ekan. Bir qari oqsoqol turib-turib, “Kim nasihat

eshitadi?" deb qo'yar ekan da, yana choyini ichib o'tiraverar ekan. Bola sekin borib, "Men nasihat eshitaman", debdi. Shunda chol, "O'g'lim, bir so'ming bormi?" deb so'rabdi. Odamlar ichida qaytib ketishga uyaliib, otasi bergan bir so'mni beribdi. Shunda mo'ysafid:

– Bolam, dunyoda ikki yo'l bor: biri to'g'ri yo'l, ikkinchisi egri yo'l. To'g'ri yo'ldan borsang, yetarsan murodga, egri yo'ldan yursang, qolarsan uyatga, – deb nasihat qilibdi va bolaga ijozat beribdi.

Bola o'rnidan turib, narigi chorpoyaga o'tib o'tirib-o'tirib, kunni kech qilibdi. Choyxo'rlar tarqalgach, u ham uyiga jo'nabdi. Uyiga kelgach, otasi undan.

– Xo'sh, o'g'lim, bozorda nimalar qilding? Bir so'mni ko'paytirib keldingmi? – deb so'rabdi. Bola:

– O'rtoqlarim bilan choy ichdim, – deb yolg'on gapiribdi.

Otasi indamabdi. Bir necha kun o'tgach, savdogar o'g'liga yana bir so'm berib, bozorga yuboribdi. Bola pulni olgach, yana o'sha choyxonaga borib, o'tgan safar nasihat qilgan cholni topibdi. Unga yana nasihat eshitmoqchi ekanligini aytibdi. Shunda mo'ysafid:

– Bolam, sen hunar o'rgangin. Yigit kishiga qirq hunar oz. Hunar bilsang, o'zasan. Hunar bilmasang, to'zasan, – deb nasihat qilibdi.

Bola otasi bergan bir so'mni oqsoqolga beribdi. O'zi esa kuni bilan ko'chalarni aylanib yurib, kech

kirganda uyiga qaytib kelibdi. Otasi undan pulni nimaga sarf qilganini so'rabdi. Bola otasiga yana yolg'on gapiribdi:

– Kuni bilan aylanib yurib qornim ochgan edi, turli narsalar olib yedim.

Otasi yana indamabdi. Oradan bir qancha vaqt o'tgach, savdogar o'g'liga yana bir so'm berib, bozorga yuboribdi. Bola pulni olib, yana o'sha nasihatgo'y cholning yoniga kelib, undan yana bir nasihat aytishini so'rabdi. Shunda mo'ysafid:

– Bolam, doim rost gapirgin. To'g'ri til tosh yorar, egri til – bosh, – deb nasihat qilibdi. Bola otasi bergan bir so'mni yana cholga beribdi. Bola kunni bir amallab o'tkazibdi. Uyiga qaytgach, otasi undan pulni nima qilganligi haqida so'rabdi. Bola endi otasiga rostini aytmoqchi bo'libdi.

– Ota, men bir mo'ysafiddan nasihat eshitdim, – debdi bola. Buni eshitgan savdogarning juda jahli chiqibdi, “Senmi, hali nasihat eshitadigan, pullarni yo'q qiladigan”, deb rosa kaltaklabdi va uydan haydab chiqaribdi.

Bola uydan yig'lab chiqib, boshi oqqan tomonga qarab ketaveribdi. Yo'l yursa ham, mo'l yurib, bir anhor bo'yida xafa bo'lib dam olib o'tirsa, tuyalarga mol ortgan savdogarlar o'tib qolibdi. Ularning karvonboshisi boladan:

– Bu yerda nima qilib o'tiribsan, xafa bo'lib, – deb so'rabdi.

Bola boshidan o'tgan voqealarni aytib beribdi va hunar o'rganmoqchi ekanligini aytibdi.

Karvonboshi:

– Menga shogird bo‘lib tushasan. O‘zim senga hunar o‘rgataman, – debdi.

Shunday qilib, bola karvonboshi bilan birga turli shaharlarda savdo qiladigan bo‘libdi.

Bir kuni savdogar, uning yana bitta shogirdi va bola uzoq safarga otlanibdilar. Ular qum sahrosida ketayotib, yo‘lda adashib qolishibdi, suvsizlikdan juda ham qiynalishibdi. “Birorta quduq chiqib qolar”, deb izlay boshlashibdi. Oxiri qiynalib, zo‘rg‘a bitta quduq topishibdi. Rosa xursand bo‘lishibdi. Quduqqa karvonboshining birinchi shogirdi tushibdi. Quduq juda chuqur ekan. Savdogarning shogirdi hech chiqavermabdi. U quduqda dev go‘zal xotini bilan yashar ekan. Shogird bola quduqqa tushganida dev uning yoqasidan ushlab:

– Nega tushding, quduqqa? Tez aytmasang, hozir o‘ldiraman, – debdi.

Shogird bola devning xotinini ko‘rgach, hamma narsani unutib, unga xushomad qila boshlabdi. Dev xotinini juda rashk qilar ekan, boladan jahli chiqib, uni bo‘g‘ib o‘ldiribdi.

Shogird bola chiqavermagach, savdogar uni “cho‘kib ketdi, shekilli” deb o‘ylab, belidan arqonni bog‘lab o‘zi tushibdi. Dev uning ham yoqasidan olib:

– Nega tushding, quduqqa? Tez ayt, bo‘lmasa o‘lasan, – debdi.

Savdogar ham devning go'zal xotinidan ko'z uzolmay qolibdi. Devning savollarini eshitmabdi ham. Bundan devning jahli chiqib, uni ham bo'g'rib o'ldiribdi. Bola ularni "ana suv olib chiqadi, mana suv olib chiqadi" deb rosa kutibdi. Oxiri o'tira-o'tira zerikkanidan, o'zi quduqqa tushmoqchi bo'libdi. Quduqqa tushsa, u ham devga yo'liqibdi. Dev uning ham yoqasidan ushlab, o'sha savollarini beribdi. Bola yerga qarab:

— Savdoga ketayotgan edik. Suvsizlikdan qiynaldik. Suv olgani tushdim, — debdi. Shunda dev go'zal xotinini chaqiribdi. Bola esa u xotinga qaramay, uning suvdagi aksiga qarab turaveribdi. Dev boladan:

— Nega sen mening xotinimga qaramayapsan? — deb so'rabdi. Shunda bola:

— To'g'ri yo'ldan borsang, yetarsan murodga, egri yo'ldan borsang, qolarsan uyatga, — debdi. Devning ko'ngli ko'tarilib, bolaga suv ichishga ruxsat beribdi. O'zi yuqoriga suv olib chiqishga ham yordam beribdi, birga tuyalarni sug'orishibdi. Bola dev bilan xayrlashib, o'z yo'lida davom etibdi. Bir qancha yo'lni bosibdi.

Bir kuni tunda unga qaroqchilar xujum qilishibdi. Ular bolaning bir necha tuyasini olib qolishibdi. Bola qolgan uchta tuyadagi mollari bilan karvonsaroyga yetib kelibdi. Saroybon:

— Nega muncha kech qolding? Karvonboshi va uning yana bitta shogirdi qani? Mollar ham kamku! — debdi.

Bola yo'lda yuz bergan voqealarning hammasini aytib beribdi. Saroybon bolaning yolg'on qo'shmasdan gapirganiga xursand bo'libdi. Karvonboshining shogirdi bilan o'lganini, mollarni qaroqchilar talaganini u bilar ekan. U bolaning ko'nglini ko'taribdi.

Bir oz vaqt o'tgach, bolani karvonboshi qilib tayinlabdi. Bola ishlab yurib, ko'p do'stlar orttiribdi, obro'si borgan sari ko'tarilaveribdi. Uni xaloyiq savdogarlarning hokimi qilib saylamoqchi bo'lishibdi. Shunda bola unga nasihat qilgan oqsoqolni hokim, o'z otasini unga vazir qilib saylashlarini so'rabdi.

Xaloyiq rozi bo'libdi. Bolaning otasi o'sha paytda o'g'lini nohaq xafa qilganidan ancha xijolat tortibdi. Bolaning o'zi esa karvonboshi bo'lib yuraveribdi.

U oqsoqolning nasihatlariga amal qilgani uchun shunchalik darajaga yetibdi. Bundan keyin ham shu nasihatlariga amal qilib yurishni niyat qilibdi.

TO'G'RILIK HAQIDA

Qadim zamonda bir podsho bo'lgan ekan. Podsho o'z saroyiga katta ayvon soldirmoqchi bo'libdi. Buning uchun turli mamlakatlardan eng yaxshi ustalarni chaqirtiribdi. Ustalar qisqa vaqt ichida juda katta ayvon qurishga kirishibdi. Ayvon bitay deb qolganida bitta chetiga ustun yetmay

qolibdi. Ayvonga to'g'ri va silliq ustun kerak ekan. Podsho ayvonga mos keladigan ustun qidirib topishga buyruq beribdi. Saroy ulamolari ko'p joylarga borib, hech qayerdan ayvonga mos ustunni topa olmabdilar.

Bir xaroba hovlida bir kampir yolg'iz yashar ekan. Uning hovlisida bitta-yu bitta teragi bo'lib, u juda to'g'ri va chiroyli bo'lib o'sgan ekan. Buni eshitgan saroy odamlari podshoga yetkazishibdi. Podsho o'sha terakni kesib, olib kelishni buyuribdi. Terakni keltirib, ayvonga qo'yishibdi. Terak ayvonga juda ham mos kelibdi. Naqqoshlar terakka ajoyib naqshlar, gullar solib, oltin bilan bezashibdi. Ayvon ham bitibdi.

Bir necha kun o'tgach, kampir o'z teragini ko'rib kelish uchun saroyga yo'l olibdi. U o'z teragini tanib, uni naqadar go'zal bo'lib ketganligidan zavqlanib, tomosha qila boshlabdi. Saroy soqchilari kampilardan xavotir olib, uni podsho yoniga olib boribdilar. Podsho kampilardan, bu yerda nima ish bilan yurganini so'rabdi. Shunda kampir:

– Sizning ayvoningizni qurishda ishlatilgan mening teragim, ota-onamdan qolgan edi. U yoshligidan boshlab to'g'ri va chiroyli bo'lib o'sdi. Shuning uchun uning nafi ham tegdi, o'zini ham, meni ham zarga botirdi. To'g'rilik qanday yaxshi ekan, – debdi.

Podsho kampirning aytganlaridan quvonib, unga yana bir qancha tillalar-u, qimmatbaho buyumlar beribdi.

OMONAT

Bir bor ekan, bir yo'q ekan, bir er-xotin bor ekan. Bir kuni xotini og'ir kasal bo'lib qolibdi. U yigit xotinini juda ham yaxshi ko'rar ekan. Xotini qazo qilgach, uni ko'mib, go'ring tepasidan ketmay, xafa bo'lib o'sha yerda yotaveribdi. Soch-soqollari ham o'sib ketibdi. Bir payt qari chol kelib qolibdi va undan:

– Bu yerda nima qilib o'tiribsan, o'g'lim? – deb so'rabdi. Yigit:

– Mening bir yaxshi xotinim bor edi, o'lib qoldi. Shunga aza tutib, xafa bo'lib o'tiribman, – debdi.

– O'g'lim, agar men xotiningni tiriltirib bersam, sen yarim umringni unga berishga rozimisan? – deb so'rabdi chol.

Yigit rozi bo'libdi. Shundan keyin chol uning xotiniga jon ato etibdi. Xotini tirilibdi. Yigit xotiniga:

– Men seni deb bir necha kundan beri shu yerda uyqusiz o'tiribman. Endi birpas tizzangga bosh qo'yib, dam olsam, – debdi.

Yigit xotining tizzasiga bosh qo'yibdi-yu, ko'zi uyquga ketibdi. Shu payt yo'ldan otda podsho bilan vazir o'tib qolishibdi. Podsho xotinni ko'rib, undan so'rabdi:

– Ey, sohibjamol, sen bu yerda nima qilib o'tiribsan?

– Tizzamda yotgan kishi – mening erim, dam olyapti, – debdi xotin.

– Shu badbashara odam sening eringmi? Shuni ham er qilib yuribsanmi? Men bilan ketmaysanmi? – deb so‘rabdi podsho.

– Jonim bilan ketaman, – debdi xotin.

Podsho uni otga mindirib olib ketibdi. Yigit uyg‘onib uyqudan tursa, xotini yo‘q emish. Yo‘lga chiqib qarasa, otniig izlari bor ekan. Yigit o‘sha izlarning ketidan ketaveribdi. Ot izlari uni podsho saroyiga olib kiribdi. Yigit podsho saroyiga kirib qarasa, taxtda podsho yonida xotini o‘tirgan emish,

Yigit podshoga:

– Men uxlab yotganimda, siz mening xotinimni olib ketib qolibsiz. Unga ruxsat bering, – debdi.

– Bu sening xotining emas. U men bilan birga qoladi, – debdi podsho.

– Men unga yarim umrimni bergan edim. Menga qaytib bering, – debdi yigit.

– Seni xotining ekanligini qanday isbot qilasan? Guvoh topib kelgin, – debdi podsho.

Yigit nima qilishini bilmay, xafa bo‘lib chiqib ketibdi. Yo‘lda haligi cholni uchratib qolibdi. Chol:

– Ha, o‘g‘lim, nima qilib yuribsan? – deb so‘rabdi. Shunda yigit cholga bo‘lgan voqeani aytib beribdi.

– Qo‘y o‘g‘lim, xafa bo‘lma, hozir birga boramiz, – debdi chol. Ikkovi yo‘lga tushibdilar. Podsho huzuriga kirishibdi. Uning xotini yasantusan qilib, taxtda o‘tirgan ekan. Chol:

– Ey podsho, bu yigitning xotiniga ruxsat bergin, – debdi. U xotinga ham bu taxt, zeb-

ziynatlar, hashamlar juda yoqib qolgan ekan, u ham podshoning gapini tasdiqlabdi. Chol xotinga:

- Bu yigitning omonatini bergin, - debdi.
- Omonatingni olsang olaver, - debdi xotin.
- Omonatimni oldim, - debdi yigit ham.

Shu payt xotin birdan hushsizlanib, o'zidan ketib qolibdi. U o'lgan ekan. Shunday qilib, xotin podshoga ham, yigitga ham nasib etmabdi.

BOLA — PODSHO

Bir bor ekan, bir yo'q ekan, o'tgan zamonda bir podsho bo'lgan ekan. U doim maqtanib, "Dunyoda mendan zo'r podsho yo'q" deb yurar ekan.

Bir kuni uning yaqin do'sti saroyga mehmon bulib kelibdi. Podsho do'stiga:

- Dunyoda mendan zo'r podsho bo'lmasa kerak, - debdi.

- Ey taqsiri olam, xafa bo'lmang-u, sizdan ham zo'r podsho bor, - deb uning kichik o'g'lini ko'tarib chiqib, yoniga o'tqazib qo'yibdi.

Shu payt bola otasiga:

- Suv ichaman, - debdi. Podsho darrov turib suv olib kelibdi. Oradan biroz vaqt o'tgach:

- Ota, sut bering, - debdi bola.

Podsho tezda sut olib kelibdi. Endi kelib o'tirgan ekan, bola yana:

– Endi suvni sutga aralashtirib bering, – deb xarxasha qilibdi.

Bu aytganini ham podsho bajaribdi. Sal vaqt o'tmay bola yana:

– Ota endi, sutni suvdan ajratib bering, – debdi. Bu gapni eshitgan podshoning jahli chiqib ketibdi. O'g'liga qarab:

– Axir, sutni suvdan qanday qilib ajratib bo'ladi, – debdi.

Bola esa yig'lab, janjal qilaveribdi. Shunda podsho do'stiga qarab, “haqiqatan ham mendan zo'r podsho bor ekan”, degan ekan.

ISKANDARNING SHOXI BOR

Iskandar Zulqarnayning ikki chakkasida shoxi bor ekan. Qachon sochini oldirmoqchi bo'lsa, sochini olgan sartaroshni, birovga aytib qo'yishidan qo'rqib, darrov boshini kesar ekan. Iskandarning har sochini olganda bittadan sartarosh o'lib, sartarosh kamayib ketibdi. Iskandar bir kuni sartaroshga:

– Mening shoxim borligini sira birovga ayta ko'rma. Agar birov “Iskandarning shoxi bor” desa, qarindosh-urug'ing bilan yo'qotib yuboraman, – debdi. Sartarosh ham:

– Xo'p, bu sirni hech kimga aytmayman, – debdi. Iskandar:

– Agar sen bu sirni maxfiy tutsang, mening sochimni doimo sen olasan. Seni dunyolikdan beniyoz qilaman, – debdi. Sartarosh bu sirni yuragiga sig‘dirolmabdi. “Iskandarning shoxi bor”, deb aytay desa, o‘limdan qo‘rqibdi. Xullas, bu sirni ichiga solaverib, kundan-kunga rangi ketaveribdi. Bora-bora juda o‘ladigan bo‘libdi.

Bir kuni o‘z-o‘ziga, “Bir tog‘qa chiqay, hech kim yo‘q joyda “Iskandarning shoxi bor”, deb aytay” debdi, lekin aytgani qo‘rqibdi. O‘sha yerda bir quduq bor ekan. Quduqqa boshini tiqib turib, “Iskandarning shoxi bor”, “Iskandarning shoxi bor” debdi. “Iskandarning ho‘kiz shoxi bor” deganida, og‘zidan zardob tomib quduqqa tushibdi, shundan keyin yuragi bo‘shabdi. Bir yil o‘tgandan keyin o‘sha quduqdan bir tup qamish ko‘karib chiqibdi. Tog‘dagi cho‘ponlardan biri haligi qamishni olib pullagan ekan. Qamishdan “Iskandarning shoxi bor” degan ovoz chiqibdi. Keyin kim o‘sha qamishdan olib chalsa, “Iskandarning shoxi bor”, deb ovoz kelaveribdi. Bu Iskandarning qulog‘iga borib yetibdi. Iskandar “Kim aytdi” deb surishtira ketibdi. Kimdan so‘rasa: “Falon tog‘da bir quduq bor, undan bir tup qamish ko‘karib chiqqan, uni kim olib chalsa, “Iskandarning shoxi bor” degan ovoz keladi”, deymish. Shundan so‘ng, Iskandar sartaroshni chaqiribdi:

– Agar rost gapirsang, o‘limdan qutulasan, sen bu sirni quduqqa aytibmiding? – deb so‘rabdi. Sartarosh:

– Taqdir, bu sirni yuraginga solaverib juda o'ladigan bo'ldim. Yuragimni bo'shatish uchun sekingina quduqqa aytgan edim. Shu dam og'zimdan quduqqa zardob tomdi, o'sha suvdan qamish ko'karib chiqqan bo'lsa kerak. Endi nima qilsangiz qilavering, rost gap shu, – debdi.

Iskandar:

– Mayli endi, bo'lar ish bo'ldi, – deb sartaroshni o'limdan ozod qilgan ekan.

NIMA EKSANG, SHUNI OLASAN

Bir bor ekan, bir yo'q ekan, qadim zamonda bir chol yashagan ekan. Uning xotini vafot qilgan, chol balog'atga yetgan o'g'li bilan bir o'zi qolgan ekan.

Otasi o'g'lini ikki yildan keyin uylantiribdi. Kelini ishyoqmas, qo'pol ekan. U har kuni arzimagan narsalardan janjal ko'tarar, cholning ahvolidan xabar olmas ekan.

– Nima, meni otangizga cho'rilikka olganmidingiz? Kiyimlarini yuvsam, hali u qilsam, hali bu qilsam... Mening jonim o'nta emas-ku, axir? – derkan har kuni ming'illab. Chol bechora shol bo'lib qolgan, erta-yu kech bir joyda qimirlamasdan yotar ekan. O'g'li oxiri toqati-toq bo'lib, xotiniga:

– Xo'sh, maqsading nima, nima qilishim kerak? – debdi.

– Otangizni bu yerdan yo‘qoting. Iloji bo‘lsa, gadoy topmas biror joyga tashlab keling! – debdi xotini.

O‘g‘il “shunday qilsam, bu la‘natining javrashidan qutulaman shekilli», deb o‘ylab, otasini opichlab jo‘nabdi. Otasi ham, o‘g‘li ham bir-biri bilan urishganday jim ketayotganmish. Tevarakatrof jimjit, faqat chigirtkalarning chirillashi-yu, oyoq tagidagi xaslarning shitirlab sinishidan boshqa tovush eshitilmas emish.

O‘g‘il yo‘l yuribdi, yo‘l yursa ham mo‘l yuribdi, oxiri tog‘ cho‘qqisiga yetib boribdi. Tog‘ning bir tomoni jarlik ekan. U o‘zicha, “Agar shu jarlikka tashlab yuborsam, bu noinsoflik bo‘ladi. Yaxshisi, ana u ko‘rinib turgan toshning ustiga o‘tqazib qo‘yay-da, o‘zim ketib qolay. Keyin nima bo‘lsa bo‘lar, peshonasida borini ko‘rar”, deb o‘ylabdi.

– Otajon, – debdi cholni tosh ustiga o‘tqazar ekan, – siz shu yerda birpas o‘tirib dam olib turing, men hozir kelaman.

Chol kulib qo‘yibdi. Bundan ajablangan o‘g‘li to‘xtab:

– Otajon, nimaga kulyapsiz? – deb so‘rabdi.

– Yo‘q, o‘zim shunday, ketaver, yo‘lingdan qolma, – deb javob beribdi otasi va yana kulib qo‘yibdi.

O‘g‘li, “Yo‘q, aytasiz” deb, oyog‘ini tirab turib olgandan keyin, otasi aytishga majbur bo‘libdi:

– Meni bu yerga olib kelishingdan maqsad – tashlab ketish. Buni bilib turibman. Xotining

shunga seni majbur qilganini ham bilaman. Lekin men xafa emasman. Chunki buni men ham o'z boshimdan kechirganman. Men ham otamni oyingning gapiga kirib, xuddi shu xarsang tosh ustiga tashlab ketgan edim. Qaytar dunyo ekan. Xo'p endi, o'g'lim, xayr, baxtli bo'l, – deb so'zini tugatibdi chol.

O'g'li otasidan bu gapni eshitib: “Nima eksang, shuni olasan”, degan naqlni eslabdi. U nogiron otasini xo'rlaganiga o'kinib, cholni opichlab uyiga qaytarib olib ketibdi va o'zi parvarishlay boshlabdi.

MEROS

Bir bor ekan, bir yo'q ekan, qadim zamonda, bir qishloqda Qambar ismli chol yashar ekan. Uning uchta o'g'li bo'lib, onalari yoshligida vafot etgan ekan. Qambar o'g'illari voyaga yetganida ularni uylantirib qo'yibdi. O'zi esa borgan sari holdan toyib, kuchdan qolib boraveribdi.

Bir kuni u qattiq kasal bo'lib, yotib qolibdi. Kasali og'irlashib, bir necha kun uyidan chiqolmay qolibdi. Ammo otasining holidan hech qaysi o'g'illari xabar olmabdi. Xor-zorlikda qolgan ota nima qilishini bilmay, o'ylay boshlabdi. To'ng'ich o'g'lini yoniga chaqirib, shunday nasihat qilibdi:

– O'g'lim, mening holimdan tez-tez xabardor bo'lib turgin. Kelinimga, nevaralarimga ham aytib qo'ygin. Umrin tugay deb qolganga o'xshaydi. Kasalim og'ir, mendan xabar olib turishsin.

Hovlining o'ng tomonidagi burchagiga ko'zada tilla ko'mib qo'yganman. Shu tillalar senga, zinhor ukalaring bilmasin.

Bu gaplarni eshitgan o'g'il otasidan xursand bo'lib, tez-tez xabar oladigan, bozordan mevalar keltirib beradigan bo'libdi. Ota o'rtancha o'g'liga ham shu gapni aytibdi. Kenja o'g'lini ham chaqirib, akalariga aytgan gapini qaytaribdi.

Shundan keyin uchala o'g'il ham, kelinlari ham ota-onalaridan xabar oladigan, xizmatini qiladigan bo'lishibdi. Kasali og'irlashgan Qambar ota bir kuni vafot etibdi.

O'g'illari otalarini izzat-ikrom bilan ko'mibdilar. Pulni ayamay sarf qilishibdi, yo'rig'ini ham o'tkazishibdi. Lekin uchovlari ham otalarining gaplarini bir-birlaridan yashirib yuraveribdilar. Oxiri iloji bo'lmabdi, shunda katta akasi ukalariga qarab:

– Otamiz menga aytgan gaplarini sizlarga aytganmi, yo'qmi bilmayman. Ular ko'zachada tilla qoldirganlarini aytgan edilar. Endi uchovimiz muros qilib, teng uch bo'lakka tillani bo'lib olsak, – debdi.

Akasining bu gapiga ukalari ham rozi bo'lishibdi. Kenja ukalariga tilla ko'zacha ko'milgan yerni ochishni buyuribdilar.

Kenja yerni kavlab qarasa, bir ko'zacha chiqibdi. U ko'zachani katta akalariga beribdi. Ular ko'zachaning ichini ochishibdi, u yerdan tilla emas, bir xat chiqibdi. Xatda, “Sizlar sira kasal

bo'lmanglar, bolalaringizga xor bo'lmanglar" deb yozilgan ekan.

ATTANG

Bir bor ekan, bir yo'q ekan, bir podsho bor ekan. Uning yakka-yu yagona qizi bor ekan.

Kunlardan bir kun u bog'qa sayrga chiqmoqchi bo'libdi. Uning o'z kanizaklari bilan bog'qa chiqishini eshitgan qo'shni yurt podshosining o'g'li yashirinib o'sha bog'qa kirib olibdi. Podshoning o'g'li anchadan beri shu qizni ko'rish istagida yurgan ekan. Qizni ko'rgach, yigit uni yaxshi ko'rib qolibdi. Yigit shu haqda qizga aytibdi. Podshoning qizi:

– Mening bitta shartim bor. Agar shuni bajarsangiz, sizga turmushga chiqishga rozi bo'laman. Siz “attang”ni topib kelishingiz kerak, – debdi.

Yigit “attang”ni qayerdan izlashni bilmay, ko'p sarson bo'libdi, lekin hech qayerdan topa olmabdi. Yigit bir kuni tush ko'ribdi. Tushida u bir qorong'i uyga kirib qolganmish. Qarasa, bir chol tokchaga o'xshash yerda o'tirib, hadeb “attang, attang” deb takrorlayotgan emish. Yigit bunga ajablanib, choldan so'rabdi:

– Ota, nimaga siz hadeb “attang” deysiz? Chol esa:

– O'g'lim, meni bu dunyoga kelmasimdan burun qiladigan ishlarim bor edi, qolib ketdi. Shuni o'ylab

doim "attang" deyman. O'g'limni uylantirib, bir boshini ikki qilib qo'ymoqchi edim. Ulgurmadim, shu menga arimon bo'lib qoldi, – debdi.

– Men sizga biror ish bilan yordam bera olamanmi? – deb so'rabdi yigit.

– O'g'lim, gapimga quloq solgin. Katta chinor daraxti bor hovlini topgan. O'sha hovliga kirgin. U yerda mening o'g'lim yolg'iz yashaydi. O'sha chinor daraxtining tagida o'choq bor. O'choqni buzib, tagini kovlasang, ikki xumcha to'la tilla chiqadi. Shularni sarflab, o'g'limni uylantirib qo'ygin. Shundagina men bu dunyoda tinch yota olaman.

Yigit cholning shu gaplaridan keyin uyg'onib ketibdi. Tong otganda, "qani bir qidirib ko'ray-chi" deb chol aytgan hovlini axtarishga tushibdi. Oxiri katta chinori bor hovlini topibdi. Hovliga kirsam, bir yoshgina yigit o'tirgan emish. Undan so'rabdi:

– Otangiz qayerdalar? Kim bilan yashaysiz?

Yoshi yigitcha otasi yaqinda qazo qilganini, hozir yolg'iz o'zi yashashini aytibdi. Yigit chinor daraxti tagidagi o'choqni ko'rsatib:

– Mana bu o'choqni buzib ko'raylik. Balki u yerdan biror narsa chiqib qolar, – debdi. Ikkovlari o'choqni buzibdilar. Tagini ancha kovlaganlaridan keyin, u yerdan ikki xumcha chiqibdi. Ular juda og'ir ekan, ichi to'la tilla ekan. Shundan keyin yigit cholning o'g'liga:

– Bu tillalarni otangiz sizga, sizning to'yingizga sarf qilmoqchi edi. Shu maqsadda butun umr

to'plagan edi. Lekin otangiz sizga shuni aytolmay, to'yingizni ko'rolmay armonda ketdi, – debdi.

Yigit tillaning ozgina qismiga hovlining u yoq-bu yog'ini tuzattiribdi. Qolgan bir qismiga katta to'y qilib, cholning o'g'lini uylantirib qo'yibdi.

Ortganlarini esa tejab-tergab ro'zg'orda ishlatishini unga uqtiribdi.

Shundan keyin yigit saroyga qaytib kelibdi. “Eh, baribir “attang”ni topa olmadim-da” deb xafa bo'libdi. O'sha kuni kechasi yana tush ko'ribdi. Tushiga yana o'sha chol kiribdi. Endi chol qorong'i uyning tokchasida emas, pastda jimgina o'tirgan emish. Yigit tushida yana o'sha chol bilan suhbatga kiribdi. U barcha qilgan ishlarini cholga aytib beribdi. Chol esa yigitdan juda xursandligini aytibdi. Chol endi avvaldagidek “attang, attang” demas ekan. Shunda birdan yigit uyg'onib ketibdi. Yigit kuni bilan o'ylab-o'ylab, oxiri qizning yoniga – saroyga borib, unga hammasini ochiq aytmqchi, ya'ni hech qayerdan “attang”ni topa olmaganiga iqror bo'lmoqchi bo'ldi. Yigit xomush bo'lib qo'shni yurtga yo'l olibdi. Saroyga kelib, qizni ko'rishga rosa urinibdi. Oxiri bir amallab qizning yoniga yashirin kiribdi. Kirsas, qiz uni ochiq chehra bilan, kulib kutib olibdi va:

– Sizdan juda ham xursandman. Yaxshiyam siz “attang”ni yo'q qildingiz. Endi mazza qilib, rohatlanib uxlayapman. Avvallari doim bir chol tushimga kirib, faqat “attang, attang” degan so'zlarni qaytarardi, – debdi.

Shundagina yigit qizning tushiga o'sha chol kirib, u "attang, attang" deyaverib qizni uxlatmasligini, o'zi esa cholning yorug' dunyoda qilolmay ketgan ishini bajarib, "attang" deyishdan to'xtatganini bilibdi.

Shunday qilib, yigit qizning shartini bajargani uchun qiz to'yga rozilik beribdi. Shu kuniyoq ikki qo'shni yurt o'rtasida to'y-tomosha boshlanib ketibdi.

Chol ham narigi dunyoda tinchgina yotibdi. Ha, bu dunyoda hech kim armon bilan, "attang" demay ketganiga nima yetsin.

ROHATIJON

Bir kampirning uch o'g'li, bir qizi bor ekan. Hammasi uyli-joyli ekan. Lekin kelinlari kampirga yaxshi qarashmas ekan.

Bir kuni katta o'g'li onasidan xabar olgani kelibdi. Kampirning "Suv-suv oyimga boraymi, Qum-qumxonnikiga boraymi, alla bolamnikiga boraymi, Rohatijonnikiga boraymi", deb o'tirganini eshitib qolibdi. Shundan keyin u "Bir kuzatay-chi", deb o'ylabdi.

Bir necha kun o'tgach, onasi katta o'g'linikiga mehmonga kelibdi. Shunda ovqat suzilgach, o'g'li o'zining ovqatini oyisinikiga almashtirib qo'yibdi. Ichib ko'rsa, ovqat shunday suv emish. Xotini doim onasiga faqat shildiratib suv quyib berishini bilib qolibdi. Shuning uchun ham onasi unga "Suv-

suv oyim” deb nom qo‘ygan ekan. Keyin u ukasini qidirib uyiga boribdi va:

– Oyim senikiga mehmon bo‘lib kelganlarida, xotiningni ularga qo‘ygan ovqatini o‘zing almashtirib ichgin, – deb tayinlabdi.

Ukasi xuddi shunday qilibdi. Qarasa, ovqat shunday qum emish. Shuning uchun ham oyisi uning xotini “Qumxonoy” deb atar ekan.

Kenja kelinnikiga boradigan bo‘lsa, u darrov to‘shakka o‘tkazib, yoniga beshikni qo‘yib, “Alla bolam deb o‘tiring”, der ekan. Shuning uchun kampir ko‘pincha qizinikiga borar ekan. U yerda juda rohat qilar ekan. Qizi uni yaxshi kutib olib, izzat-hurmatini joyiga qo‘yib mehmon qilar ekan. Shuning uchun uni “Rohatijon” der ekan.

AQL BILAN BAXT

Aql bilan Baxt do‘st bo‘lishibdi. Bir kuni ikkisi choyxonaga kirib, choy ichishib, u yoq-bu yoqdan gaplashib o‘tirishsa, ko‘chadan bir o‘tinchi o‘tibdi. Aql:

– Shu bechoraning ham baxti ochilib, bola-chaqasini bemalol boqadigan kuni bormikan, og‘ayni. Siz shu o‘tinchiga ham bir qiyo boqib qo‘ying, – debdi. Baxt:

– Shu kambag‘al ham o‘z baxtini topsin, – deb o‘tinchiga bir tikilibdi.

Oradan bir necha kun o‘tgach, haligi o‘tinchi-ning baxti chopib, podshoga vazir bo‘lib qolibdi.

O'tinchi podsho saroyida yaxshi xizmat ko'rsatib, hammaga ma'qul bo'libdi. Vazirlar uni podshoga gunohkor etib ko'rsatish, yo'q qilish yo'lini axtaribdilar. Bir vazir o'tinchi vazirga aytibdi:

— Ertaga podsho bir qancha mehmonlarni chaqiradi. Podsho mast bo'ladi, shunda sen podshoning boshiga bir urgin, senga biz bir lagan tilla beramiz, — debdi. O'tinchi vazir rozi bo'libdi. Ertasiga podsho saroyiga mehmonlar yig'ilishibdi. Ichkilik ham qizibdi. Podsho mast bo'lib qolganida, haligi o'tinchi vazir o'rnidan turib kelib podshoning kallasiga bir solibdi. Podsho taxtdan ag'darilibdi, boshidagi toji bir tomonga uchib ketibdi, shunda jahl bilan:

— Jallod! — debdi. Jallod kelibdi. Vazirni o'limga buyuribdi. Shunda o'tinchi vazir:

— Taqsir, nima uchun meni o'limga buyurasiz, avval qarang-chi? — deb yugurib tojni qo'lga olsa, unda bir katta chayon yopishib yotgan ekan.

— Agar men o'rnimdan turib tojingizni boshingizdan uloqtirib yubormaganimda, sizni u chaqib o'ldirar edi. Shu qilgan yaxshiligim uchun meni o'limga hukm etasizmi? — debdi.

Bu ishdan xursand bo'lgan podshoning o'tinchi vazirga muhabbati yanada oshibdi, katta mukofot beribdi, martabasini ulug'labdi. O'tinchi vazirni ishga solgan vazir uyalib, sharmanda bo'lib qolibdi. Shunday bo'lsa ham haligi ichi qora vazir bir emas, bir kun o'tinchi vazirni yo'q qilish payiga tushibdi. Yana uni aldash yo'liga o'tibdi.

– Og‘ayni, – debdi u, – senga biz katta mukofot beramiz, yaqinda podsho saroyida katta o‘tirish bo‘ladi. Shunda sen uning beliga bir tepgin, – debdi. O‘tinchi vazir “xo‘p” deb, katta mukofotni oldindan olibdi, o‘sha kunga yetib ham kelibdilar. Podsho saroyida bazm, hamma ichkilik va ovqat bilan ovora. Podshoning boshi qiziganda haligi vazir o‘rnidan turib kelib, podshoning beliga qarab bir tepibdi. Podsho taxtdan ag‘darilib yerga tushibdi.

– Jallod, belimga tepgan vazirni osinglar! – debdi podsho.

Shu payt taxtning tepasidan, shipdan bir taxta sinib tushgan ekan. Podsho yiqilib, taxta zarbidan omon qolgan ekan.

– Ana, ko‘rdingizmi, taqsir, men sizni ikkinchi marta o‘lim falokatidan qutqardim. Agarda siz taxtda o‘tirganingizda taxta boshingizga tushib, belingizni ham sindirib ketar edi. Endi omon goldingiz, yaxshilikka yomonlikmi? – debdi. Shunda podshoning mehri jo‘sh urib, o‘tinchi vazirni o‘ziga birinchi vazir etib olibdi va ko‘p mukofotlar beribdi.

Aql va Baxt bu ishlarning tepasida turgan ekan. Baxt:

– Agarda men shu yigit qoshidan ketsam, u halok bo‘ladi, – debdi.

Aql ishonmabdi. Boyagi ichi qora vazir yana ishga tushibdi. O‘tinchi vazir yana ularning shartiga ko‘nibdi. Bir kun podsho oldida o‘tirib:

– Taqsir, gulingiz shoxiga bulbul kelib qo‘ndi, – debdi. Podsho:

– Bu nima deganing? – desa, vazir:

– Taqsir, gul deganim, soqolingiz, bulbul deganim, soqolingizga yopishgan non ushog‘i, – debdi. Bu so‘zga podshoning jahli chiqib:

– Sen hali mening soqolimni gulga o‘xshatdingmi? – deb, jallodni chaqiribdi. Jallod kelibdi.

– Vazirning kallasi olinsin! – debdi podsho. Jallod o‘tinchi vazirning kallasini shartta kesib tashlabdi.

Baxt Aqlga aytibdi:

– Ana, ko‘rdingizmi, do‘stim, insonning aqli bilan baxti doimo birga bo‘lishi kerak. Agar ular bir-biridan ajralsalar, u vaqtda o‘tinchi vazir holiga tushib qoladilar. Shuning uchun har bir kishiga aql bilan baxt berilsin. Ular hayotda insonga doimo yo‘l boshlovchi rahnamo bo‘lsinlar, – debdi.

BIRLASHGAN O‘ZAR, BIRLASHMAGAN TO‘ZAR

Bir bor ekan, bir yo‘q ekan, qadim zamonda bir ko‘r bilan bir shol bor ekan. Bular cho‘ldagi bir qishloqda yashar ekanlar. Qishloqni falokat bosib, hamma qishloqdan qochib ketibdi. Faqat bu ikki kishi – ko‘r bilan sholgina qolibdi. Bular ikkalasi qutulishdan umidlarini uzib o‘tirgan ekanlar. Shol ko‘rga:

– Men yurishdan ojizman, lekin to‘g‘ri yo‘l ko‘rsatishga qodirman. Sen esa, yo‘l ko‘rsatishga ojizsan-u, yo‘l yurishga qodirsan. Mumkin bo‘lsa, meni opichlab olsang, men yo‘l ko‘rsatsam, zora ikkalamiz birgalikda halokatdan qutulsak, – debdi.

Ko‘r sholning aytganiga rozi bo‘libdi-da, uni opichlab olibdi. Shol yo‘l ko‘rsatib ketaveribdi. Ancha yo‘l yurgandan so‘ng ular halokatdan qutulibdilar. Shundan keyin, ular bir-birlaridan ajralmaydigan qalin do‘st bo‘lib qolgan ekanlar. “Birlashgan o‘zar, birlashmagan to‘zar” deb shuni aytadilar-da.

DO‘STLIK SINOVDA CHINIQAQ

Bir bor ekan, bir yo‘q ekan, bir kuni barg bilan kesak do‘st bo‘lishibdi. Ular bir-biridan ajralmaslikka ahd qilishibdi va og‘ir kunlarda bir-birlariga yordam berishga va‘dalashibdi.

Ular ahil yashay boshlabdilar.

Kunlardan bir kun qattiq shamol turibdi. Shamolning g‘uvillashidan qo‘rqib ketgan barg kesakka nolish qilib yig‘labdi. Shunda kesak:

– Hech qo‘rqmagin, men seni bu balodan qutqaraman, – deb bargni pana qilib to‘sidbi. Shamol qanchalik kuchli bo‘lmasin, bargni uchirib keta olmadbi. Bu ahvolni ko‘rgan shamolning achchig‘i kelib, yomg‘irni yuboribdi. Bu bilan u kesakdan o‘ch olmoqchi bo‘libdi. Lekin yomg‘ir ham ularni qo‘rqita olmadbi. Yomg‘irning

yog'ishini ko'rgan kesak bargga nolish qilibdi. O'zini yomg'irdan qutqarishini so'rabdi. Shunda barg bir sakrab kesakni pana qila boshlabdi.

Qanchalik ko'p sel yog'masin, kesakni qo'rqita olmabdi. Yomg'ir tingach, kesak bilan barg quchoqlashib ko'rishibdilar. Ular o'zlarining mehr-oqibatlaridan xursand bo'lib, yanada inoqlashib ketibdilar.

ZIYOD BOTIR

Bir bor ekan, bir yo'q ekan, o'tgan zamonda bir podsho bor ekan. Uning bir qizi bor ekan. Nihoyatda sohibjamol, go'zallikda tengi yo'q, aqlli, hushyor qiz ekan. Uni kim bir marta ko'rsa, yana bir ko'rsam, deb orzu qilar ekan. Oti ham o'ziga yarashgan Qamarxon ekan. Podsho qizini o'g'lidan ortiq ko'rar ekan. O'q otish, nayza sanchish, qilich urishda bu qizga barobar keladigan kishi yo'q ekan.

Qamarxonga oshiq bo'lganlarning son-sanog'i yo'q ekan. Boshqa el-yurtlardan ham shahzodalar, bekzodalar oshiq bo'lib sovchi yuborar ekanlar, ammo qiz ularni yoqtirmas ekan. Qizning beradigan javobi bitta: "Erga tegmayman", der ekan.

Podshoning saroyida bir usta ishlar ekan. U hamma hunarni bilar ekan. Uning yasagan asboblari podshoga juda ma'qul bo'lganidan podsho uni saroydagi barcha ustalarga boshliq qilib

qo'yg'an ekan. Xalq orasida ustaning obro'si juda baland ekan. Saroy xizmatidagilarning kattasidan kichigi uni hurmat qilar ekan. Ustaning yigirma yashar navqiron o'g'li bo'lib, xushsurat, o'qigan, aqlli, botir ekan. Bu bolaning oti Ziyod botir bo'lib, bahodirlikda dong chiqargan ekan. Ziyod botir ham podshoning qizi Qamarxonga oshiq ekan. Otasi o'g'liga o'z hunarini o'rgatar ekan: "O'g'lim, sen mening hunarimni o'rganib ol, bir kuningga yaraydi", der ekan.

Otasi Ziyod botir Qamarxonni sevib qolganini bilmas ekan. Yigit kechalari malikaning ishqida yig'lab chiqar ekan. Ziyod botir ko'p o'tmay, otasining hunarini o'rganib olibdi.

Bir kuni malika ustaga yangi o'q-yoy buyuribdi. Usta malikaning didiga yoqadigan o'q-yoy qilish uchun bor hunarini ishga solibdi. Ziyod botirning otasi tez kunda bitta o'q-yoy tayyor qilibdi. O'g'li ham otasidan yashirincha o'q-yoy tayyorlagan ekan. Tayyorlangan o'q-yoyni otasiga ko'rsatibdi. Otasi uni ko'rib juda hayratda qolibdi. O'q-yoy otasi tayyorlagan o'q-yoydan ancha yaxshi ishlangan ekan. O'q-yoyning qabzasiga ajoyib baytlardan naqshinkor qilib yozib qo'yilgan ekan. O'q-yoy shunday chiroyli chiqibdiki, uni qo'lga olib ko'rgan kishi hayron qolar ekan. Otasi juda xursand bo'libdi va o'g'lining peshonasidan o'pib: "Balli, o'g'lim, mening hunarimni o'rganib olibsan, endi to umringning oxirigacha hech kishiga xor bo'lmaysan", debdi. So'ng o'zi tayyorlagan o'q-

yoyni qoldiribdi-da, malikaga Ziyod botir ishlagan o'q-yoyni yuboribdi. Malika o'q-yoyni ko'rib qoyil qolibdi. O'q-yoy o'zining o'ylaganidan ham ziyoda bo'lgani uchun ustaga sovg'alar beribdi.

Usta ancha keksayib qolgan ekan. Bir kun qattiq kasal bo'libdi, hech qanday dori-darmon kor qilmabdi, oxiri vafot etibdi. Usta o'lgandan so'ng podsho Ziyod botirni chaqirib olib, uni otasining o'rniga tayinlab, ustalarga boshliq qilib qo'yibdi. Ziyod botir bu yangi xizmatini qilib yuraveribdi.

Kunlarning birida podsho haramga kiribdi, qizining bir o'q-yoyiga ko'zi tushibdi. O'q-yoyni qo'liga olib, ishlanishini tomosha qilib hayron bo'libdi, birdan uning qabzasiga tikilib qolibdi va Ziyod botirning naqsh bilan mayda qilib yozib qo'ygan baytlarini o'qibdi. So'ngra bu yozilgan baytni qiziga o'qib beribdi. Qizi ham hayron bo'libdi. Keyin podsho g'azablanib, Ziyod botirni chaqirib:

– Buni kim yozgan? – deganida, Ziyod botir:

– Men yozdim, – debdi. Podsho:

– Hali sen shunday yaramas ishlarni ham qilasanmi, ko'rnamak! – deb jallodni chaqirib, uni o'limga buyuribdi.

Shunda vazirlardan biri podshoning oyog'iga yiqilib, Ziyod botirning gunohini so'rabdi. Podsho vazirning so'zini yerga tashlamay, Ziyod botirni o'limdan ozod qilibdi, lekin, shahardan tashqariga haydab yuboribdi.

Ziyod botir yo'l yurib, yo'l yursa ham mo'l yurib, cho'l-biyobonlardan oshib, bir hafta deganda bir tog'ga yetibdi. Bu tog' ko'kalamzor, odamning ko'nglini ochadigan xushhavo joy ekan. Ziyod botir tog'da aylanib yurib nariroqqa borsa, bir mo'ysafid chol necha ming yilqi-qo'ylarni o'tlatib yurgan ekan. Ziyod botir cholga salom beribdi. Chol yigitning charchab kelganini bilib, bir kosa qimiz uzatibdi va:

– Qayerdan kelyapsan, o'g'lim? – deb so'rabdi. Ziyod botir boshidan o'tgan voqealarni birma-bir gapirib beribdi. Cholning rahmi kelib:

– O'g'lim, endi qayoqqa borasan? – deb so'rabdi.

– E, ota, endi qayoqqa borar edim. O'z yurtimdan judo bo'lgan bir g'arib-u musofirman. Hozir boshim og'gan tomonga ketayotibman, – debdi Ziyod botir.

– Men shu tog' xalqining molini boqaman, – debdi chol, – ota-bobodan tortib hammamiz shu kasbni qilib kelimiz. Topganimga qanoat qilsang, menga o'g'il bo'laqol.

Ziyod botirga bu gap ma'qul tushibdi:

– Otajon, agar siz shuni xohlasangiz, men jon-u dilim bilan qabul qilaman, – debdi.

Shunday qilib, Ziyod botir cho'ponga o'g'il bo'lib, qo'ylar-yilqilarni boqib yuraveribdi. Ziyod botir bu yerda palaxmonga tosh solib otishni juda yaxshi mashq qilibdi. Yirtqich hayvonlar mollarni talasa, bir tosh bilan urib o'ldiraveribdi. Ziyod

botirdan tutingan otasi ham xursand bo'libdi. Har yili bir qancha mollarni yirtqich hayvonlar nobud qilar ekan. Ziyod botir borganidan so'ng mollar tinchib qolibdi. Ziyod botirning ta'rifi butun tog' xalqiga yoyilib ketibdi. Odamlar Ziyod botirga "Sangdoz botir" deb nom beribdilar. Oradan ikki yil o'tibdi. Ziyod botir shu yerda otasi bilan mol boqib yuraversin. Endi gapni podshoning qizi Qamarxondan eshiting.

Qamarxon Ziyod botirni sevib qolgan ekan, ichida: "Agar otam meni erga bersa, shunga bersa", deb yurar ekan. Otasi Ziyod botirni shahardan haydab yuborgandan keyin yorug' dunyo Qamarxonning ko'ziga qorong'i bo'lib, erta-yu kech Ziyod botirni yodlab, kechalari yig'lab, tong ottirar ekan. Ammo dardini hech kimga aytmas ekan. Qamarning qirq kanizi bo'lib, ularning boshlig'i Humoyun degan bir qiz ekan. Qamarxon o'z sirini oxiri shunga aytibdi. Malika o'z xafaligini tarqatish uchun tez-tez ovga chiqib turibdi. Bahor kunlarining birida otasidan ijozat olib, yigitlar kiyimini kiyib, qirq kaniz bilan ovga chiqibdi. Bir necha kun yurgandan so'ng bir o'rmonga yetibdi. Tustovuq va turli qushlarni ovlabdi, lekin tuzukroq ov uchramabdi. Qamarxon boshqa bir joyga borib qarasa, osmon bilan o'pishgan baland bir tog'ni ko'ribdi. Qiz tog'ga chiqib ketayotgan paytda oldidan bir bo'ri chiqib qolibdi. Qamarxon bir o'q bilan bo'rini o'ldirib, bitta qizning qo'lga berib, oldinga qarab yurgan

ekan, bir kiyikning o'tlab yurganini ko'ribdi. Kiyikning qulog'iga tilla halqa osilgan, shoxiga tilladan muhr bosilgan, bo'yniga har xil asl toshlar taqilgan ekan. Qamarxon kiyikni yaxshi ko'rib qolibdi. Qizlarga "Shu kiyikni o'rab olib, tiriklay tutinglar, kiyikni hech kim qochirmasin, agar kimki qochirsa, yuziga qora surtib, ovdan haydanglar", debdi.

Qizlar Qamarxonning aytganini qilib qo'llariga kamand olib, kiyikning atrofini o'rabdilar. Humoyun o'rtaga tushib kiyikka kamand tashlabdi. Kiyik chap berib, malikaning yonboshidan o'tib ketibdi. Malika ketma-ket uch marta kamand tashlabdi, kiyikni ilintirolmabdi. Qizlardan uyalib, achchig'i kelib, kiyikning orqasidan quva ketibdi. Kiyik ham otgan o'qday vizillab, uchar qushday pirillab keta beribdi. Malikaning mingan oti uchqur otlardan ekan. Shunday bo'lsa ham kiyikka yetolmabdi, lekin kiyikning ketidan qolmabdi. Kiyik ham, ot ham nihoyatda charchabdi. Kiyik to'ppa-to'g'ri bir g'orga kirib ketibdi. "Ha, seni endi tutdim", deb malika sevinib, g'orga kirib qarasa, g'or teshik ekan, kiyik undan chiqib ketibdi. Qiz yana otga minib, kiyikning orqasidan qorama-qora quvib ketaveribdi. Kiyik tog' yoqalab ketayotgan paytda Ziyod botirga duch kelib qolibdi. Ziyod botir shu tog'da yilqilarini o'tlatib yurgan ekan. Palaxmonga tosh solib, kiyikning shoxini mo'ljallab uribdi. Tosh kiyikning bir shoxini uchirib yuboribdi. Jonivor kiyik til tortmay o'libdi. Ketma-ket malika

ham quvib kelibdi, qarasa, kiyik o'lib yotibdi. G'azab bilan qilichini qinidan sug'urib:

– Hoy, nomard cho'pon! Mening maqsadim kiyikni tiriklayin tutmoq edi. Sen nega birovning ovini otding! – deb qilichni aylantirib, otining boshini Ziyod botir tomonga buribdi, otga bir-ikki qamchi berib, Ziyod botirni o'ldirish uchun kelayotgan paytda tog'ning bir chekkasidan bir yo'lbars chiqib, qiz tomon yuguribdi. Malikaning oti yo'lbarsni ko'rishi bilan qo'rqib orqasiga tislanibdi. Malika ot ustidan uchib ketibdi. Qilichi chap qo'lining tirsagiga tegib, yerga yiqilibdi. Ziyod botir yo'lbars paydo bo'lishi bilanoq palaxmonga tosh solib, mo'ljallab turgan ekan. Yo'lbars malikaga chovut solmoqchi bo'lib sakraganda, Ziyod botirning otgan toshi yo'lbarsning boshiga tegibdi va uni o'ldiribdi.

Ziyod botir malika yoniga kelib qarasa, yuziga niqob tutgan bir chiroyli yigit otdan yiqilib, behush bo'lib yotgan emish. Qilichi qo'lidan tushib, yerga sanchilib qolgan emish. Darrov ko'ylagining yengini yirtib olib qizning yarasini bog'lab qo'yibdi. Yigit: “Insof yuzasidan ish qilishim kerak, bu bechora bekorga o'lib ketmasin”, deb suv keltirib, uning yuziga sepibdi. Qiz shunda ham o'ziga kelmadibdi. Botir: “Uning yuzidan niqobini olib, ozgina suv ichirib ko'ray-chi”, deb qarasa, qora sochlari jingalak-jingalak bo'lib ketgan Qamarxon ekan. Yigit o'zini yo'qotib qo'yibdi. Birozdan so'ng u o'ziga kelib:

– E, pari, boshingni ko‘tar, turgil, meni kuydirmagil. Sen meni chopsang chop, ammo behush yotib o‘ldirmagil, – deb shuncha yalinsa ham, qiz hushiga kelmabdi. Bir fursatdan keyin qiz o‘ziga kelibdi. Qarasa, tepasida cho‘pon ko‘z yoshlarini to‘kib turgan emish. Qiz tikilib yigitni tanibdi. Sevinganidan yana hushini yo‘qotib qo‘yibdi. Shu paytda Qamarning kanizaklari uni qidirib kelib qolibdilar. Qarasalar, bir yo‘lbars o‘lib yotgan emish. Malika behush, bir cho‘pon tepasida dam-badam suv berib turgan emish. Qizlar darrov otlaridan tushibdilar. Humoyun yugurganicha kelib, malikaning boshini tizzasiga olib, ko‘zidan yosh to‘kib turgan paytda malika yana hushiga kelibdi.

Humoyun malikaning qo‘lini yechib, yarasiga dori surib, uni yana bog‘lab qo‘yibdi. Malikani saroyga olib qaytishmoqchi bo‘lganlarida u unamabdi:

– Men to tuzalgunimcha shu yurtдан ketmayman, – debdi. O‘sha yerda bir buloq yonida ikki tup katta daraxt bor ekan, ikki botmon yerga soya berar ekan. Malikani o‘sha yerga yotqizib qo‘yishibdi.

Malika “Ziyod botir meni tanirmikin”, degandek qilib undan so‘rabdi:

– Siz bu yerda qachondan beri cho‘ponlik qilasiz?

Ziyod botir “Qamarxon meni tanimaganga o‘xshaydi, rostini aytib qo‘ya qolay”, deb:

– Sizning otangiz haydab yuborgandan beri, – debdi. Malika Ziyod botirga kulinsirab qarabdi. Botir sevinganidan yuragi o'ynab ketibdi. Malika Ziyod botirdan uzr so'rab:

– Haqiqatan ayb menda, sizni otamdan so'rab, azobdan qutqarib qololmadim, – debdi.

– Ayb sizda emas, otangizda, – debdi yigit. Ziyod botir terisiga sig'may, quvonib, cho'pon otasini chaqirib kelibdi. Otasi “Bu aziz mehmonlarni ziyofat qilishimiz kerak”, deb qishloqdan bir katta qozon keltirib, bir necha qo'yni so'yib, qozonlarga olov yoqib yuboribdi. Cho'pon qizlarga:

– Chanqagandirsizlar? – deb choralarda qimiz quyib berib turibdi. Oradan bir qancha kun o'tibdi. Malikaning yarasi ham tuzala boshlabdi.

Endi so'zni malikaning otasidan eshiting. Malika ovga chiqib ketgandan keyin besh kun o'tibdi, malikadan darak bo'lmabdi. Otasi bir pahlavonni chaqirib, unga bunday debdi:

– Besh kun bo'ldi, haligacha malikadan darak yo'q, borib bir xabar olib kel-chi, qayerda ekan? Uni qayerda uchratsang ham olib kel.

Bu pahlavon ham malikani sevar ekan. Shuning uchun podshoga astoydil xizmat qilib yurar ekan. Podshoning so'zini eshitib pahlavon benihoyat xursand bo'libdi. U yigitlar bilan otlanib “Malikani qayerda yolg'iz topsak, u bilan suhbat quramiz”, deb bir xum sharob olib, safarga chiqibdi. U besh kun deganda malikani topibdi. Qarasa, malika

Ziyod botir bilan suhbat qilib o'tirgan emish. Buni ko'rib pahlavonning jahli chiqibdi. Bir narsa degani malikadan qo'rqib, otdan tushibdi, ular bilan so'rashib bo'lib malikaga:

– Otangiz sizdan xavotir olib, meni yubordilar, – debdi.

Shunda pishib turgan sho'rvani suzib, mehmonlarga tortishibdi. Pahlavon ham olib kelgan sharobini o'rta qo'yibdi. Qizlardan bir-ikkisi kosagul bo'lib sharobni quyib turibdi. Malika ham ko'pdan beri xumor ekan. Malika sharob ichganidan keyin Ziyod botir ham ichibdi.

Pahlavon bir-ikki kosa sharob ichgandan so'ng boshi aylanib ko'zi qizaribdi, arzimagan narsadan bahona topib, Ziyod botirga do'q qilibdi. “Mening so'zimni nega qaytarasan!” deb o'rnidan turib, Ziyod botirga bir musht uribdi. Ziyod botir achchiqlanib, pahlavonni bir urgan ekan, chakagi tushib, og'zidan ko'pik oqib, o'sha ondayoq o'libdi. Pahlavonning yigitlari Ziyod botirga yopisha ketibdilar. Ziyod botir jang qilib, ularni yengibdi. Jang tugagandan keyin malika: “Endi bu yerda turib bo'lmas, boshqa bir yurtga ketaylik” debdi, keyin qizlarga javob berib:

– Otam meni so'rasa, “Malika boshqa yurtga ketgan”, deb aytinglar, – debdi.

Malika qizlar bilan xayrlashibdi, qizlar xafa bo'lib, shaharga qaytibdilar. Ziyod botir va malika cho'pon otasi bilan xayrlashib, har ikkalasi ikki otga minib yo'lga ravona bo'libdi. Ular ov qila-qila

bir necha kun deganda bir shaharga boribdilar. Bu shaharning nomi Hirot ekan. Ana shu yerda Sulton Husayn mirzo podsho ekan. Ular kelib bir saroyga tushibdilar. Bir necha kun o'tgandan keyin Ziyod botir qizni nikohlab olish uchun odam axtaribdi. Shu saroyga yaqin joyda bir shayx bor ekan. Botir shayxnikiga boribdi. Shayx uyda yo'q ekan. Uning o'g'li chiqibdi. Ziyod botirning so'zini eshitib. "Men o'zim nikohlab qo'ya qolay", debdi va Ziyod botir bilan saroyga kelibdi. Nikoh paytida ko'zi qizga tushib: "Attang, shunday chiroyli qizni nikohlab qo'ldan berib qo'ydim", deb afsuslanib, uyga qaytibdi.

Qiz dardida Ziyod botir bilan og'ayni bo'lib qolibdi. Shayxning o'g'li:

– Musofirni siylamoq kerak, deganlar, – deb ularni tez-tez ko'rgani kelib turibdi. Ziyod botir qiz bilan maslahatlashib, bir temirchiga shogird tushibdi. Temirchiga uning xizmati yoqib qolibdi. Temirchi qarasaki, yigit o'zidan ham hunarmand usta, insofli odam ekan. Uni o'ziga sherik qilib olibdi.

Bir kuni shayxning o'g'li Ziyod botirga qarab:

– Birodar, siz saroyda yotmang, men o'z mahallamdan bir hovli topib qo'ydim. Shuni sizga olib beraman, – debdi.

Ziyod botir hovlini ko'rib yoqtiribdi. Ishlab olttirgan puli bor ekan, pulni naqd sanab berib, hovlini olibdi. Hovliga xotini bilan ko'chib kelibdi. Keyin shayxning o'g'li Ziyod botirga:

– Xotiningiz yosh, siz ishga ketgan paytda u yolg'iz qoladi. Biznikida bir yaxshi kampir bor, o'zi befarzand. Shu kampirni siznikiga yuborsam qanday bo'ladi? – deb so'rabdi.

Ziyod botir undan xursand bo'lib, rozilik beribdi. Shayxning o'g'li bir makkor kampirni topib, unga bir qancha pul beribdi va “Ishqilib shu Qamarxonni yo'ldan chiqaring”, deb uni Ziyod botirning uyiga oborib qo'yibdi.

Kampir Qamar bilan ona-boladay bo'lib ketibdi. Kampir erta-yu kech qo'lida tasbeh, ibodat qilar ekan. Qamar eri ishga ketgandan keyin gilam to'qir, zeriksa, ashula aytar ekan. Kampir asta-sekin qizning pinjiga kirib, shayxning o'g'lini maqtay boshlabdi. Qamar makkor kampirning harakatini sezib qolibdi. Erini kampirning aytganlaridan xabardor qilibdi. Shunda Ziyod botir:

– Men ham o'ylagan edim-a, bu menga nega nuncha do'st bo'lib qoldi, deb, do'stlik bu yoqda ekan-da, mayli, hozircha indamay turgin-chi, yana nima der ekan, – debdi.

Ertasiga makkor kampir yana shayx o'g'lidan gap boshlab:

– Sizni u kishi juda yaxshi ko'rar emish, shu kishi bilan bir gaplashsangiz nima qiladi? – debdi. Qamarning achchig'i kelib, kampirning lunjiga bir tushiribdi. Kampir g'o'ldirab, shayx o'g'lining yoniga boribdi va bo'lgan voqeani aytib beribdi.

Shayxning o'g'li achchiqlanibdi. Odam o'ldirib yurgan bir kishisi bor ekan, uni chaqirib:

— Bu kecha hech qayerga borma, bir ish bor, shuni bajarasan, — debdi.

Shayxning o'g'li yarim kechada xizmatkori bilan Ziyod botirning uyiga kelibdi. Bularning uxlaganini bilib, ikkisi devordan oshib tushibdi, u Ziyod botirni o'ldirib xotinini olib chiqib ketmoqchi ekan. Qamar odam sharpasini sezib, Ziyod botirni uyg'otibdi. Ziyod botir o'rnidan turib qarasa, ayvon oldida ikki odam turgan emish. Yostig'i tagidan xanjarini olib, shayxning xizmatkori bilan olishibdi. Qamar yugurganicha borib, shayxning o'g'lini bir musht urib, lunjini shishirib qo'yibdi. Ziyod botir esa, shayx o'g'lining odamini o'ldirib, unga hamla qilmoqchi bo'lib turgan shayx o'g'lini ham dast ko'tarib yerga uribdi, lekin shayxning o'g'li yalinib-yolvoravergandan keyin, uni bo'shatibdi. Shunda shayx o'g'li Ziyod botirning oyog'iga yiqilib, ikkinchi bunday noma'qulchilik qilmaslikka so'z beribdi.

Malika "O'ldiraylik", desa ham, Ziyod botir: "Mayli, ketsin bu nomard! Ikkinchi bunday ishni qilmasin!" deb uni uydan chiqarib yuboribdi. Shayx o'g'li bu yerdan chiqqandan keyin "Nega shuni podshoga borib aytmayman?" deb, lunjini tang'ib, podsho saroyiga boribdi.

Sulton Husayn mirzo o'z yaqinlari bilan o'tirgan ekan, ular orasida buning otasi shayx ham bor ekan. Shayxning o'g'li podshoga ta'zim qilib:

— Shohim, yaqinda yurtimizga bir bepadar yigit bir qiz bilan kelgan edi. Men ularni durust odam

deb nikohlab qo'ygan edim. Keyin hovli ham olib berdim. Shu kecha ko'chadan o'tib ketayotsam, shu hovlida bir qancha yigitlar o'rtasida haligi bepadarning xotini o'ynab turgan ekan. Achchig'imga chidolmay yigitni chaqirdim va "Bu nima buzuqlik, uyalmaysanmi?" degan edim, u menga bir musht soldi. Shohim, shu yaramas yigitni shahardan badarg'a qilishga farmon berishingizni so'rayman. Buning kasofati hammamizga tegmasa deb qo'rqaman, – debdi.

Podsho g'azablanib:

– Uni shahardan haydab yuborish bir yoqda tursin, hozir chaqirtirib o'ldiraman! – debdi va odam yuboribdi. Podsho yuborgan kishilar Ziyod botir bilan Qamarxonning qo'llarini orqalariga bog'lab olib kelishibdi. Podsho Qamarni ko'rishi bilanoq o'zini yo'qotib qo'yibdi. Lekin ularni yaramas ish qiladigan odamga o'xshatmabdi.

Podsho Ziyod botirdan:

– Sen bu qizni qayerdan olib kelgan eding? – deb so'rabdi. Ziyod botir:

– O'zidan so'rang, – debdi.

Podsho saroyini xoli qoldirib, Ziyod botirga:

– Sen qizni tashlab ketaver! – debdi.

Ziyod botir unamabdi. Podsho achchiqlanib:

– Jallod! Olib chiq buni, dorga os, – debdi.

Botirni jallodlar olib chiqib o'ldirmoqchi bo'lganda Ziyod botir chaqqonlik bilan ular qo'lidan chiqib qochibdi va to'ppa-to'g'ri haligi temirchi ustaning uyiga borib, bo'lgan voqeani

unga so'zlab beribdi. Temirchi "Falon joyda bir g'or bor, sen o'sha yerga borib turasan, men shaharda nima gap bo'lganini ertaga borib senga aytaman", debdi.

Endi gapni malikadan eshiting:

Podsho Qamarga yaxshi gapirib: "Men sizni malikalarning malikasi qilay, siz men bilan bo'ling", deb ko'p yalinsa ham bo'lmabdi. Podsho g'azablanibdi. Podshoning bog'ida yashirin bir zindon bor ekan, uni hech kim bilmas ekan. Qamarni shu zindonga solibdilar. Ziyod botirning qochganini eshitib, uni ko'p qidiribdilar, lekin topa olmabdilar. Ertasiga kechqurun temirchi usta Ziyod botir yashiringan g'orga borib, ikkisi uzoq maslahat qilishibdi. Ziyod botir:

– Endi nima qilamiz, bir tuzukroq yo'l ko'rsating, – debdi.

Temirchi o'ylab-o'ylab:

– Bir yo'l bor, – debdi, – u ham bo'lsa podshoning vaziri Alisher Navoiy bilan uchrashasan, butun sirni unga aytasan, dardingga o'sha kishi davo topa oladi.

Ziyod botir "Xo'p", deb yarim kechada g'ordan chiqib, Navoiyning uyiga boribdi. Eshikda turgan mulozimga salom berib:

– Men Navoiy hazratlarinikiga uzoq yerdan mehmon bo'lib keldim, – debdi.

Navoiy kechalari uxlamasdan ishlar ekan. Mulozim Navoiy huzuriga kirib: "Bir mehmon

yigit uzoqdan sizni ko'rgani kelibdi", degan ekan, Navoiy:

– Chaqir, kirsin! – debdi.

Ziyod botir Navoiy bilan ko'rishib-so'rashib bo'lgach, boshidan o'tgan voqealarni birma-bir bayon qilibdi. Navoiy uni yupatib:

– Xotirjam bo'ling, podsho Qamarni o'ldirmaydi, men uning xabarini ertaga olib kelaman, – debdi. Navoiy ertasi podsho saroyiga borgan vaqtida bog'ga kiribdi. U podshoning shu yerda yashirin zindoni borligini bilarkan. Bog'ni aylanib yurganda uni bog'bon ko'rib qolibdi, Navoiyga ta'zim qilib bir dasta gul tutibdi. Bu kishi ham bog'bonlik, ham zindonbonlik qilar ekan. Bu sirni hech kim bilmas ekan.

Navoiy bog'bonga qarab:

– Qizdan xabar olib turibsizmi? Yoshlik qilib tag'in o'zini o'zi o'ldirib qo'ymasini, – debdi. Bog'bon:

– Ha, taqsir, xabar olib turibman, podshoning o'zlari ham hozir kelib ketdilar, – debdi. Shu bilan Navoiy xotirjam bo'lib, uyga qaytibdi va Ziyod botirga qizning sog'-salomatligini bildiribdi. O'zi shu kundan boshlab odamlarga podsho bog'iga tomon lahim kovlatibdi. Uch kun deganda lahim kovlanib bo'libdi. Navoiy Qamarni zindondan chiqaribdi, o'z uyiga olib borib, unga bir yaxshi joy tayin qilibdi. So'ngra Ziyod botirga.

– Sening birodaringman, Qamar bajonidil singlim, mening uyimda bir umr tursangiz ham bermalol, birov sizlarga daxl qilmaydi, – debdi.

Qamar bilan Ziyod botir xursand bo'lib Navoiyning uyida yashabdilar. Oradan uch yil o'tibdi. Qamar bir o'g'il tug'ibdi. Bolasi yuradigan bo'libdi. Bir kun Navoiy bog'dan chiqib ketayotganda bola yo'lda suv o'ynab turgan ekan. Navoiy uni ko'tarib, qo'lga gul berib, Ziyod botirning eshigi oldiga yetganida ichkaridan Ziyod botirning ovozi eshitilibdi:

– Nega yig'laysan, onangni sog'inganing bilan borib ko'rolmaysan. Qo'y, yig'lama, yuragimni ezma!

Navoiy buni eshitib hovliga kiribdi. Qamar ko'z yoshini artib o'rnidan turib, Navoiyga salom beribdi. Navoiy:

– Xafa bo'lmang, singlim, yana bir oy sabr qiling, yurtigingizga o'zim oborib qo'yaman, otangizga ham tushuntiraman, – debdi.

Oradan bir oy o'tibdi. Navoiy podshodan sayohat bahonasi bilan ijozat olib, o'zining yaxshi sirdosh yigitlaridan to'rttasini hamroh qilib, safar jabdug'ini rostlabdi. Yigitlar bir hafta ilgari Qamar bilan Ziyod botirni shahardan chiqarib, bir tog'ning bag'riga qo'yib kelishibdi. Navoiy bir haftadan so'ng yo'lga chiqibdi. Qamar bilan Ziyod botirni olib, to'ppa-to'g'ri ularning yurtiga jo'nabdi.

Bir necha kun yo'l yurib, yo'l yursalar ham mo'l yurib, oxiri Qamarning yurtiga yetibdilar. Podsho

Navoiy kelganini eshitib bir qancha mehmonlarni chaqiribdi. Navoiyni bir necha kun mehmon qilgandan keyin:

– Xush kelibsiz, xizmat, – debdi podsho.

Navoiy:

– Sizdan ikki gunohkorning gunohini kechishingizni so‘ragani keldim. Shularning gunohini o‘tsangiz, bir necha kun turaman, bo‘lmasa hozir qaytib ketaman, – debdi. Podsho:

– Agarda gunohkorlar otamni o‘ldirgan bo‘lsalar ham siz tufayli ularning gunohini kechdim, kim ekan ular? – debdi.

Navoiy Qamar bilan Ziyod botirni chaqiribdi. Qamar kelib, otasiga o‘zini tashlabdi. Podsho sevinganidan hushidan ketayozibdi.

– Qayerda eding, bolam? – deb yig‘lab yuboribdi. Qamar yo‘qolganidan so‘ng podshoning darak solmagan joyi qolmagan ekan. Navoiy bularning boshiga tushgan hamma kulfatlarni birma-bir aytib beribdi.

Podsho shahar xalqiga yetti kun ziyofat beribdi. U Ziyod botirni o‘ziga lashkarboshi qilib tayinlabdi. Ziyod botir tog‘da cho‘ponlik qilib yurgan otasini chaqirtirib kelib, bir bog‘ olib beribdi. Ziyod botir xalqqa mehribonlik qilib, kambag‘al, och-yalang‘och, beva-bechoralarga qo‘lidan kelganicha yordam beribdi. Navoiy bir necha kun turgach, Hirotga qaytibdi, Ziyod botir bilan Qamarxon shod-xurramlik bilan umr kechiribdilar.

UCH YOLG'ONDA QIRQ YOLG'ON

Bor ekan, yo'q ekan, och ekan, to'q ekan, bo'ri bakovul ekan, tulki yasovul ekan, g'oz karnaychi ekan, o'rdak surnaychi ekan, qarg'a qaqimchi ekan, chumchuq chaqimchi ekan...

Qadim zamonda bir podsho bor ekan, uning bo'yi yetgan qizi bor ekan. Podsho qizini erga bermoqchi bo'libdi. Har yurtidan shahzodalar, bekszodalar talabgor bo'lib kelibdi. Qiz rozi bo'lmabdi. Podsho qizini chaqirib so'rabdi:

– Ey, nuri diydami, ko'zimning oq-u qorasi, ham o'g'lim, ham qizim sensan. Hamma podsholarga xabar berdim. Ixtiyoringni o'zingga qo'ydim. Nima sababdan kelgan shahzodalarning hech birini xohlamading.

Qiz aytibdi:

– Ey, padari buzrukvorim, sizning davlatingizda yeyish-ichishdan kamligim yo'q, mening bir shartim bor, kim shu shartimni bajarsa, o'shanga bering.

– Sharting nima?

– Shartim shuki, har kim uchta yolg'on topsin, har qaysisida qirqta yolg'on bo'lsin, mana shuni kim do'ndirib aytisa, meni o'shanga bering.

Podsho taxtga chiqib, vazir-vuzarolarini yig'ib: “Har kim uch yolg'on topsa, har qaysisida qirq yolg'on bo'lsa, qizimni o'shanga beraman. Xaloyiqqa jarchi qo'yinglar”, debdi.

Vaziri a'zam podshoga qulluq qilib. Eron-u Turonga, Farang-u Afg'onga jarchi jo'natibdi. Buni eshitib, "Yolg'onni biz boplaymiz" deb, har yoqdan shahzoda va bekhodalar kelaveribdilar. Podsho jami ulamo, fuzalolarini yig'ib: "Kimki uch yolg'onda qirq yolg'onni topib kelsa, yolg'on bo'lsa, yolg'on deysizlar, rost bo'lsa, rost deysizlar, agar rostini yolg'on desangizlar boshingizni kesib, molingizni talataman", debdi.

Manaman degan yigitlar topib kelgan yolg'onni aytibdi, gapining burdi bo'lmabdi. Podsho ulamolaridan: "Yolg'onmi, rostmi", deb so'rasa, ulamolar:

– Taqsir, bu gap dunyoda bor, – der ekanlar.

Necha-necha podshohlar, shahzodalar kelib qaytib ketibdi. Shu shaharda bir kampirning bir o'g'li bor ekan. Har kimning eshigida xizmat qilib yurar ekan. Shu kunlari tog'ga o'tinga chiqib ketgan ekan, kelib qolibdi. Kampirdan qizning shartini eshitib:

– Voy, la'natilar, shu ham gap bo'ldimi, men borib, gapni do'ndirib, podshohning qizini ko'ndirib olmasam, yigit emasman, – deb podshonikiga qarab, jo'nab qolibdi. Onasi esa:

– Hoy bolam, onang o'rgilsin, borma! Aziz boshingni bir baloga solma. Jon bolam, qayt! – deb orqasidan baqirib qolibdi.

– Qo'rqmang, men darrov qaytaman, – deb yigitcha shattak olib jo'nab ketibdi. Arkning tagiga yetibdi.

— Ha, nimaga kelding? — deb darvozada turganlar do‘q qilib uni kirgizmabdilar. Yigit aytibdi:

— Podshoga arzim bor.

— Nima arzing bor, yo sen ham yolg‘onni topdim, deb keldingmi? Ketaver, yo‘lingdan qolma! Bekorga o‘lib ketasan.

— Podshoning qizini havas qilmay o‘l, — deb yasovullar quvlab solibdi. Yigit:

— Bizning xo‘jayinning podshoga to‘laydigan ikki yuzta qo‘yi bor ekan, shuni aytgani keldim, — deb qo‘l qovushtirib turibdi. Bir mahram yugurib kirib:

— Taqsir, bir yigit keldi, “Xo‘jayinimning podshoga to‘laydigan ikki yuzga yaqin qo‘yi bor, shuni aytgani keldim”, deydi, — debdi.

— Chaqir, bu yoqqa! — debdi podsho.

— Kimsan, xo‘jayining kim?

Yigitcha cho‘kka tushib gap boshlabdi:

— Taqsir, men kambag‘al, yetimman. Otadan bitta edim, o‘la-o‘la uchta qoldik. Uchala og‘a-ini birov-birovimizni bilmas ekanmiz. Bir kun topishib, so‘rashib qoldik. Bunday qarasam, birimizning yoqamiz yo‘q, birimizning yengimiz yo‘q, birimizning etagimiz yo‘q. “Ko‘r ko‘rni qorong‘ida topar”, deb uchalamiz topishib, bir ulfat bo‘lib, yo‘ldan yurmay, chetga chiqmay, ketaverdik. Bunday qarasak, bir yerda uchta tanga yotibdi. Ikkitasi siyqa-siyqa bo‘lib ketgan, bittasining muhri yo‘q. Muhri yo‘g‘ini etagi yo‘qning bariga solib ketaverdik. Yo‘l yurdik, yo‘l yursak ham mo‘l

yurdik, borib-borib bir soyga tushdik. Soyga qarasak, uchta baliq ko'rindi, ikkitasi o'lik, bittasining joni yo'q. Joni yo'g'ini olib, etagi yo'qning bariga soldik. Soydan chiqib yo'lga tushdik, ketaverdik-ketaverdik. Oldimizdan uchta uy chiqdi: ikkitasining tomi yo'q. Bittasi yap-yalang'och. Yap-yalang'ochiga kirib borsak, uchta qozon turibdi, ikkitasi ilma-teshik, bittasining tagi yo'q. Tagi yo'g'iga etagi yo'qning baridagi joni yo'q baliqni solib pishirmoqchi bo'ldik. Changalzorni axtarib bir bog' o'tin topolmay, o't yoqmasdan baliqni pishirdik, o'tinni ayamay yoqa beribmiz, yoqa beribmiz, suyaklari hil-hil bo'lib ketibdi, go'shtiga issiq o'tmabdi. Uch og'ayni yeyaveribmiz, yeyaveribmiz, qornimiz to'yib ketibdi. Ketamiz deb eshikdan sig'may, teshikdan chiqib jo'nab qoldik. Yo'l yurdik, yo'l yursak ham mo'l yurdik. Bir cho'lga chiqib qoldik. Bir joyda bitmagan o'tning tagida tug'magan quyonning bolasi yotgan ekan. Ekilmagan tolning kesilmagan poyasidan bir ho'l govronni yasab, sob qildik, uch dumalab yiqildi, ushlab so'yvordik, olti botmon yog' qildi, olti botmon go'sht, go'shtini pishirmay, qotirmay uchalamiz yeb bo'ldik. Ikkitamiz to'ymadik, bittamiz och qoldik, ikkita akam xafa bo'lib, arazlab ketib qoldi, "yog' o'zimga qoldi" deb choriqni yechib, olti botmon yog' bilan choriqni moyladim, bittasiga yetdi, bittasiga yetmadi. Charchagan ekanman, uxlab qolibman. Bir vaqt g'ovur-g'uvur to'polon paydo bo'ldi. Sakrab

o'rnimdan tursam, moylangan chorig'im bilan moylanmagan chorig'im mushtlashib, solishyapti. Ikkovining jag'iga bir tarsakidan urib, tag'in yotib uxladim. Bir vaqt uyg'onib qarasam, moylangan chorig'im mening choponimni ustimdan tortib olib, o'zining ustiga oy-qora qilib yopinib, uxlab qolibdi, moylanmagan chorig'im arazlab ketib qolibdi. Moylangan chorig'imni uyg'otib kiyib oldim, etagi yo'q choponni bar urib uyga keldim. Men ketayotganda uyda kampir onam bilan bir xo'rozim qolib edi. Borsam na choriq bor, na kampir bor, na xo'roz bor. "Bu qanday mushkul ish bo'ldi, endi, bularni qayoqdan topdim", deb dargohingizga arz qilgani kelgan edim. Darvozada turgan amaldorlaringiz kirgizmadi, — deb boshini solib turibdi.

Podsho ulamo-fuzalolariga qarabdi. Ular o'rnidan turib podshoga qulluq qilib:

— Taqsir, bu yigitning hamma gapi yolg'on. Lekin bu yigit qo'yni ham yo'qotdimga chiqaradi, — debdi. Yigit gap boshlab ketibdi:

— Yo'q, taqsir. Amaldorlar dargohingizga kirgizmagandan keyin ko'nglim buzilib, kampir bilan xo'rozni, bir poy choriqni izlab ketib qoldim. Yo'l yurdim, yo'l yursam ham mo'l yurdim, bir qishloqqa yetdim.

Axtarib, surishtirib yurib, xo'rozni topib oldim. Bir boynikida dehqonchilik qilib yurgan ekan. Ko'rishib, omonlashib, hol-ahvol so'rasam, olti oy ishlagan haqi bitta juvoldiz bo'libdi, uni ham

xo'jayini nasiya qilibdi. Xo'jayini bilan urishib, janjallashib, juvoldizni undirib oldim, xo'rozga: "Yur, ketamiz", desam, "Tag'in olti oyga yurganman, uch oy o'tdi, qolgan uch oyini bitirib, haqimni olib, o'zim boraman", dedi. Juvoldizni olib, xo'roz bilan xayrlashib uyga kelsam, uy ham yo'q. Toza diqqat bo'lib, uyni, kampirni, bir poy choriqni izlab chiqib ketdim. Tepaga chiqib qaradim, ko'rinmadi, qirga chiqib qaradim. Tog'ga chiqib qaradim, ko'rinmadi. Qaytib bir soyga tushdim. Juvoldizni yerga sanchib, ustiga chiqib qarasam, Sirdaryoning bo'yida kir yuvib o'tiribdi. Juvoldizni olib necha tog', necha qir, necha yo'l oshib, oldiga bordim. Meni yo'qotib qo'yib, onam birovnikida cho'rilik qilib yurgan ekan. "Yuring ketamiz", desam, "Haqimni olmay ketmayman", dedi. Uch yilda ishlagan haqi uch oylik rizqi bo'libdi. "Sen ketaver, yana uch oy xizmat qilib, o'zim boraman", dedi.

Etagi yo'q choponimni bar urib, peshonamga bir chertib, kampirning oldidan burilib, daryoning ko'prigiga qarab yo'l oldim. Borsam, daryo toshib, ko'priknı suv olib ketibdi. Saratonning kuni terlab, tashna bo'lib qolibman. Suv ichay desam, daryo muzlab yotibdi, toshloqda bitta kesak ham topolmay kalla bilan muzni urdim, muz yorildi, kallamni muzga tiqib suvdan ichib jo'nadim. Bir vaqt ketaturib, juvoldizim esimga tushib qoldi. Daryodan suv ichganimda o'sha yerda qolaveribdi. Qaytib daryoning bo'yiga keldim, qarasam,

juvoldiz yo'q. "Endi bundan ham ajraldik", deb kampirning oldiga bordim. Borsam kampirning uch oyi bitgan ekan. Xo'jayinidan haqini talab qilsa, xo'jayini: "Senga ham haqini?" deb, kampirni urib, o'ldirib qo'yibdi. Dod-faryod qilib: "Qanday mushkul kunga qoldim", deb dargohingizga arz qilgani keldim. Darvozada turganlar kirgizmadi, — deb boshini solib turibdi.

Podsho ulamolariga qarabdi, ulamolari yigitga qarabdi. Yigit podshoga qarabdi. Ulamolardan biri turib, podshoga qulluq qilib:

— Taqsir, bu yigitning gapiga ishonmang, qo'yni so'rang, shu yigit bo'ladigan bo'lsa, sal turib qo'yni ham "yo'qoldi", "o'lib qoldi"ga chiqaradi, — deb turibdi. Yigit gapga kirib:

— Yo'q, taqsir, — debdi, — dargohingizga kirgizmagandan keyin, o'zim borib chatoqlik qilib ko'rayin, deb kampirni o'ldirgan xo'jayinning oldiga bordim. "Kampirning haqini ber, o'ligining xunini ber", deb yoqasidan sudrab xalqning oldiga olib chiqdim. Ko'pchilik o'rtaga tushib bazo'r bir eshak undirib berdi. Eshakni minib qaytib kelayotsam, yo'ldan qirq karvon o'taverdi. Karvonboshi menga qarab: "Huv yigit, eshaging yag'ir bo'lib qolibdi. Tushib to'qimini boshqatdan yaxshilab urib ol", dedi. Tushib qarasam, yelkasi o'yilib ketibdi.

"Ho'v aka, bunga nima dori", desam, u "Yong'oq dori, mana shu yong'oqni kuydirib, yag'iriga qo'ysang, tuzaladi", deb qo'limga bitta

yong' oq berdi. Yong' oqni kuydirib, eshakning yag'iriga qo'ydim, to'qimni urayin deb tursam, yag'irdan yong' oq ko'karib chiqib kelyapti. Hash-pash deguncha ko'tarilib ketib, gullab tuga boshladi. Bunday qarasam, pishib qolibdi. "Ustiga chiqib qoqsam, eshakning beli mayib bo'lar, buni kesak bilan urib qoqib olayin", deb eshakni bir shudgorga olib keldim. Kesak ko'p, bilakni shimarib olib, shu kesakni otaman... na otgan kesagimning bittasi qaytib tushadi, na bitta yong' oq tushadi. Men ham charchamay otaverdim. Bir vaqt shudgorda kesak qolmadi, endi o'zim chiqmasam bo'lmadi", deb yong' oqning ustiga chiqsam, uch botmon shudgor bo'b qolibdi, bir chekkasida shildirab suv oqib turibdi. "Zap tarvuz ekadigan yer bo'libdi", deb tarvuz ekib qo'ydim. Har tarvuzlar bo'ldi deng, quchoqqa sig'maydi. Suvning bo'yiga o'tirib, tarvuzning bittasini so'ymoqchi bo'ldim. Pichoq bilan ozgina chaqmoqlab, chaqmoqlaganimni pichoqning uchi bilan turtib olaman degan edim, o'yilib pichoq tarvuzning ichiga tushib ketdi. Engashib olmoqchi edim, o'zim ham tushib ketdim. Pichoqni izlab yursam bir odam yo'liqdi: "Aka, yo'l-po'lda bitta pichoq ko'rinmadimi", desam, "Hali bitta pichoqni qidirib yuribsanmi, biz qirqta karvon edik, har birimizning qirqtadan tuyamiz bor edi. Yo'qotib topolmay yuribmiz", dedi.

Bu mushkulni yechish uchun ham dargohingizga arz qilib keldim, — deb boshini solib turibdi.

Podsho o'ylab qolibdi. Ulamolardan bittasi turib, podshoga qulluq qilib:

– Taqsir, bu yigitning yo'qolgan narsalarini xazinangizdan berib jo'natvoring, – debdi.

Podshoning qizi eshikning orqasidan quloq solib turgan ekan. Qiz otasining oldiga chiqib:

– Mening uch shartimni shu yigit bajardi, shunga tegaman, – debdi.

Shunda yigit irg'ib o'rnidan turib, podshoga ta'zim qilib:

– Taqsir, falon tog'da falonchi boyning qo'yini boqdim, o'zimning hisobimda haqim ikki yuz qo'y bo'ldi. Xo'jayinim shu qo'yni bermay, meni haydab yubordi. Podshohim, siz undirib olasiz, shu ikki yuz qo'yni to'yonaga qo'shdim, – debdi.

Podsho to'y-tomosha qilib, qizini yigitga beribdi. Ular murod-maqsadiga yetishibdi.

OLTI AHMOQ VA BIR TO'QMOQ

Bir bor ekan, bir yo'q ekan, o'tgan zamonda olti ahmoq va bir to'qmoq yashagan ekan. Ular birgalashib sabzi ekishibdi. To'qmoq ahmoqlardan:

– Sabzining ostini olasizlarmi yoki ustinimi? — deb so'rabdi.

Ahmoqlar sabzini birinchi marta ekayotganlari uchun nima deyishni bilmay, o'ylab-o'ylab:

– Ustini biz olamiz, – deyishibdi. To'qmoq sabzi hosilini pullabdi, qolganini esa mazza qilib qishi bilan yeb chiqibdi.

Kelasi yili bug'doy ekishibdi. To'qmoq yana so'rabdi:

– Ostini olasizlarmi yoki ustinimi?

Ahmoqlar bir ovozdan:

– Endi ostini olamiz, – deyishibdi.

Bu gal ham ahmoqlar zarar ko'rishibdi. To'qmoq esa bug'doyni sotib, pul qilib olibdi.

Kunlardan bir kun ular ho'kiz so'ymoqchi bo'lishibdi. Ular ho'kizni To'qmoqnika so'yi-shibdi. To'qmoq ho'kiz terisini olib bozorga boribdi va uni arzonigina sotib, yo'lda kelayotga, bir kampir suv qaynatayotgan emish. To'qmoq unga yordamlashmoqchi bo'libdi. Kampir:

– Sen suvni qaynatib turgin, men sigir sog'ib kelay, – debdi. Shu paytda kampir o'z o'ynashini o'raga bekitib ketgan ekan. Buni to'qmoq sezib qolibdi-yu, qaynagan suvni o'raga quyib yuboribdi, u yerdagi erkak esa o'lib qolibdi.

• Kampir kelsa, suv haliyam qaynamagan emish.

– Suving haliyam qaynamadimi? – deb so'rabdi kampir. To'qmoq:

– O'rada sichqon bor ekan, ustiga qaynagan suvni quyvordim, – debdi.

Kampir xafa bo'lib, rosa yig'labdi. Keyin ikkalovi o'likni ko'mishibdi. Kampir to'qmoqqa bo'lgan ishni hech kimga aytmasligini tayinlab, evaziga katta pul beribdi. To'qmoq xursand bo'lib, uyiga kelib, pullarni sanab o'tirsa, olti ahmoq kirib kelibdi.

Ularning ko'zlari o'ynab ketib:

– Bu pullarni qayerdan olding? – deb soʻrashibdi. Toʻqmoq:

– Sizlar mening uyimdagi hoʻkizimni soʻydinglar. Bozorda nima pul, teri pul ekan, sotib pulim koʻpayib ketdi, – debdi.

Bu gapdan olti ahmoq hovliqib ketib, borib oʻz hoʻkizlarini soʻyishibdi. Toʻqmoq ham borib, ular soʻygan hoʻkizning goʻshtidan mazza qilib yebdi. Ahmoqlar terini bozorga olib borishsa, hech kim soʻramasmish ham. Arzonginaga sotib kelishibdi.

Ahmoqlar “toʻqmoq yana bizni aldabdi” deb, undan qasd olmoqchi boʻlishibdi. Uni oʻldirish uchun uyiga borishibdi. Uzoqdan ahmoqlarning kelayotganini koʻrgan Toʻqmoq qochib ketibdi. Alam qilganidan ahmoqlar uning onasini oʻldirishibdi.

Toʻqmoq yigʻlab-yigʻlab onasining oʻligini eshakka ortib, koʻmishga mozorga olib ketayotsa, yoʻlda xirmonga duch kelibdi. Eshagi xirmonga kirib ketib qolibdi. Xirmonning egasi katta boy ekan. Eshakning don yeyayotganini koʻrgan boyning oʻgʻli eshakka “qoch, qoch” deb uzun choʻp bilan ura ketibdi. Shunda birdan oʻlik agʻanab tushibdi. Buni koʻrgan Toʻqmoq:

– Onamning xunini toʻlab beringlar, – deb baqiribdi.

Qoʻrqib ketgan boy butun xirmonini, yana ustiga ancha pul ham beribdi. Toʻqmoq onasini koʻmib, uyiga kelib pullarini hisoblab oʻtirsas, yana ahmoqlar kelib qolishibdi. Ular hayron boʻlib:

– Bu pullarni, shuncha donlarni qayerdan olding? – deb so‘rashibdi.

– Bozorda nima pul, o‘lik pul ekan. Senlar mening onamni o‘ldirdinglar. Bu pullar o‘shaniki, – debdi.

Olti ahmoq borib o‘z onalarini o‘ldirishibdi. Bozorga olib borib, “Kim oladi, sotamiz”, deb baqirib yurishibdi. Odamlarning jahli chiqib, ularni so‘kib-so‘kib bozordan haydab yuboribdi.

Ahmoqlar onalarini ko‘mib kelgach, “To‘qmoq bizni yana aldabdi-da” deb, uning uyiga o‘t qo‘yishibdi.

To‘qmoq xafa bo‘lib, uyining kullarini aravaga ortib yo‘lda ketayotsa, kampirlarga duch kelibdi. Ular:

– Bizni mindirib ketgin, bolam, – deb turib olishibdi. To‘qmoq:

– Men bug‘doy olib ketayotibman, sizlarni ustiga mindirsam, u kulga aylanib qolsa, nima qilaman? Haqini to‘laysizlarmi? – debdi.

Kampirlar hayron bo‘lib:

– Bunaqa bo‘lishi mumkin emas. Mayli, bo‘pti haqini to‘laymiz, – deyishibdi. Yetib borgach, to‘qmoq qoplarni ko‘rsatib, kampirlarga:

– Mana qaranglar, bug‘doy kulga aylanib qolibdi. Endi to‘lab beringlar, – deb turib olibdi. Kampirlar ham oxiri pul yig‘ib berishibdi. To‘qmoq uyiga kelib, pulini hisoblab o‘tirsas, ahmoqlar kelib qolishibdi.

– Bu pullarni qayerdan olding? – deb so‘rashibdi.

– Uyimning kulini sotdim, – debdi to‘qmoq. Olti ahmoq darhol uylariga o‘t qo‘yishibdi. Uning kullarini yig‘ib, bozorga olib borib:

– Kim kul oladi, kim kul oladi? – deb baqirib yurishibdi.

Bozorda hamma ularni masxara qilib kulibdi. Ular, “Biz yana aldandik”, deb to‘qmoqni topib, uni o‘ldirishga ahd qilishibdi.

To‘qmoq ahmoqlarning chopib kelayotganlarini ko‘rib, dasht tomonga qochib ketibdi. Chopib ketayotib bir cho‘ponga duch kelibdi. Cho‘pon:

– Nega ulardan qochib kelyapsan? – deb so‘rabdi. To‘qmoq:

– Ular meni bek qilmoqchi edilar, men esa bek bo‘lishni istamayman, – debdi. Cho‘pon:

– Men bek bo‘lishni istayman, – debdi-da, To‘qmoqning kiyimlarini almashtirib kiyib olib, olti ahmoqqa ro‘para bo‘libdi.

Olti ahmoq “hali seni bek qilamizmi”, deb cho‘ponni o‘ldirib, suvga otib yuborishibdi. To‘qmoq esa qo‘ylarni boqib, o‘z kunini ko‘rib yuraveribdi. Bir kuni u qo‘ylarni haydab o‘z qishlog‘iga boribdi. Ahmoqlar uni ko‘rib hayron bo‘lishibdi.

– Qayerdan kelyapsan? Shuncha qo‘yni qayerdan olding? – deb so‘rashibdi. To‘qmoq:

– Daryoning tagidan haydab chiqdim, – debdi va ahmoqlarni daryoga olib boribdi. Ularga o‘z

qo'ylarining aksini ko'rsatibdi. Ahmoqlar "qo'y ko'p ekan-da" deb o'zlarini suvga tashlashibdi. Shunday qilib ahmoqlar suvda cho'kib, o'lib ketishibdi. Ahmoqlarning xotinlari esa To'qmoqning yoniga kelib, "erlarimizni topib berasan", deb turib olishibdi. Ahmoqlar xotinlariga tamg'a bosib qo'ygan ekan. To'qmoq ularni qoziga olib borib:

– Bular otamning cho'rilari, ishonmasangiz, tamg'asiga qarang. Ular qochib ketishmoqchi, – debdi.

Qozi xotinlarga bundan buyon To'qmoqning cho'risi ekanliklarini aytib, qog'oz ham qilib beribdi.

Ahmoqning xotinlari To'qmoqqa cho'rilik qilib umr o'tkazishibdi.

AJDAR QUSH

O'tgan zamonda bir katta tog'ning kamarida qo'rqinchli g'or bor ekan. Ovloqda yashashni ixtiyor qilgan kishilar shu g'orni makon qilishar ekan. Kunlardan bir kuni ota-onasi o'lib, yoshligidan yetim qolgan bechora bir qiz o'sha vahimali g'orni o'ziga makon qilibdi. Bu qizning bir shol-lungidan boshqa kiyishga kiyimi, yotishga ko'rpa-to'shagi ham yo'q ekan. Shunday bo'lsa ham qiz o'zining husn-jamoli, qaddi-barkamoli bilan to'lin oyni ham xira qilar ekan. G'or tepasidagi teshiklardan burgut, lochinlar changalidan tushib

qolgan kichik go'sht parchalari qizning kundalik ovqati uchun kifoya qilar ekan. O'tkinchilarning shu g'or yonidan guzari tushib qolsa, g'ordagi qizni ko'rib, bu g'orni bir parizod makon qilibdi, deb ketar ekanlar.

Kundan kunga el-yurt orasida bu gap tarqala boshlabdi. Kichik bolalar g'or yaqiniga yo'lay olmay "parizod bor" deb qo'rqib qochar ekanlar. Shu g'or yaqinidagi bir daraxtda keksayib qolgan ajdar qush ham yashar ekan. Bir kuni ajdar qush qizni ko'rib oshiq bo'libdi. U shu vahimali g'ordagi qiz yoniga kelib, qizning jamoliga tikilib tomosha qilar ekan. Shunday qilib, ajdar qush ham g'orni o'ziga makon qilibdi. O'zi ketganda qizni g'or ichida qoldirib, g'orning og'ziga katta tosh qo'yib, tilla shoxi bilan tilsimlab ketar ekan. Qaytib kelib tilsimli tilla shoxi bilan g'or og'zidan toshni olib, yana qizning jamoliga tikilib yotar ekan. Har kuni oqshom bo'lganda g'ordan chiqib, dumini bilanglatib qishloqlar ustida uchib yurar, o'shqirib odamlarni damiga tortar ekan. Uchganda quyruq'i yulduzning quyrug'iday ko'ringanidan odamlar juda qo'rqar ekanlar. Oydan oy o'tibdi, yildan yil o'tibdi. Bu gap podshoning qulog'iga yetibdi.

Podshoning qizi "Kimki shu ajdar qushni o'ldirsa, shu odamga tegaman", deb jar soldiribdi. Hech kim yurak botinib, ajdar qushni o'ldirish uchun bel bog'lab chiqmabdi. Ajdar qush oqshom payti shahar ustigacha keladigan bo'libdi.

Shu shahar yaqinida bir botir yigit bor ekan. U o'z g'ayratiga chiday olmay, har kuni og'zi ko'pirib mast bo'lgandan, tog'larga chiqib toshni toshga urishtirib, arslon ovlab yurar ekan.

Bir kuni podsho "Tog'lar orasida toshni toshga urishtirib yurgan yo'lbars bilakli, arslon yurakli polvon yigit bor emish", deb eshitibdi-da, o'z odamlarini yuborib, yigitni chaqirtirib kelibdi. Podshoning qizi yigitni yoniga chaqirib, ajdar qushni o'ldirishga buyuribdi-da, "Ajdarni o'ldirsang, senga tegaman", debdi.

Yigit rozi bo'lib ajdar qush yashagan g'or tomonga yo'l olibdi. Yo'l yurib, yo'l yursa ham mo'l yurib ajdar qush yashagan tog'ga yetibdi. Tog'ning past tomonga engashib turgan cho'qqilariga qarab, ajdar qushning uyasi qaysi ekanini bilmay o'tirgan ekan, kun botib, olam qorong'ilashganda ajdar qush uyasidan dumini bilanglatib, toshlarni dumalatib, changallarni ildizi bilan ag'darib chiqib kelaveribdi.

Polvon shunday qarasa, ajdar qush kelayotgan ekan, ikki yonida rosa to'rt qulochdan sakkiz quloch qanoti bor. Badanidagi nuqtalaridan yalt-yalt etib o'lev shu'lasini chiqib turibdi. Haybatidan ulkan daraxtlar yiqilib ketayotgan emish. Polvon ham uni ko'rib dovdirab, oyoqlari unda-bunda bo'lib, keyin o'zini tiklab olibdi. Polvonning karkidon shoxidan qilingan o'q-yoyi bor ekan. Yerga oyog'ini tirab, Allohdan madad tilab, ajdar qushning qoq manglayidan ko'zlab otibdi. O'q

borib ajdar qushning manglayiga to'rt qarich botibdi, ajdar qush uchmoqchi bo'lgan ekan, ucholmabdi, birdan yerga ag'darilib tushib o'libdi.

Polvon ajdar qushning tilla shoxini cho'ntagiga solib qo'yibdi. So'ngra biroz damini olib, ko'ngli tinib tog' cho'qqisiga chiqib o'tiribdi. Polvon yana ilgarigidek tog'dagi toshlarni bir-biriga to'qnashtirish bilan mashg'ul bo'lib, podsho qizi bilan qilgan shartini ham esidan chiqarib yuboribdi.

Kunlardan bir kun yigit yurib-yurib yana ajdar qush yashagan g'orga borib qolibdi. G'or og'zida ajdar qushning izlari hali ham turgan emish. Polvon yigit "Ajdar qushning g'ori shu ekan", deb g'or ichiga kiribdi. U g'orning to'rida katta bir tosh turganini ko'ribdi. Toshni oyog'i bilan itarib ko'ribdi, tosh qimirlamabdi. Yigit hayron bo'lib toshning u yoq-bu yog'iga qarabdi. Qarasa, toshning chetida "Men tilsimli toshdirman, yuz ming polvon ko'tarsa ham ochilmayman. Mening kalitim ajdar qushning shoxi", deb yozilgan xati bor emish, polvon uning tilsimli tosh ekanini bilib, darrov cho'ntagidan ajdar qushning shoxini olib toshga tekkizibdi. Tosh birdan sharaqlab ag'darilib ketibdi. Polvon yigit ichkariga kirib qarasa, bir chiroyli qiz o'tirgan emish. Qiz ham ro'parasida turgan yigitni ko'ribdi. Yigit qizning qaddi-qomatiga, chiroyiga boqib, uning husnini ko'rib, unga mehr qo'yibdi. Shunday qilib, polvon bilan qiz bir-birlariga muhabbat qo'yib, birga yashay boshlashibdi.

Polvon har kuni tog'larga chiqib ov ovlab, kiyik va turli jonivorlarni tutib kelar ekan. Yigit qiz bilan g'orda vatan-ro'zg'or qilib yashayveribdilar. Ajdar qush o'lgandan keyin xalqning ko'ngli tinibdi. Podshoning qizi esa ajdar qushni o'ldirgan polvon yigit kelmagandan keyin, biror joyda o'lib qolgan bo'lsa kerak, deb vazirning o'g'liga tegibdi.

Kunlardan bir kuni podsho "Polvon yigitning zarbidan ajdar qush o'lgan emish, g'orda yashovchi qizni olgan emish, shuning uchun kelmay qolgan emish" deb eshitibdi. Podsho g'ordagi parizodga g'oyibona oshiq bo'libdi. U bir qancha askarlarini olib shu g'or tomonga yo'l olibdi. Yo'l yursa ham mo'l yurib, uch kun deganda g'orga yetibdi. Tog'ning cho'qqilariga qaratib to'plarni otaveribdi. G'orning atrofini askar tutibdi. Yigit tog' cho'qqisidan turib bir katta toshni dumalatib yuboribdi. Dumalagan tosh boshqa toshlarga urilib o'zi bilan bir qancha toshlarni dumalatib tushibdi. Dushmanning ko'p askarlari tog' tagida yanchilibdi, qolganlari qochib ketibdi. Polvon yigit g'orga qaytib kelib, xotini bilan davrini suraveribdi.

Odamlar bu voqeani eshitib, polvonga ixlos qo'yishibdi. Uning xizmatiga kela boshlashibdi. Podshodan xalqning ixlosi kundan-kunga susayaveribdi. Polvon yashagan g'orga har kuni yuzlab, minglab mehmonlar kelar ekan. Lekin ularni mehmon qilish uchun polvon hech narsasi bo'lmaganidan xafa bo'lar ekan. Kunlardan bir kuni polvon yigit uyqusidan uyg'onib ko'zini ochib

qarasa, qorong'i g'orning to'rida ninaning ko'ziday yorug'lik shu'lasini ko'ribdi. Bori teshikni kattaroq o'yib qarasa, u tomonda katta bog', o'rtada chiroyli qasrlar, saroylar oldida turli-tuman daraxtlar mevalari pishgan, pishib tagiga tushgan emish.

Shisha hovuzlar atrofi gulzor, marmar supalar, jodu ko'zli, shirin so'zli qizlar ovqatlar tayyorlab yurgan emish. Polvon yigit teshik yonidagi katta toshni ag'darib tashlab qiz bilan o'sha bog'ga o'tishibdi. Qizlar ularni hurmat bilan kutib olishibdi. Shu bog'ni qiz bilan yigit o'zlariga makon qilib, tinch yashay boshlashibdi. Shu bog'-saroylarda har kuni yuzlab va minglab mehmonlarni kutadigan bo'lishibdi. Bu bog'i chorbog' qizning azob chekkan kunlarida ko'zidan oqqan yoshidan paydo bo'lgan ekan.

BURGUTLAR

Bir tog' etagidagi g'orda bir shahzoda, bir ayiq, bir tulki va bir burgut yashar ekanlar. Burgut butun dunyodagi burgutlarning podshohi ekan. Ayiq ham butun dunyodagi ayiqlarning podshohi ekan. Tulki ham dunyodagi barcha tulkilarning podshohi ekan.

Kunlardan bir kuni tulki va burgut bir shaharga kelibdilar. U shahar podshohining bir go'zal qizi bor ekan. Tulki aylanib yurib, shu qizni ko'rib

qolibdi va g'orga kelib shahzodaga qizni juda yaxshilab ta'riflab beribdi. Shahzoda shohning qiziga g'oyibona oshiq bo'libdi. Qizning vasliga yetolmay, ko'p vaqt xafa bo'lib yuribdi. Shu vaqtda burgut, ayiq va tulkilar undan nima uchun xafa ekanligini so'rabdilar. Shahzoda: "Menga o'sha shohning qizini olib bersalaringizgina mening vaqtim chog' bo'ladi", debdi. Burgut o'rnidan turib: "E shahzodam, aslo tashvish qilmang, bu ishni tulki bilan ikkimiz bajaramiz", debdi. Shahzoda juda xursand bo'libdi.

Tulki va burgut shaharga kelibdilar. Tulki shohning saroyiga kirib, qizning oldida dumini qilpil-latib yuribdi. Burgut esa, qizning ravog'i ustida poylab turibdi. Shohning qizi tulkini ko'rib quvlabdi, tulki sekin-sekin qizni aldab ko'chaga olib chiqibdi. Shunda burgut osmondan kelib qizni ko'tarib uchibdi va shahzodaning oldiga olib kelibdi. Tulki ham sekin kirib kelibdi. Oxiri qizni yigitga nikohlabdilar. Shahzoda va qiz baxtli hayot kechira boshlabdilar. Ular har kuni qizni g'orga qo'yib, ayiqni unga poyloqchi qilib, o'zlari o'rmonga ov qilgani ketishar ekan.

Oradan oz vaqt o'tgach, qizning otasi shaharga jarchi chaqirtiribdi. Biroq, u qizidan darak topa olmabdi. Shunda bir jodugar kampir shohning oldiga kelib: "Shohim, qizingizni men topib beraman, sevinchisiga nima berasiz?" debdi. Shoh: "Nima maqsading bo'lsa, shunga yetkazaman", debdi.

Kampir shohdan bir uchar ot olib, yo'lga ravona bo'libdi. Kampir borib-borib, haligi qiz turadigan g'orning ro'parasidagi o'rmonga yetibdi. Jodugar otini o'rmonga yashirib, o'zi bir musofir odam bo'lib, qizning oldiga kelibdi. Shu vaqtda shahzoda, burgut va tulkilar kelib qolibdilar. Kampir ularga hiyla qilib: "Men musofirman, pulim, molim yo'q, meni sizlar shu yerda olib qolinglar, men sizlarning ovqatlaringizni pishirib berib yuray", deb yig'labdi.

Shahzodaning kampirga rahmi kelib, g'orga olib kirib ketibdi. G'orda har kuni kampir bilan qiz qolib, ular esa ovga boribdilar. Kunlardan bir kuni kampir, qizni o'rmonga tomosha qilish uchun olib chiqibdi. So'ngra jodugar qizga uchar otni ko'rsatib: "Qani, shu otga bir minib ko'raylik-chi", deb qizni mindiribdi va o'zi ham minib, qizni otasi — shoh oldiga olib kelibdi. Qiz shahzodadan ayrilganiga juda xafa bo'lib yuribdi. Kechqurun shahzoda, ayiq, tulki va burgutlar ovdan qaytishib qarasalarki, qiz va kampir yo'q. Shahzoda yana xafa bo'lib tursa burgut va tulkilar avvalgidek qilib, yana qizni olib kelibdilar. Bular yana farovon turmush kechira boshlabdilar.

Shoh ko'rsaki, qizi yana yo'q. U darhol butun askarlarini to'plabdi. Jodugar kampir yo'l ko'rsatibdi, so'ngra shoh barcha askarlari bilan g'or oldiga kelibdi va: "Hoy, shahzoda! Nima uchun sen mening qizimni olib qochding, kel, urush qilamiz, qani, askarlaringni chaqir!" deb dahshat solibdi.

Shahzoda boshini quyi solib turarkan, ayiq bir uvillabdi, butun dunyodagi ayiqlar to'planishib, bir tomonga saf tortib turibdilar. Tulki ham bir uvillagan ekan, hamma tulkilar kelib bir tomonda turibdilar. Burgut esa, bir qichqirgan ekan, butun dunyodagi burgutlar tog'lardan toshlarni ko'tarib kelib tepada turibdilar. Shu vaqt shoh vaziriga ayiq va tulkilarni ko'rsatib: "Askari oz ekan urushni boshlaymiz", debdi. Vazir dono ekan, yuqoriga qarab, burgutlarni ko'rib, yuragi yorilguday bo'libdi. Vazir shohga qarab:

— Shohim, tepangizga qarang! Ularni ko'ryapsizmi? Urush qilmaymiz, shahzoda bilan yarashamiz, — debdi. Shoh bu holni ko'rib, darrov shahzoda bilan yarashibdi va u shahzodani o'z yurtiga kuyov qilib olib ketibdi. So'ngra hammalari murod-maqсадlariga yetibdilar.

YALMOG'IZ KAMPIR

Bor ekanda, yo'q ekan, och ekanda, to'q ekan. Burungi zamonda chol-u kampir bor ekan. Ularning bir o'g'li bor ekan. O'g'lining bir oltin soqqasi bor ekan. Kunlardan bir kun kuz kelib sovuq tushib qolibdi. Bular yaylovdan qishloqqa ko'chibdi. Bolaning oltin soqqasi yaylovda esidan chiqib qolibdi. Keyinchalik esiga tushib:

— Ena, ena, oltin soqqam qayerda? — debdi.

Enasi:

– Otangdan so'ra, – debdi. Bola otasi oldiga borib:

– Ota, ota, oltin soqqam qayerda? – debdi.

Otasi:

– Ey, bolam, yaylovda qolibdi, ola toyingni minib, olib kela qol, – debdi.

Bola darrov ola toyni egarlab, ustiga minib, yaylovga qarab otini choptirib ketibdi. Kun ham botay deb qolibdi. Yaylovga borsa, bir yalmog'iz kampir bolaning oltin soqqasini o'ynab o'tirgan emish. Bola kampirni ko'rib qo'rqib, orqasiga qaytay desa, oltin soqqasini ko'zi qiymabdi. Shu turgan joyida yalmog'iz kampirdan:

– Oshig'imni bering, – deb so'rabdi. Yalmog'iz kampir:

– Ey, bola, men o'zim o'lib borayotgan kampirman, oshig'ingni olib berguday holim yo'q. O'zing toyingdan tushib ol, – debdi. Bola toyidan tushishga kampirdan qo'rqib:

– Olib ber, deyman, — deb kampirning yaqinrog'iga toyni hezlab boribdi. Kampir yana:

– O'zim o'lib borayotibman, senga soqqani olib berishga holim kelmaydi, mana, o'zing ola qol, – deb soqqani beriloqqa qo'yibdi. Bola toyni hezlab kelib oltin soqqani olib qochibdi. Yalmog'iz kampir dadil o'rnidan turib bola orqasidan quvib ketibdi. Bola toyni choptirib qochaveribdi. Yalmog'iz kampir quvaveribdi. Ola toy charchab qolib, yalmog'iz kampir bolaning orqasidan yetay deb qolibdi. Oqshom o'tib tong otay deb qolibdi.

Bolaning oldidan bir yaxshi to'qimlangan eshak chiqib qolibdi. Bola toyni shu yerga tashlab, eshakka minib yana qochaveribdi. Eshak ham charchab, yalmog'iz kampir yetay deb qolibdi. Bolaning oldidan egar-yuganlangan bir yaxshi ot kishnab chiqib qolibdi. Bola eshakdan tushib, otga minib yana qochaveribdi. Yalmog'iz kampir quvlayveribdi. Shu kuni oqshomgacha chopib, ot ham charchab qolibdi. Yalmog'iz kampir yana bolaga yetay deb qolibdi. Bola oldidan jihozlangan nor tuya chiqib qolibdi. Bola otni shu yerga tashlab, tuyani minib qochibdi. Kampir quvaveribdi. Shu kuni tuni bilan yurib tuya ham charchab qolibdi, yalmog'iz kampir ham yetay deb qolibdi.

Bir joyga borsa, yo'lda ko'p poda uchrabdi. Bola tuyani shu yerga tashlab, poda ichiga kirib minay desa, hech qaysisi mindirmabdi. Bolaning ko'ziga bir buzoq ko'rinibdi. Bola borib darrov buzoqqa minib qochaveribdi. Kuni bilan qochib, kun kech bo'lib qorong'i bo'lib qolibdi. Kampir yana yetay deb qolibdi. Buzoq og'zini ochib nafasini yuborgan ekan, tuman tushib qolibdi. Yalmog'iz kampir bolaning qorasini ko'rmay adashibdi. Buzoq bolani bir tog'ning kamariga olib boribdi. Bola buzoqning ustidan tushib, belidagi kamari bilan buzoqni bog'lamoqchi bo'libdi. Buzoq bolaga:

— Meni bog'lama, men hech qayerga ketmayman, sen bilan jo'ra bo'laman. — debdi. Bolaning qorni ochib, uyidan beliga o'rab chiqqan

nonidan yeb, qolganini yana beliga tugib qo'yibdi. Shu yerda bola bilan buzoq uxlab, oqshom o'tib tong otibdi. Buzoq o'tlab kelaman deb tog' ustiga chiqib ketibdi. Tog'ga chiqib qarasa, tog'ning narigi tomonida katta qo'rg'on, atrofi mevazor ekan. U yerga har yili yozda podsho ko'chib kelib ov qilar ekan. Buzoq o'tlab-o'tlab shu podshoning qo'rg'oniga borib qolibdi. Podshoh qizining qirqta cho'risi bor edi, hammasi ham sho'x-sho'tanoq qizlar edi. Buzoqni ko'rib ushlab olishibdi. Ustiga chopon solib minib, hovlining ichida u yoqdan-bu yoqqa o'ynay boshlashibdi. Podshoning qizi ko'shkida o'tirib ularni tomosha qilayotsa, cho'rilar kelib:

– Siz ham buzoqqa mining, – deyishibdi. Podshoning qizi buzoqqa minishni nomus qilib:

– O'zlaring minib o'ynayveringlar, men shu yerda tomosha qilib qarab o'tiraman, – dedi. Cho'ri qizlar yana:

– Mining, juda mingich ekan, – deb qo'ymagandan keyin:

– Ha, bir minib ko'ray-chi, – deb buzoq ustiga minibdi. Buzoq hovlining goh u boshiga, goh bu boshiga yo'rg'alab yuribdi. Podshoning qizi:

– Ha, bu juda yuvoshgina buzoq ekan-da, – deb kechgacha buzoq ustida yuraveribdi. Kun kech bo'lganda buzoq chopib darvoza oldiga borib, bir og'zini ochib, nafasini chiqaribdi. Tuman tushib, cho'rilarning ko'ziga podshoning qizi ko'rinmay

qolibdi. Buzoq podsho qizini olib, tog'dan oshib, do'stining oldiga qizni olib kelib:

– Mana, bu qizni senga olib keldim. Endi meni so'y, ikki ko'zimni bir joyga, butun tanamni bir joyga ko'm, – debdi. Bola buzoqning gaplarini qulog'iga olib buzoqni so'yibdi. Butun tanasini bir joyga, ikki ko'zini bir joyga ko'mibdi. Bola bilan qiz ertasi uyqudan tursa, buzoqning ikki ko'zi ikkita tozi bo'libdi, butun tanasi yaxshi bir hovli bo'libdi. Ravotning ichiga har turli kashtali gilamlar to'shalgan, har xil jihozlar bilan yasatilgan. Qiz bilan yigit shu ravotda yashayveribdi. Yigit ikkita tozi itini ovga olib chiqibdi. Ovlab borib bir daryo labiga kelib qolibdi. Qarasa, daryo labida yalmog'iz kampir turibdi. Yalmog'iz kampir bolani ko'rib, qochib suvga tushib ketibdi. Bola tozilariga:

– Ol, shu kampirni, qo'yma! – debdi. Tozilari bolaga qarab:

– Biz suvga tushamiz, suvning betiga qon chiqsa, quvonaver, yiring chiqsa, yig'layver, – deb yalmog'iz kampir orqasidan suvga tushib ketibdi. Oradan ancha vaqt o'tgandan keyin, suvning betiga yiring chiqibdi. Bola yiringni ko'rib yig'layveribdi. Darrov suvning betiga qon chiqib, daryoning hamma suvi qip-qizil bo'lib ketibdi. Bola quvonib tursa, tozisi yalmog'iz kampirning ikki oyog'idan sudrab chiqib qolibdi. Bolaning dushmani o'lib, quvonib ravotiga qaytibdi. Qarasa, uyida mehmonlar. Podsho qizini izlab amaldorlari

bilan kelib qolgan ekan. Podsho sevinib qizini to'y-tomoshalar bilan bolaga nikohlab beribdi, uni o'z taxtiga o'tqazibdi.

Bir kuni bolaning ota-onasi ham o'g'lini qidirib yurib shu ravotga kelib qolibdi. Chol bilan kampir shunday baxtga erishgan bolasini ko'rib, vaqtlari chog' bo'libdi, yaxshi kelin topib murod-maqсадlariga yetishibdi.

ILON PARI

O'tgan zamonda bir podsho yakka o'zi ovga chiqib, ov qilib yurib, uzoqda bir narsa ko'ribdi. Podsho sekin borib qarasa, daraxt tagida bir pari qiz dam olib o'tirgan emish. U qizni ko'rgan zamon hushidan ketibdi. Birozdan so'ng o'ziga kelib qarasa, pari suv keltirib podshoning yuziga sepib turgan emish. Podsho uning qo'lidan suvni ichib, o'zi bilan birga saroyga olib kelibdi. Podsho qirq kecha-yu qirq kunduz to'y-tomosha bilan pari qizga uylanibdi.

Oradan bir necha vaqt o'tgach podshoning darmoni qurib, rangi sarg'ayib, tusi o'zgara boshlabdi. Nihoyat podsho vaziriga aytibdi:

— Ey vaziri a'zam, men uylanganimdan buyon darmonim qurib, kuchim borgan sari kamayib, holsizlana boshladim. Nima qilmoq kerak? — debdi.

Vazir:

— To'g'ri aytasiz, taqsir, rangingiz ham sarg'ayib, tusingiz o'zgarib, oriqlab bormoqdasiz.

Bu holni bir sinchiklab tekshirishga to'g'ri keladi. Taqsir, xafa bo'lmasangiz, men sizga bir sir aytaman, maylimi? – debdi. Podsho:

– Mayli, ayt, – debdi. Vazir:

– Taqsir, tag'in bu dashtdan olib kelgan qizingiz Ilon pari bo'lmasin. O'tmishda qarilar:

– Dashtda ko'rma ilon bo'ladi. Qirq yil odam ko'rmasa u pariga aylanadi-da, odamga kunduzi pari bo'lib, kechasi ilon bo'lib ko'rinadi, – der edilar. Xotiningiz tag'in ilon bo'lmasin, – deb gumon qilaman, – debdi. Podsho:

– Unday bo'lsa, nima qilaman? – deb so'rabdi.

– Agarda xo'p desangiz, avval uni aniq bilish kerak, keyin uning chorasini ko'ramiz, – debdi vazir.

Vazir o'ylab turib podshoga shunday yo'l ko'rsatibdi:

– Taqsir, bir kun kechqurun xotiningizga osh buyurasiz. Qozonga sabzi-piyozni solib qovurib, suvga ketganda, qozonga bir hovuch tuz tashlab yuboring. Oshni pishirib tayyorlab olib keladi, birga yeysiz. Osh juda sho'r bo'lib ketibdi-ku, deb ko'p choy-suv ichadi. Siz ham ichasiz. So'ngra qolgan ishni kechasi bilasiz.

Podsho o'sha kuni vazir aytgandek qilibdi. Xotini sabzi-piyozni qovurib, suvga ketganda, bir hovuch tuzni qozonga tashlab yuboribdi. Osh sho'r bo'libdi. Podsho zo'rg'a yebdi. Pari esa uyalganidan oshdan ancha yebdi. Sho'r bo'lgani uchun ko'p choy va suv ichishibdi. Kechasi yotib

uxlashibdi. Yarim kechada podsho uyg'onib qarasa, yonida katta, uzun ilon yotgan emish, Ilon pari cho'llab, sekin o'rmalab hovlidagi hovuzga boshini cho'zib suv shimiribdi. Boshi hovuzda bo'lsa, dumi podshoning yonida emish. Podsho qo'rqqanidan hech narsa deyolmay jim yotaveribdi. Erta bilan podsho qarasa, yonida pari yotgan emish. Bu sirni hech kimga aytmabdi. Faqat vaziriga aytibdi. Vazir podshoga:

– Taqsir, endi siz bir amallab bu xotiningizdan ajralmasangiz bo'lmaydi. Buning chorasi shunday bo'ladi. Bir temir qafasdan uy qurdirasiz. Bir amallab aldab xotiningizni shu uyga olib kirasiz, o'zingiz chiqib keyin eshikni berkitib, tagidan o't yoqtirasiz, shu bilan Ilon pari kuyib o'ladi, – debdi.

Podsho vazirning aytganini qilibdi. Bir temir qafasdan uy soldiribdi. Uyga xotini bilan birga kiribdi. Birozdan so'ng podsho qafas uydan chiqib, ustidan qulf solibdi, so'ngra tagidan o't qo'ydiribdi. Bir chinqirib Ilon pari kuyib o'libdi. Shunday qilib, podsho uning tashvishidan qutulib qolibdi.

BAHROM VA SHERZOD

Bir bor ekan, bir yo'q ekan, qadim zamonda bir podsho bor ekan. Uning Bahrom degan bitta-yu bitta o'g'li bor ekan. Bahrom aqlli, hushyor bola ekan. Bu bola yoshligidan hunar o'rganishga qiziqib, temirchilik, duradgorlik, tikuvchilik, sartaroshlik kabi oltmish to'qqiz hunarni

o'rganibdi. Gilam to'qishda Sherzod degan ustasi-
dan ham o'tib ketibdi.

Bahrom shunday gilam to'qir ekanki, bir katta
podshoning xazinasini, boj-xirojini jamlasa ham,
Bahrom to'qigan gilamning narxiga yetmas,
tovlanishda tovusni tang qoldirar. quyoshning
rashkini keltirar ekan.

Podsho esa o'g'lining hunarini nazarga ilmas,
uni davlat ishini o'rganishga undar ekan. Lekin
Bahrom otasining so'ziga quloq solmas, saroy
ishiga qiziqmas ekan. Podsho esa o'g'lining bu
ishidan qattiq xafa ekan.

Kunlardan bir kun podsho o'g'lidan yana "yo'q"
degan javobni eshitib, g'azablanibdi va "Mening,
senday o'g'lim yo'q! Shahrimdan chiqib ket,
bo'lmasa kallangni olaman!" debdi.

Bahrom otasining niyatini ilgaridan bilib, uzoq
safar anjomlarini tayyorlab qo'ygan ekan, bu gapni
eshitgan zamon onasi va yor-do'stlari bilan
xayrlashib, shahardan chiqib ketibdi.

Yo'l yuribdi, yo'l yursa ham mo'l yuribdi, necha-
necha qir-u cho'llarni bosib o'tibdi. Qush otib
ovqat qilibdi, yer qazib suv ichibdi.

Kunlardan bir kuni Bahrom oy yorug'ida katta
dovondan oshib bir soylikka tushganda hayron
qolibdi: ketayotganida kunchiqar tomonda oy har
kungidek bitta ekan, hozir bo'lsa kunbotar
tomonda ham bir oy paydo bo'lib qolibdi. Bahrom
shu kunbotar tomondagi oyga qarab yuraveribdi.

Kunduzi yotib dam olibdi, kech bo'lib oy chiqqanda yo'lga tushibdi...

Rosa yettinchi kuni kechasi kelayotganda kunbotar tomondagi oy osmonda emas, osmonga tutashgan baland minora tepasida ko'rinibdi. Minora Chindil degan shaharning o'rtasida ekan. Bahrom bozorda aylanib yurib, bir hashamatli do'kon oldida to'xtabdi. Bu do'kon kabobpazning do'koni ekan. Do'kon oldida odam tirband emish. Ichkarida kabobpaz yigit: "Ha, kep qoling, pishdi kabob, yeganlar darmonda, yemaganlar armonda!", deb xo'randalarni qiziqtirib, kabob pishirib turgan emish. Bahrom: "Bu hunarni ham o'rganish kerak ekan", deb ko'nglidan o'tkazibdi va kabobpazning ishidan ko'z uzmay, zehn qo'yib turaveribdi. Bir vaqt do'konning oldi bo'shab kabobpazning Bahromga ko'zi tushibdi:

— Xo'sh, yigit, muncha tikilib qolding... Hunar o'rganasanmi? — deb so'rabdi.

Bahrom quvonib ketib:

- Kabob pishirishni o'rgating, — debdi.
- Bilasanmi men kimman? — debdi kabobpaz.
- Yo'q, bilmayman, — debdi Bahrom.
- Men oddiy kabobpaz emasman, Chindil podshosining o'g'li Korson bo'laman, — debdi kabobpaz.

Bahrom Shahzodaning kabob pishirishini ko'rib hayron bo'libdi. Bahrom kabobpazlikni o'rgatishni Korsondan yana iltimos qilibdi.

Kabobpaz Bahromni shogird qilib olmoqchi bo'lib, uni orqadagi bir uyga boshlab kiribdi. Uyda allanechuk sassiq bir hid burqsib turar ekan. Bahrom qaytmoqchi bo'lgan ekan, kabobpaz qo'ymabdi. Bahrom qarasa, qo'llariga oyboltalar ushlagan to'rt jallod baravariga: "Qon, qon!.. Uf... cho'lladik, qon!" deb turgan emish. Kabobpaz Bahromni yetaklab, yana bir eshikni ochibdi. Ichkarida bir qancha odam birining og'zidan biri ilib, ha desa "Men semiz emas, bu semiz... Men semiz emas, u semiz", der emish. Bahrom esankirab qolibdi. Kabobpaz uni ichkariga itarib yuborib, eshikni tashqaridan qulflab qo'yibdi.

Kabobpaz bu yerdagi semiz odamlardan har kuni ikkitasini tanlab olib, jallodlar qo'liga tashlar, ularning go'shtidan kabob pishirar ekan. Shuning uchun eshik "tiq" etdi deguncha bechoralar jon talvasasiga tushar ekanlar.

Oradan bir necha vaqt o'tibdi. Kabobpaz kuniga ikkitadan odam olib chiqaveribdi. Navbat Bahromga yetibdi. Bahrom o'lishini bilib, kabobpazning oyog'iga bosh qo'yib zorlanibdi:

– Bir arzim bor, birodar, ne-ne orzu bilan yetmish xil hunar o'rgandim... Menga kerakli narsalarni keltirib ber, senga bir gilam to'qib beray, uni sotsang, puli butun umringga yetadi. Shu gilamni to'qib bo'lganimdan so'ng meni o'ldirsang roziman, – debdi.

Kabobpaz o'ylab turib rozi bo'libdi va shu kuniyoq Bahromning aytgan hamma narsasini

keltirib, gilamni tayyor qilishga qirq kun muhlat beribdi.

Bahrom gilamni o'ttiz sakkiz kun deganda tayyor qilibdi. Kabobpaz gilamni ko'rib hayron qolibdi. Bahromni gilam bitgan kuni kabob qilishga olib chiqmoqchi ekan, sevinganidan yana ikki kun asrab, gilamni bitirishga belgilagan muhlatni to'lg'izmoqchi bo'libdi. U gilamni do'kon oldiga osibdi.

Shahar xalqi bunday gilamni bir umr ko'rmagan ekan. Bozor va shahar ichidagi butun xalq kabobpaz do'koni oldiga yig'ilibdi. Gilam savdoga qo'yilibdi. Birov o'n ming tilla desa, birov yuz ming tilla der emish. Gilamning narxi borgan sari ko'tarilaveribdi. Shahardagi "manman" degan savdogarlar, amaldorlar ham gilamni sotib olishga pul yetkazolmay, chippakka chiqib qolishaveribdi. Xullas, hech kim gilamning narxiga yetolmabdi. Kabobpaz bo'lsa: "Mening hunarimga qoyil qoling", degandek gerdayib, savdoni ham xalqning o'ziga qo'yib, qarab turaveribdi.

Endi gapni Bahromning onasidan eshiting: Bahromning onasi o'g'lining dardida yig'layverib ikkala ko'zidan ajrabdi. Lekin eriga hech nima demas ekan. Podsho o'z xotinini Bahrom tufayli sevar ekan. Bahromni bo'lsa yo'qotib, qo'l ostidagi hamma shaharlarga jarchi qo'yibdi. Bahromdan aslo darak bo'lmabdi. Podsho vahimaga tushibdi. So'ngra boshqa podsholarga ham elchilar yuborib, Bahromni qidirtiribdi.

Oxiri shu Chindil shahriga ham Bahromni qidirib uch elchi kelibdi. Elchilarning boshlig'i Bahromning ustoz Sherzod pahlavon ekan.

Elchilar yurt podshosidan Bahromni so'rab turganlarida eshik ochilib, bir kishi ichkari kirib, podshoga ta'zim ila xushomad qila boshlabdi. Bu odam Chindil shahrining katta boylaridan ekan.

– Hurmatli shohim! Sizni buyuk bir martaba bilan tabrikلامoqchi bo'lib keldim. Bir qoshiq qonimdan kechsangiz, gapirsam, – degan ekan, podsho unga:

– Kechdim, gapir! – debdi. Shunda u qulluq qilib so'z boshlabdi:

– Shu bugun erta bilan farzandingiz do'konlari oldida bir gilam paydo bo'lib qoldi. Hammamiz yoqa ushlab: "Ofarin", dedik. Bunaqa gilamni shu vaqtgacha ko'rmagan edik. Qo'l ostingizdagi "manman" deganlar ham, qo'li qisqalik qilib, gilamning bahosiga yetolmadi. Gilam shundayin bebaho. Podshohi olam, sizning soyayi davlatingizda kabobpaz o'g'lingizdan hunarmand-roq kishi bo'lmas. Kamina qulingiz bu ishni ham o'g'lingiz Korsonning ishi deb o'ylab, sizni muborakbod qilgani kelgan edim.

Podsho bunga quvonib, boyga to'n kiygizibdi. Boy chiqib ketgandan keyin podsho o'g'li Korsonning hunarini tomosha qilmoqchi bo'libdi. Elchilar, ayniqsa, Sherzod buni kutib turgan ekan. Podsho dabdaba bilan bozorga boribdi. Elchilar

ham u bilan birga borishibdi. Hamma egilib ta'zim qilibdi. Podsho o'g'lining peshonasidan o'pibdi.

Sherzod gilamni ko'rishi bilan behad sevinibdi. Gilamda Bahromning tug'ilganidan tortib to Korson kabobpazning zindonda yotganigacha bo'lgan sarguzashti gul bilan yozilgan ekan. Sherzod chidayolmay, bir oh tortibdi va qilichini sug'urib, qalqonni tutib do'konga kiribdi. Uning ketidan qolgan ikki elchi ham kiribdi. Sherzod gilamda ko'rsatilgan yo'l bilan ketaveribdi. U "Qon!" deb baqirib turgan jallodga duch kelib, to'rttasini ham qilichdan o'tkazibdi. "Men semiz emas, u semiz!" deb bir-birlarini ko'rsatib turgan odamlar oldiga kirib Bahromni topibdi. Bahrom ozib ketgan ekan. Sherzodni ko'rishi bilan o'rnidan turib, ikkalasi quchoqlashib ko'rishibdi. So'ngra Korsonning hamma asirlarini ham zindondan ozod qilibdi.

Tashqarida Chindil podshosi butun askarlarini to'plab, urushga hozirlanib turgan ekan. Bahrom tashqariga chiqqan solib, Korsonning kallasini uzibdi. To'rt pahlavon baravariga kurash maydoniga o'tlanibdi.

Qirq kecha-yu qirq kunduz urush bo'libdi. Bahrom bilan Sherzodga podsho qo'shini bas kelolmabdi. Chindil podshosining butun lashkari va pahlavonlari qirilibdi. Podsho taslim bo'libdi. Sherzodning ham ikki sherigi o'libdi.

Shu tobda Bahromning esiga minorada ko'ringan oy tushib qolibdi. Sherzoddan ruxsat olib, haligi

minora tepasiga chiqibdi. Minorada qirq qiz o'rtasida podshoning qizi to'lin oy kabi o'tirar ekan. Bahrom podshoning qizi shu ekanligiga ishonibdi.

Malika Bahromni ko'rib o'rnidan turibdi.

– Marhamat, aziz pahlavonim Bahrom, – debdi.

Bahrom:

– Salom, ey, oyjamol qiz, – debdi va go'zal malika bilan tanishibdi.

Shunday qilib, Sherzod zolim podshoni zindonga solibdi. Bahrom esa go'zal malikani olib, o'z yurtiga qaytibdi, murod-maqсадlariga yetibdi.

SHAYTON BILAN DEHQON

Bir kuni shayton bilan dehqon uchrashib qolibdi, ikkisi bir boyning yerini ijaraga olib dehqonchilik qilmoqchi bo'lishibdi. Yerni haydab, ekishga tayyorlashibdi. Maslahat bilan jo'xori ekishibdi. Jo'xori pishibdi. Ikkisi hosilni bab-baravar bo'lish to'g'risida maslahatlashibdi. Dehqon shaytonga:

– Jo'ra, sen xohlagan qismingni ol, – debdi.

Shayton mo'ljallab qarasa, jo'xorining poyasi ko'p ko'rinibdi. Tepasiga qarasa, onda-sonda jo'xori so'tasi turgan emish. Shayton “Ustki qismini olsam oz, poyasi ko'p, kel, ko'pini olayin”, deb o'ylabdi.

– Ey, jo'ra, bo'lmasa, men pastki qismini oldim, – debdi. Dehqon:

– Hay, mayli, ustki qismi oz bo'lsa ham bizga qola qolsin, – debdi. Dehqon jo'xorining so'tasini qayirib-qayirib olibdi, poyasi shaytonga qolibdi. Shayton: “Dehqonni xo'p aldadim, faqat besh-olti qop jo'xori olib ketdi. Ko'pi menga qoldi”, deb quvonibdi, o'roq bilan jo'xoripoyani o'rib olibdi. Dehqon jo'xorini oftobda quritibdi, qopga solib, to'qmoqlab, donini ajratib olibdi. Keyin jo'xorini bozorga olib boribdi. Shayton ham bir eshakka poyani ortib, bozorga borgan ekan. Dehqon bir qop jo'xorini sakkiz tangaga sotibdi. Shayton esa, bir eshak jo'xoripoyani yetti pulga zo'rg'a sotibdi.

– E, dehqon, qanday noinsofsan, meni aldabsan-ku, – debdi. Dehqon aytibdi:

– Sen qiziq gapni gapirasana, jo'xori pishgan vaqtda o'zing tanlab olding-ku. Bo'lmasa, bu yil yana ikkovimiz dehqonchilik qilaylik. Ko'nglingga ma'qul bo'lganini tanlab olaqol, – debdi. Shayton o'tgan yilning zararini to'latib olaman, deb ikkinchi yil ham dehqon bilan birgalikda sabzi ekibdi. Sabzi pishgandan keyin dehqon bilan shayton maslahat qilishibdi. Dehqon shaytonga:

– Bultur “Men firib yedim” deb janjal qilgan eding. Bu yil ham ko'nglingga yoqqan qismini o'zing saylab ola qol, – debdi. Shayton sabzi ekilgan yerning to'rt yog'ini aylanib qarasa, sabzining bargi hamma yoqni bosib yotgan emish. Tagini ochib qarasa, har yerda bittadan sabzi bor emish. Shayton: “Bultur tagini olib, firib yeb edim, bu yil yuqorisini olaqolay” deb o'ylab, dehqonga:

– Ey, jo'ra, yerdan yuqorisi meniki, yerdan pastiki, – debdi. Dehqon:

– Endi, xohlagan tomoningni o'roq olib kelib o'rib olaver, – debdi. Shayton o'roq bilan sabzining bargini o'rib olaveribdi. Dehqon ham bir boshdan yerni kovlab sabzini yig'ib olaveribdi. Dehqon sabzini bozorga olib boribdi. Shayton ham sabzi bargini bog'lam-bog'lam qilib, eshakka ortib bozorga olib boribdi. Dehqon bir qop sabzini besh tanga, olti tangaga sotibdi. Shayton bir eshak sabzi bargini u yoqqa-bu yoqqa olib borib, ikki pulga ham sota olmabdi. Shayton dehqonga:

– Menga bultur ham firib berding, bu yil ham. Men katta zarar ko'rdim. Bularni to'la! – deb janjal ko'taribdi. Ikkisi janjallashib, bozordan chiqib ketayotganlarida, yo'lda bir daraxt ostida ikki xum tilla turgan emish. Dehqon:

– Ikki xum tilla ekan, bir xumini sen ol, bir xumini men olayin, – debdi. Shayton:

– Ikki yildan beri birga dehqonchilik qilganimizda menga firib berding. Endi bu bir xum tillaga ham sherik bo'lasanmi? – debdi. Dehqon:

– Bo'lmasa nima qilamiz? – deb so'rabdi:

Shayton:

– Yoshimizni surishtiramiz, qaysi birimizning yoshimiz katta bo'lsa, o'sha tillani ko'p oladi, – deb javob beribdi. Biroz turib, shayton dehqonga:

– Sen necha yoshga kirding? – deb so'rabdi.

Dehqon:

– Avval sen ayt! So'ngra men aytaman, – debdi. Shayton aytibdi:

– Men bir yuz yetmishga kirdim.

Dehqon qo'liga ro'molchasini olib ho'ngrab yig'labdi. Shayton hayron bo'lib:

– Nega yig'layapsan? – debdi. Dehqon o'pkasini tutolmay turib:

– Mening kichkina o'g'lim o'lmaganda, sen bilan baravar bo'lar ekan, – debdi. Shayton aytibdi:

– Ey, ahmoq, sening kichkina o'g'ling men bilan baravar bo'lsa, o'zing bobom bilan baravar ekansan-da, qo'y-e, bu ishimdan ham firib yedim. Endi ikkovimiz bir-birimizni opichib, ashula aytib ketamiz, qaysi birimizning ashulamiz ko'p bo'lsa, tillani o'sha oladi.

Dehqon:

– Ha, mayli, aytganing bo'la qolsin, – debdi. Shayton dehqonning bo'yniga minib, uch kecha-yu uch kunduz ashula aytibdi, oxirida:

– Endi mening ashulam tamom bo'ldi, – debdi-da, dehqonning ustidan tushibdi. Dehqon shaytonning kiftiga minib olib, yetti kecha-yu-etti kunduzgacha “tarala-tarala”dan boshqa narsani aytmabdi.

Etti kundan keyin dehqon shaytonga:

– Hali sen “tarala-tarala”sini eshityapsan, “taralasi” qirq kunga boradi. Bundan boshqa ashulam juda ko'p, ularni aytib tamom qilib bo'lmaydi, – debdi. Shayton dehqonni otib tashlab,

urishib, bordi-keldini uzib ketibdi. Dehqon ikki xum tillaga ega bo'lib qolibdi.

DUNYODA YO'Q HUNAR

O'tgan zamonda bir podshoning go'zal qizi bor ekan. Shu mamlakatda bir kambag'al dehqon bo'lib, uning ham yolg'iz o'g'li bor ekan. U podshoning qiziga oshiq bo'lib qolibdi-da, sovchi jo'natibdi. Podsho unga:

– Dunyoda yo'q hunarni o'rgansa, qizimni beraman, – debdi.

Endi dehqon o'g'lini turli hunarlarga o'rgatmoqchi bo'libdi va uni bir kashmirining uyiga olib boribdi, unga shogird qilib beribdi. Kashmiri kishi o'z hunarini birovga o'rgatmas ekan, shogirdlarini o'n kun och qo'yib o'ldirar ekan. Bu yigitni qamayotganda kashmirining qizi ko'rib qolibdi va yigitga otasidan yashirincha yordam berib, otasi bilgan hunarlarning hammasini unga o'rgata boshlabdi. O'n kun o'tgach, dehqon kelib o'g'lini olib ketibdi. Kashmiri yigitning o'lmaganini ko'rib hayron bo'libdi. Yigitning payiga tushibdi. Yigit qizdan shunday bir duo o'rgangan ekanki, uni o'qib bir dumalab, xohlagan narsasining qiyofasiga kira olar ekan.

Bir kuni yigit ajoyib tulpor ot bo'libdi, otasi uni bozorga olib borib sotibdi, chol uyiga kelsa, o'g'li ham otasining orqasidan yetib kelibdi. Otasi hayron bo'libdi. Kelgusi bozor kuni yigit katta bir

nor tuya bo'libdi, otasi uni yana bozorga olib boribdi, bu safar tuyani bozorda kashmiri kishi ko'rib, yigit ekanini bilibdi-da, uni darrov sotib olibdi, uyiga olib borib so'ymoqchi bo'libdi. U qizga:

– Pichoq olib chiq! – debdi. Qiz ham yigitni tanibdi. Uyga kirib pichoqlarni bekitibdi-da:

– Topolmadim, – debdi. Otasi qiziga tuyani berib, o'zi pichoqqa kirib ketibdi. Qiz otasining yo'qligidan foydalanib, tuyani qo'yib yuboribdi. Tuya kaptar bo'lib uchib ketibdi. Qizning otasi bir dumalab burgut bo'libdi-da, uning orqasidan quvlabdi. Ular quvlashib bir-biriga yetay deganda, yigit baqa bo'lib suv ostiga yashirinibdi, kashmiri laylak bo'lib uni axtaribdi, ushlab olay degan ekan, yigit bedana bo'lib uchibdi. Chol qirg'iy bo'lib quvibdi. Nihoyat, unga yetay deganda yigit podshoning bog'idagi ochilib turgan gullari orasiga kirib gul bo'lib olibdi, chol qaysi gul yigit ekanini ajrata olmay, bulbul bo'lib sayray beribdi, shu vaqtda podshoning qizi kelib haligi gulni uzib olibdi-da, otasiga beribdi. Kashmiri darrov musiqachi bo'lib yaxshi kuylarni chala boshlabdi, podsho juda miriqib, bu kuyni tinglabdi. U kishi shohdan gulni so'rabdi, podsho bermabdi, yana so'rabdi, shoh yana bermabdi. Kashmiri xiralik qilib so'ray bergan ekan, podsho g'azablanib gulni yerga uribdi, gul qo'noq bo'lib sechilib ketibdi, kashmiri jo'jali tovuq bo'lib, qo'noqni yeya beribdi va yeb tamom qilibdi. Podsho kavushining ichida bir dona

qo'noq qolgan ekan, u qo'noq katta olg'ir mushuk bo'libdi-da, haligi jo'jali tovuqni bir chekkadan yeb bitiribdi va bir dumalab odam bo'lib, podshoga ta'zim qilibdi. Podsho yigitning o'rgangan hunariga qoyil qolibdi-da, qirq kecha-yu qirq kunduz to'y-tomosha qilib haligi yigitga qizini beribdi, shunday qilib yigit murod-maqsadiga yetgan ekan.

IKKI ECHKI

Ikki qaysar echki bo'lgan ekan.

Kunlardan bir kuni ikkalasi anhor ustidagi yakka cho'p ko'prik ustida uchrashib qolishibdi. Ikkisidan biri yul berishi kerak ekan.

– Yo'l ber! – debdi biri.

– Sen yo'l ber! – debdi ikkinchisi.

– Seni deb orqamga qaytamanmi? – debdi birinchisi.

– Bo'lmasa seni deb men orqamga qaytamanmi? – debdi ikkinchisi.

Shunday qilib ikkalalari achchiqlanib, suzishib ketishibdi.

Keyin birinchi echki uch qadam, ikkinchi echki uch qadam orqaga qaytib, birdan bir-birlariga hamla qilishibdi. Shoxlari shoxlariga tegib, chaqmoq chaqqandek bo'libdi.

“Qars” etgan ovoz dalani tutibdi.

Ikki echki yumaloq-yostiq bo'lib anhorga ag'darilib ketibdi.

MUNDARIJA

Aql va boylik.....	3
Har kimning mehnati o'ziga shirin.....	4
Odin tervuz.....	5
Qilich botir.....	8
Momir bilan Somir.....	16
Xurshid bilan Laylo.....	27
Podsho, vazir va boyo'g'li.....	38
Vifdonli yigit.....	40
Uch nasihat.....	42
To'g'rilik haqida.....	47
Omonat.....	49
Bola — podsho.....	51
Iskandarning shoxi bor.....	52
Nima eksang, shuni olasan.....	54
Meros.....	56
Attang.....	58
Rohatijon.....	61
Aql bilan baxt.....	62
Birlashgan o'zar, birlashmagan to'zar.....	65
Do'stlik sinovda chiniqar.....	66
Ziyod botir.....	67
Uch yolg'onga qirq yolg'on.....	85
Olti ahmoq va bir to'qmoq.....	93
Ajdar qush.....	98
Burgutlar.....	103
Yalmog'iz kampir.....	106
Ilon pari.....	111
Bahrom va Sherzod.....	113
Shayton bilan dehqon.....	120
Dunyoda yo'q hunar.....	124
Ikki echki.....	126

O'ZBEK XALQ OG'ZAKI IJODI

OLTIN TARVUZ

Ertaklar

Nashrga tayyorlovchi: Irodabonu Avvalboyeva

Muharrir: Mahliyo Mirsoatova

Badiiy muharrir: Namoz Tolipov

Texnik muharrir: Muhridin Hamroyev

Musahhih: Mohitobon Buzrukova

Nashriyot litsenziyasi: AI № 221; 16.11.2012.

Bosishga ruxsat etildi: 25.08.2017.

Bichimi: 84/108 1/16. Ofset bosma.

“UzAntiqua” garniturası. Shartli bosma tabog'i: 8,0.

Nashriyot bosma tabog'i: 10,0.

Adadi: 3000 nusxa. Buyurtma: № 11-17.

Bahosi kelishilgan narxda.

Nashriyot manzili:

“Yurist-media markazi” nashriyoti,
Toshkent shahri, Otchopar ko'chasi, 82-uy

Tel.: 212-47-79, 230-04-74

E-mail: yurist_media@mail.ru

Bosmaxona manzili:

“DONISH CHIROGT” MCHJ bosmaxonasida chop etildi.

Manzil: Toshkent shahri, Chilonzor tumani, 14 kv 32-uy.

ISBN 978-9943-4965-1-4

9 789943 496514